

MET BEPERKINGEN DOOR HET BEROEPSONDERWIJS

Met beperkingen door het beroepsonderwijs

*Een onderzoek naar de positie van deelnemers met
een beperking of handicap in het vmbo en mbo*

Nanda Poulisse
Gerrit Vrieze

De particuliere prijs van deze uitgave is € 15,-.
Deze uitgave is te bestellen bij het ITS, 024 - 365 35 00.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Poullisse, Nanda.

Met beperkingen door het beroepsonderwijs. / Nanda Poullisse & Gerrit Vrieze -
Nijmegen: ITS

ISBN 90 - 5554 - 209 - 1

NUR 840

© 2002 ITS, Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

Voor u ligt het verslag van het ITS-onderzoek naar de positie van deelnemers met een beperking of handicap in het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs. Het onderzoek werd uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen naar aanleiding van een motie van de Tweede Kamer. In deze motie werd verzocht om een onderzoek te doen naar de aard en omvang van de specifieke problemen die leerlingen met een handicap ondervinden in het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs.

Op basis van gegevens uit de literatuur en van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen wordt de omvang van de groep deelnemers met een beperking of handicap in het beroepsonderwijs geschat. Met behulp van vragenlijsten zijn van deze deelnemers gegevens verzameld met betrekking tot de aard van de beperking of handicap, de doorstroom, de opleidingskeuze en ervaringen bij de aanmelding, belemmeringen op de vorige en huidige opleiding, belemmeringen tijdens de stage en beroepspraktijkvorming (bpv) en bekendheid met en gebruik van specifieke faciliteiten en voorzieningen. Om zicht te krijgen op het beleid van de mbo-instellingen zijn op zes ROC's interviews gehouden met het schoolmanagement, de coördinatoren gehandicapten, docenten en bpv-coördinatoren/vertegenwoordigers van het leerbedrijf.

De begeleidingscommissie voor dit onderzoek bestond uit Drs. J. de Hooge (voorzitter), Mw. Drs. B.A. Pieplensbosch, Drs. G.H.G. Pelkman en dhr R. Raktoe (allen vanuit het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen), Mw. Drs. E.S.H. Visser (Chronisch zieken en Gehandicapten Raad (CG-Raad)), Mw. Drs. J. Vastenburg (Vereniging kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven (Colo)), Dhr. L.A. de Wit (Bve Raad), Mw. Drs. K. Derks, later vervangen door Dhr. M. Visser (Jongeren-Organisatie Beroepsonderwijs (JOB)), Mw. Drs. M. A. de Groot (Centrum voor Innovatie van Opleidingen (Cinop)) en Drs. J.C.P. Westgeest (handicap + studie, expertisecentrum voor onderwijs en handicap). Wij zijn de leden van de begeleidingscommissie veel dank verschuldigd voor hun deskundige adviezen.

Veel dank zijn wij ook verschuldigd aan allen die meegewerkt hebben aan dit onderzoek: de contactpersonen op de vmbo-scholen en de ROC's die zorg droegen voor de verspreiding van de vragenlijsten, en de gesprekspartners van de zes ROC's. Speciaal willen wij noemen Ton van den Berselaar van ROC Koning Willem I, Jacco Ermstrang van ROC ASA, Margot Langedijk van het Alfa College, Tineke Melis van BLG Rotterdam, Rosa Saalbrink van ROC Oost-Nederland, en Anita van Suylen van

het Arcus College. Tot slot, willen wij vooral ook de vmbo-leerlingen en hun ouders en de mbo-deelnemers die de vragenlijst invulden, bedanken. Zonder hun bijdrage had dit onderzoek niet kunnen worden uitgevoerd.

ITS Nijmegen

Dr. J.W. Winkels
Directeur

Inhoudsopgave

Voorwoord	v
1. Achtergrond en opzet van het onderzoek	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	2
1.3 Onderzoeksopzet	3
1.3.1 De doelgroep	4
1.3.2 Selectie van de scholen en de deelnemers	4
1.3.3 Benadering van de onderzoeksgroep en respons	7
1.3.4 Onderzoeksinstrumenten	8
1.3.5 Data-analyse	10
1.3.6 Opmerkingen bij de onderzoeksopzet	11
1.4 Leeswijzer	12
2. Omvang en aard van de groep deelnemers met een beperking of handicap in het vmbo en mbo	15
2.1 Vmbo	15
2.2 ROC's (mbo en educatie)	16
2.3 Samenvatting	20
3. Achtergrondgegevens van de deelnemers aan het onderzoek	21
3.1 Leeftijd	21
3.2 Geslacht	21
3.3 Aard van de beperking: vmbo en mbo	22
3.4 Opleiding vmbo-leerlingen	24
3.5 Opleiding mbo-deelnemers	25
3.6 Samenvatting	28
4. Doorstroom, studievertraging, en toekomstverwachtingen	31
4.1 Vmbo	31
4.2 Mbo	33
4.3 Samenvatting	38

5. Studiekeuze en ervaringen bij de aanmelding	41
5.1 Studiekeuze	41
5.2 Ervaringen bij de aanmelding	42
5.3 Samenvatting	44
6. Benodigde voorzieningen en belemmeringen tijdens de huidige opleiding	47
6.1 Benodigde voorzieningen, aanpassingen en hulp	47
6.2 Belemmeringen in de huidige opleiding	50
6.3 De invloed van de aard van de beperking	54
6.3.1 Behoeftte aan voorzieningen, aanpassingen en hulp	55
6.3.2 Problemen en nadelen die verband houden met de beperking	57
6.4 Samenvatting	59
7 Stage en beroepspraktijkvorming	61
7.1 Vmbo	61
7.2 Mbo	61
7.3 Samenvatting	65
8 Bekendheid met en gebruik van specifieke faciliteiten en regelingen	67
8.1 Informatievoorziening	67
8.2 Het GAK/UWV, reïntegratiebedrijven en Wajong uitkeringen	68
8.3 Het aanvragen van voorzieningen	69
8.4 Samenvatting	71
9. Beleid op ROC's	73
9.1 Criteria om deelnemers met een beperking of handicap te registreren	75
9.2 Gehandicaptenbeleid ROC's	78
9.3 Samenwerking met het vmbo	81
9.4 Samenwerking met andere instanties	82
9.5 Voorzieningen	84
9.6 Doorstroom en voortijdige schooluitval	84
9.7 Uitstroom	86
9.8 Leerbedrijven	87
9.9 Samenvatting	88
10. Discussie en conclusies	91
10.1 De belangrijkste bevindingen	91
10.2 Conclusies	99
10.3 Knelpunten	102
10.4 Slotbeschouwing	103
Literatuur	105

Bijlagen	107
Bijlage 1. Lijst van geïnterviewden	109
Bijlage 2. Voorbeeld van doorstroomdossier voortgezet onderwijs/ROC/AOC	110
Bijlage 3. Lijst van afkortingen	111

1 Achtergrond en opzet van het onderzoek

1.1 Inleiding

Op 29 november 2001 werd er in de Tweede Kamer een motie ingediend door Mohammed Rabbae (Groen Links). In deze motie werd verzocht om een onderzoek te doen naar de aard en de omvang van de specifieke problemen die leerlingen met een handicap ondervinden in het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs. De motie is door de Tweede Kamer aangenomen (kamerstuk 2001-2002, 28000 VIII, nummer 62) en het onderzoek waarover in het voorliggende rapport wordt gerapporteerd is er het directe gevolg van.

De motie van Rabbae sluit aan bij het streven van de overheid om onderwijsinstellingen in staat te stellen om de gehandicapte leerling / deelnemer zoveel mogelijk op te vangen en te integreren in het reguliere onderwijs. Om dit te bereiken is er de afgelopen jaren door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCenW) veel geïnvesteerd in onderzoek naar de situatie van de gehandicapte deelnemer in de praktijk van het dagelijkse onderwijs. Dit onderzoek had betrekking op het basis- en voortgezet onderwijs (Oudenhoven en Baarveld, 1999), het beroepsonderwijs (EBG-monitor, Expertise-opbouw Beroepsopleiding Gehandicapten, Van Gaalen e.a., 1999a en b) en het hoger onderwijs (Broenink en Gorter, 2001). Door deze onderzoeken werd zicht verkregen op de omvang van het aantal deelnemers met een beperking of handicap, de aard van hun beperking en handicap, de behoefte aan speciale faciliteiten, en de belemmeringen die zij tegenkwamen bij hun opleiding.

Daarnaast is er ook beleidsmatig in het beroepsonderwijs de laatste jaren veel aandacht geweest voor deelnemers met een beperking of handicap, met name onder invloed van het EBG-project, dat in 1995 in opdracht van het Ministerie van OCenW is gestart en in 2000 werd afgesloten. Centrale doelstelling van het project was het ontwikkelen van expertise, die nodig is om de doelgroep gehandicapten effectief op te leiden in het reguliere beroepsonderwijs. Het EBG-project heeft eraan bijgedragen dat de erin participerende ROC's met deze expertise werden toegerust.

Ondanks de aandacht die er in de afgelopen jaren geweest is voor deelnemers met een beperking of handicap is het nog steeds zo dat gehandicapte jongeren over het algemeen een lager opleidingsniveau bereiken dan mensen zonder handicap (De Klerk, 2002: *SCP Rapportage Gehandicapten 2000*). Na afsluiting van het voortgezet onderwijs (en na het beëindigen van de leerplicht) volgen jongeren met een handicap minder vaak een vervolgopleiding. Als ze wel voor een vervolgopleiding kiezen, is dit

vaker op een lager niveau. Hieruit kan worden afgeleid dat de doorstroom van jongeren met een beperking of handicap lager is dan van jongeren zonder beperking of handicap. Het is niet duidelijk wat hier precies de oorzaak van is. Het kan een gevolg zijn van interne oorzaken die bij de jongere zelf liggen, zoals ontwikkelingsstoornissen en schoolverzuim wegens ziekte, of van externe oorzaken zoals tekortkomingen in de voorzieningen bij de onderwijsinstelling (De Klerk en Timmermans, 1998: *SCP Rapportage Gehandicapten 1997*, en De Klerk, 2002: *SCP Rapportage Gehandicapten 2002*). Het onderzoek waarover hier gerapporteerd wordt, beoogt inzicht te verschaffen in de relatie tussen de aard van de beperking, de ondervonden belemmeringen en de doorstroom in het beroepsonderwijs.

1.2 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is drieledig. In de eerste plaats dient het er toe kennis te verzamelen inzake de belemmeringen die deelnemers met een beperking of handicap ondervinden in het reguliere onderwijs. In de tweede plaats is het onderzoek er op gericht om gegevens op te leveren over de schoolloopbaan, de doorstroom en de onderwijsresultaten van deelnemers met een beperking of handicap in vergelijking met deelnemers zonder beperking of handicap. En in de derde plaats dient het onderzoek inzicht te geven in het beleid van de onderwijsinstellingen om de toegankelijkheid van het onderwijs voor deelnemers met een beperking of handicap te vergroten en eventuele belemmeringen tegen te gaan.

Het onderzoek richt zich op het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs. Concreet luidt de centrale vraag:

Welke belemmeringen ondervinden gehandicapten in het (v)mbo bij hun dagelijkse onderwijsdeelname, en welke gevolgen heeft dat voor de doorstroom van vmbo naar mbo en hbo, en de positie op de arbeidsmarkt?

Het antwoord op deze vraag wordt gezocht aan de hand van de volgende deelvragen:

1. Wat is de aard en omvang van de groep deelnemers/leerlingen die als gevolg van een beperking of handicap belemmeringen ondervinden bij activiteiten in het kader van een normaal deelnemen aan het onderwijsproces op de onderwijsinstelling en/of in het bedrijf waar de beroepspraktijkvorming plaats vindt?
2. Wat is het verschil in doorstroom van vmbo naar mbo, mbo naar hbo en de arbeidsmarkt en de behaalde resultaten van de gehandicapte, vergeleken met de niet-gehandicapte deelnemer/leerling?
3. In hoeverre is de beperking of handicap van invloed op de studiekeuze?

4. Welke speciale voorzieningen en aanpassingen zijn nodig voor deelnemers met een beperking of handicap om deel te kunnen nemen aan het reguliere beroepsonderwijs en wat is de aard en omvang van de belemmeringen die zij ondervinden?
5. Welke speciale voorzieningen en aanpassingen zijn nodig voor deelnemers met een beperking of handicap om deel te kunnen nemen aan stage of beroepspraktijkvorming (bpv) en wat is de aard en omvang van de belemmeringen die zij daarbij ondervinden?
6. In hoeverre zijn deelnemers met een beperking of handicap bekend met specifieke faciliteiten en regelingen en in hoeverre maken zij daar gebruik van?
7. Wat is het beleid van scholen en instellingen ten aanzien van gehandicapte deelnemers aan het onderwijs?

In de volgende paragraaf zal uiteengezet worden hoe deze vragen beantwoord zullen worden.

1.3 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is uitgevoerd in het vmbo en de bve-sector. Om de eerste onderzoeksvraag te beantwoorden is op basis van gegevens uit de literatuur en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een schatting gemaakt van het aantal deelnemers met een beperking of handicap in het beroepsonderwijs. Om de volgende vijf onderzoeksvragen te beantwoorden zijn met behulp van vragenlijsten voor deelnemers met een beperking of handicap in het vmbo en het mbo gegevens verzameld met betrekking tot de aard van de beperking of handicap, doorstroom (vooropleiding, studievertraging, behaalde diploma's, toekomstverwachtingen), opleidingskeuze en ervaringen bij de aanmelding, belemmeringen op de vorige en de huidige school, belemmeringen met stage en beroepspraktijkvorming (bpv) en bekendheid met en gebruik van specifieke faciliteiten en regelingen. De vragenlijst voor het vmbo bevat ook een aantal vragen voor de ouders/verzorgers.

De laatste onderzoeksvraag, naar het beleid van de scholen, is alleen beantwoord voor het mbo. De redenen om deze vraag niet ook voor het vmbo te onderzoeken waren tweeledig. In de eerste plaats wilde men de scholen zo weinig mogelijk administratief belasten. Dit klemde des te meer omdat het onderzoek werd uitgevoerd in de drukste periode van het schooljaar (mei-juni). In de tweede plaats was eerder al door het KPC onderzoek gedaan naar het beleid van scholen in het vo (Visser, 2001). In het mbo zijn ter beantwoording van de laatste onderzoeksvraag zes case studies uitgevoerd: op zes ROC's zijn interviews gehouden met het schoolmanagement, de coördinator gehandicapten, docenten en bpv-coördinatoren/vertegenwoordigers van het leerbedrijf.

1.3.1 De doelgroep

Het onderzoek richt zich op deelnemers met een beperking of handicap in het beroepsonderwijs. Om een vergelijking met het onderzoek in het hoger onderwijs (Broenink en Gorter, 2001) mogelijk te maken wordt een ruime definitie van beperking of handicap gehanteerd. Dit betekent dat de volgende groepen binnen de doelgroep van het onderzoek vallen:

- Mensen met lichamelijke beperkingen: zintuiglijk (zien, horen) of motorisch (bijv. arm/handfunctie, zitten en staan, zich verplaatsen)
- Spraak-taalstoornissen
- Chronische ziektes (bijv. nierziekte, astma, epilepsie)
- Vermoeidheid en energietekort
- Psychische stoornissen (bijv. angststoornissen, eetstoornissen, schizofrenie)
- Autismespectrum stoornissen (Autisme, PDD-NOS, Syndroom van Asperger)
- ADHD
- Verstandelijke beperkingen (bijv. syndroom van Down)
- Meervoudige handicaps (bijv. lichamelijke beperking en chronische ziekte)
- Dyslexie.

1.3.2 Selectie van de scholen en de deelnemers

Vmbo

De vmbo-scholen zijn geselecteerd uit de groep scholen die bij het Ministerie van OCenW (directie Voortgezet Onderwijs (vo) of de Cfi) een financiële bijdrage vragen voor de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap. Het Ministerie van OCenW kende in 2001-2002 extra middelen toe uit het budget 'VO gehandicapte leerlingen' ten behoeve van 115 leerlingen op 57 vo-scholen. De meest voorkomende beperkingen zijn Autisme of daaraan verwante stoornis (48), ADHD (24), Down's syndroom (16) en motorische handicaps (12, waaronder spierziekte en spasme). Daarnaast kende het Ministerie van OCenW in 2001-2002 extra middelen toe ten behoeve van 767 visueel of auditief gehandicapte leerlingen in het vo en ten behoeve van ongeveer 3810 leerlingen met dyslexie in de brugklas van het vo. In de bestanden van het Ministerie van OCenW wordt geen onderscheid gemaakt tussen scholen voor vmbo, havo en vwo.

Bij de selectie van vmbo-deelnemers is er naar gestreefd de vragenlijst te verspreiden onder 60 leerlingen met dyslexie, 60 leerlingen met een visuele beperking, 60 leerlingen met een auditieve beperking en 60 leerlingen met een andere beperking of handicap. Om deze verscheidenheid in de aard van de handicap of beperking van de leerlingen te verkrijgen, zijn alle 57 vo-scholen benaderd die bij de directie Voortgezet Onderwijs om een aanvullende financiële bijdrage gevraagd hebben uit het budget

‘VO gehandicapte leerlingen’ en 22 vo-scholen die bij de Cfi om aanvullende formatie gevraagd hebben ten behoeve van visueel of auditief gehandicapte leerlingen. Aan de woordvoerders van deze scholen is gevraagd of zij een vmbo afdeling hadden, en zo ja, of er op deze vmbo afdeling leerlingen zaten waarvan bekend was dat zij een handicap of beperking hadden. Als dat het geval was, werd hen gevraagd of zij bereid waren mee te werken aan het onderzoek door onder deze leerlingen een vragenlijst uit te delen. Vervolgens werd de woordvoerders gevraagd aan te geven hoeveel leerlingen zij hadden met dyslexie, met een visuele of auditieve beperking, en met een andere handicap of beperking. Op sommige scholen bleek het aantal leerlingen met dyslexie erg groot te zijn (rond de 20). Om te voorkomen dat het beeld over de situatie van dyslectici gebaseerd zou worden op drie of vier scholen, is besloten per school maximaal zes vragenlijsten voor dyslectici te versturen. Bovendien is, nadat 75 dyslectici gevonden waren, besloten de scholen niet meer naar leerlingen met dyslexie te vragen. Ook met het zoeken naar leerlingen met een auditieve handicap of een ‘andere’ handicap (dan een auditieve of visuele), werd na verloop van tijd gestopt. Leerlingen met een visuele handicap bleken het moeilijkst te vinden. Dit weerspiegelt het feit dat er minder leerlingen met een visuele handicap zijn. Derhalve nemen er ook minder leerlingen met een visuele handicap deel aan het reguliere onderwijs dan leerlingen met een auditieve handicap (leerlingentellingen OCenW, 16-1-2001 uitgesplitst naar handicap).¹ Uiteindelijk werden 286 potentiële respondenten gevonden, waarvan 75 met dyslexie, 63 met een auditieve handicap, 57 met een visuele handicap en 91 met een andere handicap.

De bereidheid om medewerking te verlenen aan het onderzoek was groot. Van de 79 benaderde scholen waren er 50 bereid de vragenlijsten uit te delen. De overige scholen bleken geen leerlingen met een handicap op de vmbo afdeling te hebben (22x), hadden geen overzicht van het aantal leerlingen met een handicap (2x), hadden geen vmbo afdeling (1x) of hadden geen leerlingen met een visuele beperking (3x). Slechts van één school is niet bekend waarom deze niet aan het onderzoek deelnam.

Opvallend was dat tenminste 16 van de deelnemende scholen meer deelnemers met een (andere) beperking of handicap bleken te hebben dan wij volgens de opgaven van de directie Voortgezet Onderwijs en de Cfi verwachtten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat niet bij alle scholen bekend is dat bij het Ministerie van OCenW aanvullende faciliteiten voor gehandicapten aangevraagd kunnen worden.² Een andere verklaring voor het geringe aantal aanvragen bij het Ministerie van OCenW is dat alleen extra middelen worden toegekend als er een medische verklaring is. Volgens de betreffende ambtenaar van VO weigeren sommige artsen om zo’n verklaring af te geven. Uit een document van de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Bevor-

¹ Overigens is het wel zo dat visueel gehandicapten relatief het meest geïntegreerd zijn: 64 procent van deze groep neemt deel aan het reguliere onderwijs (Ellen Visser, persoonlijke communicatie).

² Er is voor het voortgezet onderwijs alleen een formele regeling voor auditief en visueel gehandicapten en voor dyslectici. Niettemin kunnen scholen voor alle soorten handicaps een beroep doen op extra faciliteiten. Dit laatste is echter niet aangegeven op de website www.handicap.nl/index.html?wetten/3-1onderwijsvoorzieningen.htm

dering der Geneeskunst (KNMG) blijkt inderdaad dat deze organisatie haar leden adviseert geen medische verklaringen af te geven. De redenen hiervoor zijn a) dat de behandelend arts veelal onbekend is met de criteria welke moeten worden gehanteerd om tot een juiste afweging te komen, die nodig is om het doel waarvoor de geneeskundige verklaring wordt gevraagd, te kunnen beoordelen en b) dat de vertrouwensrelatie tussen arts en patiënt geschaad zou kunnen worden als het oordeel van de arts niet gunstig is voor de patiënt.

Mbo

Voor het onderzoek in het bve werden door het Ministerie van OCenW zes ROC's aangewezen. De criteria die bij de selectie gehanteerd werden, waren regionale spreiding en opgave bij het Ministerie van een substantieel aantal deelnemers met een beperking of handicap. Tabel 1.1 geeft een overzicht van de ROC's die door het Ministerie van OCenW werden geselecteerd:

Tabel 1.1 - De deelnemende ROC's

ROC	Regio
ASA	Utrecht/Amersfoort
Koning Willem I	's-Hertogenbosch
Zadkine en Albeda College	Rotterdam
Alfa College	Groningen
Oost-Nederland	Hengelo
Arcus College	Heerlen

De in tabel 1.1 genoemde ROC's werden door een onderzoeker van het ITS telefonisch benaderd. Er werd contact gezocht met de persoon die belast is met de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap. In de meeste gevallen was dat een coördinator gehandicaptenebeleid of intern begeleider. Aan deze persoon werd uitleg gegeven over het onderzoek en werd gevraagd naar het aantal geregistreerde deelnemers met een beperking of handicap in het mbo. Aan de coördinator gehandicaptenebeleid of intern begeleider werd vervolgens gevraagd of deze bereid was te zorgen voor de verspreiding van 200 vragenlijsten onder de deelnemers met een beperking of handicap, dan wel een adressenbestand te versturen aan het ITS opdat het ITS voor de verspreiding zorg zou kunnen dragen. Alle zes ROC's waren hiertoe bereid. In verband met de privacy van de deelnemers gaven drie ROC's er de voorkeur aan zelf voor de verspreiding te zorgen.

1.3.3 Benadering van de onderzoeksgroep en respons

Vmbo

Aan de 50 scholen met een vmbo-afdeling die bereid waren hun medewerking te verlenen, werd het benodigde aantal vragenlijsten en portovrije antwoordenvellen verstuurd, met het verzoek deze uit te delen onder de leerlingen met een beperking of handicap. In een begeleidende brief aan de coördinator gehandicapten werd het doel van het onderzoek uitgelegd en werd gevraagd om de betreffende leerlingen aan te moedigen de vragenlijst ook daadwerkelijk in te vullen. De inzameling van de vragenlijst hoefde niet via de coördinator gehandicapten van de school te verlopen. De deelnemers konden de ingevulde vragenlijst op eigen gelegenheid in een retourenvelop aan het ITS terugzenden.

De 286 vragenlijsten werden verstuurd tussen 25 april en 15 mei. Vier coördinatoren belden op dat de vragenlijsten (in totaal 20) niet uitgedeeld konden worden omdat de betreffende leerlingen al examens gedaan hadden, of daarmee bezig waren, omdat de beoogde leerlingen niet op het vmbo zaten, of omdat deze veel weerstand hadden tegen het invullen van de vragenlijst. Op verzoek van andere coördinatoren werd de oorspronkelijke deadline voor het insturen van de vragenlijst van 22 mei uitgesteld tot 7 juni. Op 1 juli waren er 87 vragenlijsten ingevuld geretourneerd. Dit komt neer op een respons van 30,4% procent. Deze respons was lager dan de beoogde respons (120 vragenlijsten), maar niettemin niet ongebruikelijk in een onderzoek als dit. Omdat de vragenlijsten anoniem ingevuld werden, en er bij het ITS geen adresgegevens van de deelnemers bekend waren, was het niet mogelijk een rappel te sturen. Een rappel via de scholen was eind juni ondoenlijk omdat op dat moment de zomervakantie begon. Achteraf bleek dat twee deelnemers in de brugklas van het havo/vwo zaten. De gegevens van deze deelnemers zijn uit het bestand verwijderd. De gegevens van twee andere deelnemers die in een mavo/havo klas zaten zijn niet verwijderd, omdat deze leerlingen potentieel wel tot de vmbo populatie behoren. De uiteindelijke analyses hebben dus betrekking op de gegevens van 85 vmbo-deelnemers.

Mbo

De vragenlijsten voor de mbo-deelnemers werden in week 17 (22 – 26 april) verstuurd naar de beoogde deelnemers, dan wel naar de ROC's, met het verzoek deze voor 13 mei onder de beoogde deelnemers te verspreiden. In alle gevallen werd er een begeleidende brief van de ROC's meegestuurd om het onderzoek toe te lichten en aan te bevelen. De deelnemers konden de ingevulde vragenlijst op eigen gelegenheid in een retourenvelop aan het ITS terugzenden. Op 21 juni waren er 419 vragenlijsten ingevuld geretourneerd. Dit komt neer op een respons van 37,0%. Deze respons lag iets boven de verwachting. De spreiding over de ROC's en enkele andere gegevens worden weergegeven in tabel 1.2.

Tabel 1.2 - Gegevens betreffende de verzending van de mbo vragenlijsten en de respons

	verzending door	aantal verstuurd	respons	respons %
ASA, Utrecht/Amersfoort	ITS	197	61	31
KWI, Den Bosch	ITS	198	76	38
Zadkine/Albeda, Rotterdam	ROC	194	64	33
Alfa, Groningen	ROC	197	57	29
Oost Nederland, Hengelo	ROC	198	87	44
Arcus, Heerlen	ITS	147	74	50
totaal		1131	419	37

Negen beoogde mbo-deelnemers belden op met vragen over de vragenlijsten. In de meeste gevallen betrof het deelnemers die zeiden geen beperking of handicap te hebben, of daar geen hinder van te ondervinden. Vijf van deze mensen, die volgens de door ons gehanteerde definitie toch een beperking of handicap hebben, werden overreed de vragenlijst toch in te sturen. Het is niet mogelijk te achterhalen of ze dat ook gedaan hebben.

Een klein aantal van de ingevulde mbo vragenlijsten bleek achteraf niet bruikbaar, bijvoorbeeld omdat de deelnemers naar eigen zeggen geen beperking hadden of niet op het mbo zaten. Deze vragenlijsten waren niet, of slechts zeer ten dele ingevuld, en zijn niet in het bestand opgenomen. Het uiteindelijke mbo bestand bevat de gegevens van 411 deelnemers.

1.3.4 Onderzoeksinstrumenten

De onderzoeksgegevens met betrekking tot het vmbo werden verzameld door middel van een vragenlijst voor leerlingen en ouders/verzorgers. De onderzoeksgegevens met betrekking tot het mbo werden verzameld door middel van een vragenlijst voor deelnemers en interviews met deskundigen.

De vragenlijsten

Omdat een schriftelijke vragenlijst voor deelnemers met een beperking of handicap niet altijd goed is in te vullen, werden de vmbo-leerlingen verzocht zo nodig hulp te vragen bij het invullen. De mbo-deelnemers werd de mogelijkheid geboden de vragenlijst in aangepaste vorm te ontvangen, bijvoorbeeld met grote letters of als elektronisch tekstbestand, of deze telefonisch te laten afnemen. Van deze mogelijkheden werd door één deelnemer gebruik gemaakt: zij vulde de vragenlijst per computer in.

Bij het ontwikkelen van de vragenlijsten is voor een deel aangesloten bij eerder onderzoek (Broenink en Gorter, 2001; Oudenhoven en Baarveld, 1999; EBG-monitor). Overigens werd er voor gewaakt de vragenlijsten al te lang te maken, met name voor vmbo-leerlingen en hun ouders/verzorgers, omdat dit een negatief effect op de respons zou kunnen hebben.

In het leerlingen gedeelte van de vmbo vragenlijst kwamen de volgende onderwerpen aan de orde:

- Achtergrondgegevens (leeftijd, sexe, aard beperking of handicap, huidige onderwijssoort, leerjaar, leerweg, sector)
- Doorstroom en studiekeuze (soort basisschool, motivatie opleidingskeuze, invloed handicap op keuze, studievertraging, schoolverandering, in het verleden ervaren belemmeringen bij onderwijsdeelname, toekomstplannen)
- Belemmeringen op de huidige school (aard daarvan, bij welke activiteiten)
- Benodigde voorzieningen, aanpassingen en hulp op school, vrijstellingen
- Stage (problemen daarbij, behoefte aan speciale begeleiding en aanpassingen).

In het gedeelte voor de ouders/verzorgers werd gevraagd naar:

- Toelating tot de school (de aanmeldingsprocedure, problemen bij toelating, medische verklaring)
- Het gebruik van speciale voorzieningen en regelingen (informatievoorziening, bekendheid en ervaringen met steunpunt gehandicapten, GAK/UWV, reïntegratiebedrijven, Wajong³, ervaringen met het aanvragen van voorzieningen, de kosten van de studie).

In de mbo vragenlijst kwamen de volgende onderwerpen aan de orde:

- Achtergrondgegevens (leeftijd, sexe, aard beperking of handicap, leerweg, sector, niveau, leerjaar)
- Doorstroom en studievertraging (soort basisschool, vooropleiding, behaalde diploma's, in het verleden ervaren belemmeringen bij onderwijsdeelname, studievertraging, toekomstplannen)
- Studiekeuze en aanmelding (invloed handicap op studiekeuze, medische verklaring, voorlichting over opleiding, begeleiding en voorzieningen, Wajong, integratietraject, problemen bij aanmelding en overstap)
- Belemmeringen op de huidige opleiding (aard daarvan, bij welke activiteiten, gevolgen)
- Benodigde voorzieningen, aanpassingen en hulp op school, vrijstellingen

---

³ Wajong staat voor Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten. De Wajong is een nieuwe arbeidsongeschiktheidsvoorziening voor jonggehandicapten en studenten. De wet zorgt voor arbeidsongeschiktheidsuitkeringen voor personen die al arbeidsongeschikt zijn voor hun 17e jaar of die tijdens hun studie arbeidsongeschikt worden.

- Beroepspraktijkvorming (problemen daarbij, behoefte aan speciale begeleiding en aanpassingen)
- Bekendheid met en gebruik van speciale voorzieningen en regelingen (informatievoorziening, bekendheid en ervaringen met GAK/UWV, reïntegratiebedrijven, Wajong, ervaringen met het aanvragen van voorzieningen).

De interviews

Om zicht te krijgen op de beleidsvoering van de ROC's werden zes case studies uitgevoerd. In het kader van deze case studies werden interviews gehouden met coördinatoren gehandicaptenbeleid, beleidsverantwoordelijken (directie, directie trajectbureau), bpv-coördinatoren en docenten van zes ROC's, verspreid over het land. De gesprekken werden gevoerd aan de hand van een uitgebreide topiclijst. Hierbij werd met name ingegaan op de volgende onderwerpen:

1. Criteria om gehandicapten te registreren (intake, definities, administratie en registratie)
2. Gehandicaptenbeleid ROC's (beleidsdoelstellingen, voorzieningen, commitment)
3. Samenwerking met vmbo (voorlichting aan leerlingen, kennisuitwisseling)
4. Samenwerking met andere instanties (projecten, afstemming)
5. Voorzieningen (behoefte)
6. Doorstroom en voortijdige schooluitval (vmbo-mbo, uitval gedurende opleiding, voortijdige uitval)
7. Uitstroom (doorstroom hbo, arbeidsmarktperspectief)
8. Leerbedrijven (belemmeringen, knelpunten, informatie).

De gesprekken werden gevoerd in mei en juni van 2002. Per ROC werden meestal drie of vier gesprekken gevoerd. Op één ROC werden twee gesprekken gevoerd. In de helft van de gevallen werd gesproken met één of twee personen. In de overige gevallen vonden groepsgesprekken plaats.

1.3.5 Data-analyse

Analyse vragenlijsten en interviews

De analyses van de gegevens uit de vragenlijsten zijn voornamelijk beschrijvend van aard: door middel van rechte tellingen en kruistabellen wordt een zo volledig mogelijk overzicht gegeven van de antwoorden van leerlingen en ouders/verzorgers. De antwoorden van de leerlingen en ouders/verzorgers geven weer hoe zij hun deelname aan het onderwijs beleven en beoordelen. Deze gegevens zijn uitgesplitst naar onderwijssoort (vmbo of mbo). Op basis van nadere analyses is gezocht naar samenhangen tussen de aard van de beperking, de ervaren belemmeringen en het verloop van de schoolloopbaan. De interviews zijn geanalyseerd middels inhoudsanalyse.

Analyse doorstroomgegevens

Om vast te stellen wat het verschil is tussen deelnemers met en zonder beperkingen of handicap in de doorstroom van vmbo-mbo-hbo en arbeidsmarkt en in de behaalde resultaten, is gebruik gemaakt van zowel de informatie die bij de (v)mbo-leerlingen is verzameld als de informatie afkomstig uit landelijke cijfers (OCenW in kerncijfers 2002, Inspectie Kwaliteitskaart 2000, CBS Statistiek jaarboek 2001). De gegevens van de leerlingen leveren een beeld van hun loopbaan en prestaties in het (v)mbo tot nu toe en van de verwachte verdere loopbaan. Door een vergelijking te maken tussen deze gegevens en landelijke gegevens kan worden vastgesteld of er verschillen zijn tussen de (verwachte) loopbanen van gehandicapte en niet gehandicapte leerlingen. Overigens kan de doorstroom pas echt gemeten worden als de deelnemers door het gehele schooltraject worden gevolgd. Hiertoe is aan de deelnemers gevraagd of zij in de toekomst bereid zijn aan een dergelijk onderzoek mee te werken. Ongeveer 80% is hiertoe bereid.

1.3.6 Opmerkingen bij de onderzoeksopzet

Bij de onderzoeksopzet is een aantal kanttekeningen te plaatsen. De eerste betreft de selectie van de deelnemers. Er is geen screeningsonderzoek uitgevoerd zoals in het onderzoek van het Verwey-Jonker instituut. In dat onderzoek werd eerst een korte vragenlijst verstuurd aan 16.000 studenten aan een hbo opleiding of universiteit, met o.a. als doel te bepalen hoeveel van deze studenten een beperking of handicap hebben.⁴ Vervolgens werd in het Verwey-Jonker onderzoek een tweede vragenlijst toegestuurd aan studenten met een beperking of handicap. In het huidige onderzoek zijn vmbo-deelnemers geselecteerd voor wie door OCenW extra geld of formatie is toegekend in verband met hun beperking of handicap. Dit betekent dat leerlingen die niet op school bekend hebben gemaakt dat zij een beperking hebben, en leerlingen waarvan de scholen niet op de hoogte zijn dat extra middelen aangevraagd kunnen worden, buiten het onderzoek vallen.

De mbo-deelnemers zijn benaderd via 6 ROC's, die aangewezen zijn door het Ministerie van OCenW. De ROC's selecteerden zelf 200 deelnemers met een beperking of handicap uit hun bestand, aan wie zij of het ITS de vragenlijst toestuurd. Deelnemers die op het ROC niet kenbaar gemaakt hebben dat zij een beperking hebben, zitten niet in dat bestand en hebben dus niet deelgenomen aan het onderzoek. Bovendien hebben ook niet alle deelnemers die wel in het bestand zitten een vragenlijst ontvangen omdat het onderzoek dan te omvangrijk zou worden.

---

⁴ Een dergelijk screeningsonderzoek was in het Verwey-Jonker onderzoek ook noodzakelijk omdat op de universiteiten en hbo-opleidingen geen registratie van studenten met een beperking of handicap plaatsvond. Het was dus de enige manier om respondenten te vinden die tot de doelgroep behoorden. Deze noodzaak bestond voor het onderhavige ITS-onderzoek niet, aangezien deelnemers met een handicap op vmbo- en mbo-opleidingen bij de leerlingadministratie en/of zorgcoördinatoren bekend zijn.

Het gaat dus in beide gevallen om een beperkte steekproef. De consequentie van deze selectieprocedure is dat dit onderzoek geen zicht geeft op het aantal deelnemers met een beperking of handicap op het vmbo en het mbo, of op de aard en de ernst van de handicap die zij hebben. Gegevens met betrekking tot deze punten kunnen wel uit de literatuur gehaald worden. Deze zullen gerapporteerd worden in hoofdstuk 2.

Een tweede kanttekening bij de onderzoeksopzet betreft het feit dat het onderzoek alleen gehouden is onder deelnemers met een beperking of handicap. Dit betekent dat op grond van het onderzoek niet in kaart gebracht kan worden wat de verschillen zijn tussen deelnemers met en zonder handicap. Wel wordt waar mogelijk een vergelijking met landelijke gegevens gemaakt.

Een derde kanttekening betreft de gegevens met betrekking tot de doorstroom. Er worden in dit onderzoek vragen gesteld over de doorstroom in die zin dat gevraagd wordt naar de vooropleiding van de deelnemers, en de vervolgopleiding die ze verwachten te gaan doen. De gegevens met betrekking tot de vooropleiding geven zicht op waar de huidige vmbo- en mbo-deelnemers vandaan komen. Ze geven geen zicht op de deelnemers die al in een eerder stadium zijn afgevallen. De gegevens met betrekking tot de vervolgopleidingen zijn verwachtingen. Het is niet duidelijk of deze verwachtingen ook uit zullen komen. Dit betekent dat het beeld met betrekking tot de doorstroom niet volledig is.

In de gesprekken op de mbo's is gevraagd naar doorstroomgegevens van deelnemers met en zonder beperking. Geen van de scholen bleek in staat deze gegevens te leveren.

1.4 Leeswijzer

In de volgende hoofdstukken worden de resultaten van het onderzoek weergegeven. In hoofdstuk 2 wordt op basis van literatuuronderzoek een schatting gemaakt van de omvang van de groep deelnemers aan vmbo en mbo met een beperking of handicap. Daarna worden de resultaten uit de vragenlijst gepresenteerd met betrekking tot de onderzoeksvragen 2 t/m 6. Na een korte inleiding zullen steeds eerst de resultaten voor het vmbo en vervolgens die voor het mbo weergegeven worden. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de achtergrond van de respondenten (leeftijd, geslacht, de aard van de handicap, en de opleiding). Hoofdstuk 4 bevat de gegevens met betrekking tot de vooropleiding, de studievertraging en de toekomstverwachtingen van de deelnemers. Het biedt daarmee zicht op de doorstroom en de prestaties van deelnemers met een beperking of handicap. Deze gegevens worden zo veel mogelijk afgezet tegen die van deelnemers zonder een beperking of handicap. In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de rol van de beperking of handicap bij de studiekeuze, en op ervaringen bij de aanmelding. Hoofdstuk 6 rapporteert welke voorzieningen de deelnemers met een beperking

of handicap nodig hebben om het beroepsonderwijs te kunnen volgen en beschrijft de belemmeringen die de deelnemers aan het onderzoek tegengekomen zijn tijdens hun huidige opleiding. Hoofdstuk 7 bespreekt de ondervonden belemmeringen tijdens stage en beroepspraktijkvorming. Hoofdstuk 8 rapporteert in hoeverre de deelnemers of hun ouders bekend zijn met, en gebruik maken van, specifieke faciliteiten en regelingen. Hoofdstuk 9 bestaat uit een samenvatting van de gesprekken die gevoerd zijn op de zes ROC's. Het laat zien hoe ver de ROC's intussen gekomen zijn met beleidsontwikkeling en op welke terreinen nog inspanningen vereist zijn. Daarnaast geeft het inzicht in de problemen die ROC's tegenkomen bij het ontwikkelen en uitvoeren van beleid. In hoofdstuk 10, tenslotte, worden de belangrijkste resultaten besproken, worden de conclusies getrokken en worden een aantal knelpunten gepresenteerd.

2 Omvang en aard van de groep deelnemers met een beperking of handicap in het vmbo en mbo

Een van de deelvragen van dit onderzoek betreft de omvang en de aard van de groep deelnemers die als gevolg van een beperking of handicap belemmeringen ondervinden bij activiteiten in het kader van een normaal deelnemen aan het onderwijsproces op de onderwijsinstelling en/of in het bedrijf waar de beroepspraktijkvorming plaats vindt. Om een antwoord te geven op deze vraag worden voor het vmbo gegevens gerapporteerd van het Ministerie van OCenW inzake aanvragen om extra ondersteuning ten behoeve van leerlingen met een beperking of handicap. Daarnaast worden enkele kerncijfers en leerlingentellingen gepresenteerd. Voor het mbo worden de gegevens gepresenteerd zoals die door de ROC's zijn doorgegeven aan het Ministerie van OCenW ten behoeve van de Cfi-telling. Deze gegevens hebben betrekking op ROC's, dat wil zeggen de mbo-afdelingen én de afdeling educatie. De gegevens van de telling van de Cfi zullen worden besproken in het licht van de informatie die tijdens de case studies naar voren is gekomen. Vervolgens worden de gegevens van de Cfi-telling voor de ROC's vergeleken met onderzoeksgegevens van de SCP rapportage gehandicapten 2000 en enkele andere bronnen.

2.1 Vmbo

Het Ministerie van OCenW kende in het schooljaar 2001-2002 extra middelen toe uit het budget 'VO gehandicapte leerlingen' ten behoeve van 115 leerlingen op 57 vso's. Daarnaast werden in 2001-2002 extra middelen toegekend ten behoeve van 767 visueel of auditief gehandicapte leerlingen in het vo en ten behoeve van ongeveer 3.810 leerlingen met dyslexie in de brugklas van het vo (gegevens Cfi). Bovendien blijkt uit de bijlage leerlingentellingen (www.minocw.nl/rugzakje) dat 2.448 leerlingen in het vo ambulante begeleiding krijgen vanuit het vso (op 16-1-2001). In totaal zijn er dus 7140 reguliere vo leerlingen met een beperking of handicap bekend bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Tezamen is dit 0,9% van het totale aantal van 764.900 vo leerlingen (OCenW in kerncijfers, 2002). In hoeverre de verschillende groepen elkaar overlappen is niet duidelijk. Ook is niet duidelijk hoeveel van deze leerlingen deelnemen aan het vmbo, omdat in de bestanden van het Ministerie van OCenW en de Cfi geen onderscheid gemaakt tussen scholen voor vmbo, havo en vwo. Dit betekent dat slechts een deel van deze leerlingen met een beperking of handicap een vmbo-opleiding volgt.

Het aantal leerlingen met een beperking of handicap dat bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen bekend is, is een onderschatting omdat leerlingen met dyslexie in de hogere klassen van het vo niet meegeteld worden. Bovendien is niet duidelijk of wel voor alle leerlingen die daarvoor in aanmerking komen extra faciliteiten worden aangevraagd. Opvallend is bijvoorbeeld dat slechts 57 vo-scholen (ten behoeve van 115 leerlingen) een beroep doen op het budget 'Voortgezet Onderwijs gehandicapte leerlingen'. Hierbij zijn scholen die alleen voor leerlingen met ADHD een aanvullende bijdrage vragen, en anderen die dat alleen doen voor leerlingen met Down's syndroom of een autismespectrum stoornis. Dit suggereert dat vo-scholen niet goed op de hoogte zijn van alle mogelijkheden.

Naast de hier genoemde leerlingen, die deelnemen aan het reguliere vo, zijn er 16.079 leerlingen die een school voor vso bezoeken (telling 16-1-2001) en 98.000 zogenoemde zorgleerlingen, die lwoo (leerjaar 1, 2, 3 of 4), svo-lom, svo-mlk of praktijkonderwijs volgen. Deze groepen leerlingen vallen buiten dit onderzoek.

2.2 ROC's (mbo en educatie)

Uit de telling van de Cfi blijkt dat bij de gezamenlijke ROC's op 1-10-2000 5.109 gehandicapte deelnemers stonden ingeschreven.⁵ Op het totaal aantal deelnemers van 562.350 (in 2000/2001) is dit een percentage van 0.9. Het is niet duidelijk hoe betrouwbaar deze gegevens zijn. In de eerste plaats zijn er zes ROC's die geen opgave hebben gedaan van het aantal gehandicapte deelnemers. In de tweede plaats varieert het aantal handicaptent op de ROC's die wel een opgave gedaan hebben van 3 tot 660 (dat is 0,03% - 4,1% van het totaal aantal deelnemers op de betreffende ROC's). Dit verschil is dermate groot dat het vragen oproept. Welke criteria zijn gehanteerd bij de opgave? Gaat het alleen om duidelijk zichtbare handicaps (rolstoelers, blinden, spraak-taalgestoorden) of worden mensen met, vaak niet zichtbare, chronische ziekten, psychische stoornissen en dyslexie ook meegeteld? Ook kan men zich afvragen of alle mbo-scholen de moeite nemen om het aantal handicaptent zorgvuldig te registreren. De informatie wordt door het Ministerie van OCenW alleen gebruikt ter onderbouwing van het beleid, en niet voor de bekostiging. Dit betekent dat een zorgvuldige opgave voor een ROC niets oplevert. Om zicht te krijgen op deze problematiek werd in de case studies expliciet aandacht aan dit onderwerp besteed.

Uit de interviews met de coördinatoren handicaptentbeleid op de zes deelnemende ROC's (zie hoofdstuk 9) bleek dat bij hen in de meeste gevallen onbekend is wie de gegevens voor de telling van de Cfi aanlevert. Het aantal dat door het Ministerie aan het ITS is opgegeven ten behoeve van het onderzoek komt de gesprekspartners

---

⁵ De definitie van gehandicapte die het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen hanteert, is gebaseerd op het criterium 'in bezit van een doktersverklaring'.

meestal onbekend voor (behalve in één geval). Het aantal gehandicapten dat bekend is bij de dienst gehandicapten van de ROC's wijkt dan ook vaak af van het aantal dat is opgegeven voor de telling van de Cfi (zie tabel 2.1).

Tabel 2.1 - Een vergelijking van het aantal deelnemers met een beperking of handicap volgens de telling van de Cfi en het aantal dat bekend is bij de dienst gehandicapten van de ROC's

case	telling Cfi	bekend bij dienst gehandicapten	totaal deelnemers 2001/2002
A	205	508	17.365
B	403	417-1000	65.767 ⁶
C	660	821	13.250
D	481	481 (incl. dyslexie)	14.242
E	137	221	9.061
F	607	750 (incl. dyslexie)	10.653
totaal:	2502	3198	130.338

Uit tabel 2.1 blijkt dat in bijna alle gevallen het aantal deelnemers met een beperking of handicap dat bij de dienst gehandicapten bekend is, groter is dan het aantal volgens de telling van de Cfi. Ten dele kan dit verklaard worden door het feit dat de telling van de Cfi betrekking heeft op gegevens van 1-10-2000, terwijl de gesprekken gevoerd werden in mei en juni 2002, dus anderhalf jaar later. In die tijd kan het aantal deelnemers met een beperking of handicap gegroeid zijn. Een andere verklaring voor de verschillen tussen de telling van de Cfi en de gegevens van de diensten gehandicapten is gelegen in de administratiesystemen op de ROC's. Tijdens de gesprekken in het kader van de case studies werd bij herhaling gemeld dat de administratiesystemen slechts zeer beperkt in staat waren kwantitatieve gegevens te leveren. Bovendien levert een zorgvuldige administratie geen extra geld op, zodat men zich kan afvragen of ROC's daartoe wel de moeite nemen. Als we er van uitgaan dat de aantallen die bekend zijn bij de dienst gehandicapten op de zes deelnemende ROC's betrouwbaarder zijn dan de aantallen die door de centrale administratie van de ROC's aan het Ministerie van OCenW worden doorgegeven voor de telling van de Cfi, dan komt het

⁶ Het betreft hier de aantallen van twee ROC's die vanuit een gezamenlijk steunpunt zorgdragen voor hun gehandicaptenbeleid en de daaruit voortvloeiende begeleiding. Op dit moment worden vanuit het steunpunt 417 deelnemers begeleid. De verwachting is dat dit aantal in de toekomst zal toegroeien naar ongeveer 1000 deelnemers. De sterke groei wordt veroorzaakt doordat de tijd die vroeger gemoeid was met het aanvragen van ESF gelden ten behoeve van een project, en de rapportage daarover, nu besteed kan worden aan de deelnemers met een handicap zelf. Dit maakt het mogelijk meer mensen te begeleiden.

percentage deelnemers met een beperking of handicap op deze ROC's op 2,4% van het totaal aantal deelnemers.

Bij de bovenstaande gegevens zijn enkele kanttekeningen te maken. Zo wordt door drie coördinatoren gehandicaptenbeleid gemeld dat het aantal deelnemers dat daadwerkelijk begeleiding of hulp krijgt, lager is dan het aantal deelnemers dat bij hen bekend is. Dit komt enerzijds omdat niet iedere deelnemer met een beperking hulp nodig heeft, en anderzijds omdat er te weinig mankracht is om iedereen die hulp nodig heeft, daadwerkelijk hulp te geven. In hoofdstuk 6 komt aan de orde hoe groot de behoefte aan hulp is bij de deelnemers aan dit onderzoek.

Daar staat tegenover dat de aantallen die hierboven genoemd zijn mogelijk een onderschatting zijn van het werkelijke aantal deelnemers met een beperking of handicap op de ROC's. Volgens de *SCP Rapportage gehandicapten 2000* is het percentage gehandicapten in de leeftijd van 15 tot 24 jaar veel hoger dan 2,4%. Het SCP rapporteert dat 2,1% van de 15-24 jarigen een ernstige lichamelijke beperking heeft, 6,1% een chronische ziekte die tot matige of ernstige lichamelijke beperkingen leidt, en 0,4% een verstandelijke beperking. Over het voorkomen van psychische stoornissen bij jongeren zijn geen gegevens bekend, anders dan dat volgens Broenink en Gorter 6% van de studenten psychische klachten heeft. Het totale percentage mensen met een lichamelijke, verstandelijke of psychische beperking in de doelgroep kan dus geschat worden op 14,6%. Volgens cijfers van OCenW van oktober 1999 is 3% van de leerlingen in het basisonderwijs ernstig dyslectisch (petitie Stichting Actie voor Dyslexie). Op grond hiervan kan aangenomen dat ook in het vo en mbo 3% van de deelnemers ernstig dyslectisch is. Als dit percentage opgeteld wordt bij het percentage van 14,6% komen we tot 17,6% (zie tabel 2.2 voor een overzicht).

Tabel 2.2 - Een schatting van het percentage gehandicapten in de doelgroep

soort beperking	percentage	bron
15-24 jarigen met een ernstige lichamelijke beperking	2,1	SCP Rapportage gehandicapten 2000
15-24 jarigen met een chronische ziekte	6,1	SCP Rapportage gehandicapten 2000
15-24 jarigen met een verstandelijke beperking	0,4	SCP Rapportage gehandicapten 2000
studenten met psychische klachten	6,0	Broenink en Gorter (2001)
ernstig dyslectische leerlingen in het basisonderwijs	3,0	OCenW oktober 1999
schatting totaal	17,6	

Het percentage van 17,6 ligt iets hoger dan dat het percentage dat door Broenink en Gorter (2001) becijferd werd op basis van hun onderzoek naar het aantal studenten met een beperking of handicap in het hbo en wo. Zij kwamen tot de conclusie dat 12-15% van de studentenpopulatie een of meerdere beperkingen of handicaps had. Het is niet onwaarschijnlijk dat het percentage deelnemers met een beperking of handicap in het mbo hoger is dan in het hbo en wo. Jongeren met een handicap bereiken immers over het algemeen een lager opleidingsniveau dan mensen zonder handicap (De Klerk, 2002: *SCP Rapportage Gehandicapten 2000*). Overigens is het niet zo dat alle deelnemers met een beperking of handicap daarvan belemmeringen ondervinden. Broenink en Gorter (2001) vonden in hun onderzoek dat ongeveer de helft van de studenten met een of meerdere beperkingen of handicaps, dat is 8% van de totale studenten populatie, daarvan belemmering of hinder ondervindt bij het studeren.

Hoe kan verklaard worden dat volgens de diensten gehandicapten van de zes ROC's die deelnamen aan dit onderzoek 2,4% van de deelnemers een beperking of handicap heeft, terwijl dit percentage volgens de gegevens van het SCP, Broenink en Gorter (2001), en OCenW ongeveer rond de 18% ligt?

In de eerste plaats is niet altijd duidelijk welke definitie van 'gehandicapt' door de diensten gehandicapten op de ROC's wordt gebruikt. Zo is niet altijd bekend of de aantallen inclusief of exclusief dyslectici zijn. Het kan dus zijn dat de ROC-aantallen nog verhoogd worden als dyslectici worden toegevoegd.

In de tweede plaats kwam tijdens de case studies aan het licht dat niet iedere ROC-deelnemer met een beperking of handicap daarvoor uitkomt bij de intake. Er zijn deelnemers die niet het stempel 'gehandicapt' of 'dyslectisch' opgedrukt willen krijgen. Tekenend in dit verband is een telefoongesprek dat een van de onderzoekers voerde met een beoogde deelnemer aan het onderzoek. De betreffende persoon was zeer verontrust over het feit dat ze kennelijk opgenomen was in de administratie als 'gehandicapt'. Ze was van plan om van opleiding te veranderen, en wilde absoluut niet dat bij haar nieuwe opleiding bekend zou worden dat ze dyslectisch was. Ze was bang dat ze dan niet aangenomen zou worden en stelde dat ze zich zelf wel zou redden. Het is niet duidelijk hoe groot de groep deelnemers met een beperking of handicap is, die dit op school niet kenbaar maakt. Wel is duidelijk dat in de loop van de opleiding een aantal deelnemers alsnog behoefte aan begeleiding of ondersteuning blijkt te hebben. Deze mensen melden zich pas laat bij de dienst gehandicapten van het ROC (of worden daar pas laat door anderen aangemeld).

In de derde plaats zullen niet alle mensen met een beperking of handicap een opleiding aan het ROC kunnen of willen volgen. Op mbo-niveau is geen speciaal onderwijs meer beschikbaar. Dit betekent dat leerlingen die tot dan toe gebruik maakten van het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs, voor hun mbo-opleiding aangewezen zijn op een reguliere school. Niet iedereen kan deze overstap aan. Het is daarom goed mogelijk dat een deel van de doelgroep zoveel problemen voorziet op het ROC, dat ze de voorkeur geven aan een meer theoretische of een lagere opleiding, of zelfs

helemaal afzien van een verdere opleiding. Ook de schoolleiding kan soms op basis van de intake adviseren dat de deelnemer beter een andere opleiding kan gaan volgen. In de vragenlijst worden enkele vragen over deze onderwerpen gesteld (zie hoofdstuk 5).

2.3 Samenvatting

Het is niet met zekerheid te zeggen hoeveel mensen met een beperking of handicap deelnemen aan het vmbo en het mbo. Bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen zijn 7140 leerlingen met een beperking of handicap in het reguliere vo bekend, ten behoeve van wie aanvullende bekostiging verleend wordt of die ambulante begeleiding krijgen vanuit het vso. Dit komt overeen met 0,9% van het totale aantal leerlingen in het reguliere vo. Het is niet bekend hoeveel van deze leerlingen een vmbo-opleiding volgen. Overigens zijn er 16.079 leerlingen met een beperking of handicap die een opleiding volgen op een vso school en 98.000 zorgleerlingen in het lwoo, svo-lom, svo-mlk en praktijkonderwijs. Deze deelnemers vallen buiten dit onderzoek.

Het percentage deelnemers met een beperking of handicap op de ROC's bedraagt 0,9% volgens de telling van de Cfi, en 2,4% volgens de gegevens van de diensten gehandicapten op de zes ROC's die deelnamen aan dit onderzoek. Deze percentages zijn beduidend lager dan die op grond van onderzoek van het SCP en Broenink en Gorter (2001), en op grond van cijfers van het Ministerie van OCenW aangaande het aantal dyslectici, berekend kunnen worden (ongeveer 18% van het totaal aantal deelnemers). Verklaringen voor deze discrepanties zijn dat verschillende definities van het begrip 'gehandicapte' gehanteerd worden, de terughoudendheid van deelnemers om hun beperking kenbaar te maken, en (mogelijk) de beslissing van deelnemers met een beperking of handicap om af te zien van een opleiding op een ROC vanwege het grote aantal problemen dat voorzien wordt.

3 Achtergrondgegevens van de deelnemers aan het onderzoek

In de hoofdstukken 3 tot en met 8 worden de resultaten van het vragenlijstonderzoek gepresenteerd. Deze resultaten hebben betrekking op 85 vmbo-deelnemers en 411 mbo-deelnemers. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op enkele achtergrondkenmerken, te weten leeftijd, geslacht, aard van de beperking en opleiding.

3.1 Leeftijd

De leeftijd van de vmbo-leerlingen varieert van 13 tot 22 jaar. De meeste leerlingen zijn geboren in 1986 (N= 21), 1987 (N= 25) of 1988 (N= 17). Ze zijn dus 14, 15 of 16 jaar en wijken daarmee niet af van de gemiddelde vmbo populatie.

De leeftijd van de mbo-deelnemers varieert van 16 tot 57 jaar. Het merendeel van de deelnemers is geboren in 1983 (N=89) of 1984 (N=109), en is dus 17, 18 of 19 jaar. Het aantal mbo-deelnemers ouder dan 25 is 32 (= 7,8%), en het aantal ouder dan 22 is 75 (18,3%).

Dit laatste percentage is iets lager dan het percentage van 20,5 deelnemers ouder dan 22 in bbl, bol-vt en bol-dt in 1999 (berekend op basis van gegevens in OCenW in kerncijfers 2002).

3.2 Geslacht

Tabel 3.1 bevat gegevens over het geslacht van de respondenten. Het percentage mannen onder de vmbo-deelnemers is aanmerkelijk groter dan het percentage vrouwen. Bij de mbo-deelnemers is het aantal mannen en vrouwen nagenoeg gelijk.

Tabel 3.1 - Het geslacht van de deelnemers aan het onderzoek

geslacht	vmbo	mbo
man	56 (= 65.9%)	200 (= 48.8%)
vrouw	29 (= 34.1%)	210 (= 51.2%)

3.3 Aard van de beperking: vmbo en mbo

De deelnemers werd gevraagd aan te geven wat voor beperking ze hadden. Er waren 17 keuzemogelijkheden, waaronder ‘meervoudige handicaps’ en ‘anders’ (zie tabel 3.2). Omdat het aantal ‘anders’ in eerste instantie erg groot was (77), is geprobeerd deze beperkingen onder te brengen bij een van de genoemde categorieën. Hierbij ging het veelal om lichamelijke klachten (rugklachten, amputaties van been, arm of hand, hemiplegie, knie- of heupletsel, dwarslaesie, sommige spierziekten met rolstoel- en of liftgebruik als gevolg en RSI) en chronische ziekten (diabetes, andere spierziekten, hemofilie, fibromyalgie, SLE, CARA, chronische darmstoornis, chronische pijn).

Tabel 3.2 - De beperkingen van de deelnemers aan het onderzoek (aantallen en percentages)

aard beperking	vmbo		mbo	
	aantal	%	aantal	%
dyslexie	28	32,9	96	23,6
motorisch	5	5,8	50	12,3
blind	1	1,2	4	1,0
slechtziend	3	3,5	14	3,4
doof	3	3,5	18	4,4
slechthorend	12	14,1	24	5,9
spraak/taalstoornis	1	1,2	14	3,4
chronische ziekte	1	1,2	48	11,8
vermoeidheid, energietekort	-	-	8	2,0
autisme	-	-	2	0,5
aan autisme verwant (PDD- NOS, Asperger)	4	4,7	14	3,4
ADHD	3	3,5	9	2,2
NAH	-	-	3	0,7
psychische stoornis	-	-	13	3,2
verstandelijke beperking	8	9,4	1	0,2 ⁷
meervoudige handicaps	16	18,8	77	18,9
anders	-	-	12	2,9
totaal	85	100	407	100

⁷ Het lage aantal deelnemers met een verstandelijke handicap op het mbo kan verklaard worden doordat deze mensen veelal niet begeleid worden door de steunpunten gehandicapten, maar door aparte organisaties. Een gevolg hiervan is dat ze niet benaderd zijn voor dit onderzoek.

De lichamelijke klachten werden toegevoegd aan de categorie motorisch. De categorie chronische ziekten bestond al. Vijf gevallen van faalangst en één geval van hyperventilatie zijn onder psychische klachten geschaard. In de categorie 'anders' ressorteren nu nog een aantal gevallen van eczeem (3x) en whiplash (3x) en enkele andere beperkingen zoals de ziekte van Recklinghausen, problemen met rekenen, leerproblemen, en lichte automatiseringsproblemen. Voor een overzicht van de verschillende beperkingen bij de deelnemers aan het onderzoek zie tabel 3.2.

Zowel voor de vmbo- als de mbo-steekproef geldt dat dyslexie de meest voorkomende beperking is. Onder de vmbo-deelnemers zijn ook veel leerlingen doof of slechthorend (totaal 15) of meervoudig gehandicapt (16). Onder de mbo-deelnemers zijn er relatief veel met een motorische (50) of een auditieve beperking (42), een chronische ziekte (48), of meer dan één beperking (77). Overigens geeft dit onderzoek slechts in beperkte mate zicht op het voorkomen van bepaalde beperkingen bij de vmbo- en mbo-populatie. Het gaat hier immers om een selectieve steekproef. Bij de selectie van de vmbo-respondenten is gestreefd naar een evenredige vertegenwoordiging van mensen met dyslexie, een auditieve beperking, een visuele beperking en een andere beperking. Mogelijk verklaart dit ook waarom er onder de 85 vmbo respondenten geen leerlingen zijn met vermoeidheid/energietekort of een psychische stoornis. Deze beperkingen zijn in het selectiegesprek namelijk niet genoemd. Bij de selectie van de mbo-deelnemers is gevraagd zorg te dragen voor een redelijke spreiding en met name om er op toe te zien dat het aantal dyslectische deelnemers niet onevenredig groot zou zijn.⁸

Voor de analyses naar aard van de beperking werden de 17 categorieën teruggebracht tot 8, te weten: dyslexie, motorisch, zintuiglijk (blind, slechtziend, doof, slechthorend en spraak/taalstoornis), chronische ziekte (plus vermoeidheid, energietekort), Autismespectrum Stoornis (autisme plus aan autisme verwant), psychiatrische en gedragsstoornissen (ADHD, NAH en psychische stoornis), meervoudige handicaps, en anders (plus verstandelijke beperking). In tabel 3.3 staan de aantallen deelnemers met beperkingen van deze aard. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de categorie 'anders' in het geval van vmbo-deelnemers uitsluitend leerlingen met een verstandelijke beperking bevat.

---

⁸ Door een van de cases werd een overzicht gestuurd van de aard van de beperking of handicap van de deelnemers die door het hen sinds 1997 zijn begeleid. Van hen had 37,2% dyslexie, 14,7% een motorische handicap, 6,9% een visuele handicap, 7,1% een auditieve handicap, 25,8% een chronische ziekte, 7,7% een psychische stoornis en 0,7% leermoeilijkheden. Deze percentages zijn slechts beperkt vergelijkbaar met de percentages in het onderhavige ITS onderzoek, omdat niet precies dezelfde categorieën zijn gehanteerd.

Tabel 3.3 - De aard van de beperkingen van de deelnemers aan het onderzoek, samengevoegd in grotere categorieën (aantallen en percentages)

aard beperking	vmbo		mbo	
	aantal	%	aantal	%
dyslexie	28	32,9	96	23,6
motorisch	5	5,8	50	12,3
zintuiglijk	20	23,5	74	18,2
chronische ziekte	1	1,2	56	13,7
autismespectrum Stoornis	4	4,7	16	3,9
psychische en gedragsstoornis	3	3,5	25	6,1
meervoudige handicaps	16	18,8	77	18,9
anders	8	9,4	13	3,2
totaal	85	100	407	100

3.4 Opleiding vmbo-leerlingen

Tabel 3.4 geeft aan welke opleiding de vmbo-leerlingen volgden en in welk leerjaar ze zaten. De vraag naar de opleiding was bedoeld om leerlingen op AOC's (groenschool) te kunnen onderscheiden van leerlingen op andere opleidingen, en om te checken of de respondenten inderdaad op een AOC of vmbo-opleiding zaten, en niet bijvoorbeeld op een havo- of vwo-opleiding.

Tabel 3.4 - Het leerjaar en de opleiding van vmbo-deelnemers

leerjaar/opleiding	Groenschool	vmbo	anders	totaal
eerste	3	18	1	22
tweede	3	24	3	30
derde	1	16	1	18
vierde	2	13		15
totaal	9	71	5	85

De meeste vmbo-deelnemers volgen inderdaad een vmbo-opleiding. Negen leerlingen volgen een opleiding op een groenschool, en vijf leerlingen volgen een andere opleiding (bijv. ivbo (nu lwoo) of mavo/havo). De leerlingen die in 4 mavo zaten, zijn gehercodeerd naar vmbo: theoretische leerweg.

Het aantal deelnemers is redelijk verdeeld over de vier leerjaren. Wel is het zo dat er in de twee hoogste leerjaren minder deelnemers zitten dan in de twee laagste leerjaren.

De leerlingen uit de derde en vierde klas werd gevraagd hun keuze voor een leerweg aan te geven (zie tabel 3.5). De vraag werd beantwoord door 32 leerlingen. Van hen hadden er 22 voor de theoretische leerweg gekozen. Zes leerlingen kozen voor de basisberoepsgerichte leerweg, twee voor de kaderberoepsgerichte leerweg en twee voor de gemengde leerweg.

Tabel 3.5 - De leerweg gekozen door vmbo-ers uit de derde en vierde klas

leerweg	aantal
theoretische leerweg	22
basisberoepsgerichte leerweg	6
kaderberoepsgerichte leerweg	2
gemengde leerweg	2
totaal	32

Er waren 28 leerlingen die voor een bepaalde sector gekozen hadden: acht kozen voor zorg en welzijn, negen voor economie, negen voor techniek en twee voor landbouw. Het merendeel van de leerlingen (51) had (nog) niet voor een sector gekozen. Met betrekking tot de keuze van de leerweg valt het op dat deelnemers overwegend voor de theoretische leerweg gekozen hebben. Dit kan zijn omdat praktische beroepsopleidingen voor deelnemers met een beperking of handicap moeilijk te volgen zijn. Het kan echter ook zijn dat er onder de leerlingen van de theoretische leerweg een grotere bereidheid was om de vragenlijst in te vullen. Gezien het geringe aantal deelnemers dat voor een leerweg en sector gekozen heeft, is een landelijke vergelijking op deze punten niet zinvol.

3.5 Opleiding mbo-deelnemers

Ook aan mbo-deelnemers werden vier vragen gesteld met betrekking tot de gevolgde opleiding. Deze betroffen de gevolgde leerweg, de gekozen sector, het niveau van de opleiding en het leerjaar.

Verreweg de meeste deelnemers (290 = 74,6%) volgen de voltijd beroepsopleidende leerweg (bol-vt), 26 deelnemers (= 6,7%) volgen een deeltijd beroepsopleidende

leerweg (bol-dt) en 73 deelnemers (= 18,8%) volgen de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Deze percentages wijken iets af van de landelijke cijfers (zie tabel 3.6). Naar verhouding volgen de deelnemers aan het onderzoek vaker de bol-vt (74,6% vs landelijk: 60%), en minder vaak een bbl (18,8% vs landelijk: 33,6%). Het aandeel bol deeltijders in het onderzoek is nagenoeg gelijk aan het landelijke percentage (6,7% vs 6,3%). Het relatief geringe aantal deelnemers aan de bbl zou samen kunnen hangen met het feit dat men voor een bbl-opleiding moet beschikken over een werkplek. Het kan zijn dat deelnemers met een beperking of handicap problemen hebben bij het vinden van een werkplek.

Tabel 3.6 - De keuze van de leerweg voor de mbo-deelnemers aan het onderzoek in vergelijking met landelijke cijfers

leerweg	mbo-deelnemers met beperking (aantal en percentage)	landelijke percentages
bol-vt	290 = 74,6	60,0
bol-dt	26 = 6,7	6,3
bbl	73 = 18,8	33,6

De deelnemers aan het onderzoek zijn ongeveer gelijk verdeeld over de verschillende sectoren: 151 deelnemers aan het onderzoek kozen voor een opleiding in de sector Zorg en Welzijn, 106 voor een opleiding in de sector Economie en 124 voor een opleiding in de sector Techniek (zie tabel 3.7).⁹ In vergelijking met landelijke cijfers kiezen de deelnemers aan het onderhavige ITS-onderzoek relatief vaak voor Zorg en Welzijn (39,6% vs landelijk 27,0%), en minder vaak voor Economie (27,8% vs landelijk 35,8%) en Techniek (32,5% vs landelijk 37,1%).

⁹ Deze verdeling wijkt in belangrijke mate af van de verdeling die gevonden werd in de door het ITS uitgevoerde vernieuwingsmonitor bve 1999/2000 (Vrieze, Laemers en Pelkmans, 2001). In dat onderzoek werd aangegeven dat 528 gehandicapte bol-deelnemers een opleiding volgen in de sector Zorg, 1804 in de sector Economie, en 1665 in de sector Techniek. Van de gehandicapte bbl-deelnemers volgden er 311 een opleiding in de Zorg, 350 een opleiding Economie, en 932 een opleiding Techniek. Het percentage deelnemers met een handicap in de sector Zorg is daarmee veel kleiner. Vermoedelijk hangen de verschillen samen met een verschillende definitie van 'gehandicapte'.

Tabel 3.7 - De keuze van de sector voor de mbo-deelnemers aan het onderzoek in vergelijking met landelijke cijfers

sector	mbo-deelnemers met beperking (aantal en percentage)	landelijke percentages
zorg en welzijn	151 = 39,6	27,0
economie	106 = 27,8	35,8
techniek	124 = 32,5	37,1

Omdat er mogelijk een relatie is tussen de aard van de beperking en de keuze van de leerweg en de sector is met een chi-kwadraat toets getoetst of mensen met een bepaalde beperking relatief vaak voor een bepaalde leerweg of sector kozen. Hieruit bleek dat alleen de keuze voor de sector verband houdt met de aard van de beperking ($X^2 = 36,06$, $df=14$, $p < .001$). Uit tabel 3.8 blijkt dat dyslectici en deelnemers met een autismespectrum stoornis relatief vaak kiezen voor een opleiding in de sector Techniek, deelnemers met een motorische beperking relatief vaak voor een opleiding in de sector Economie, en deelnemers met een zintuiglijke beperking en een chronische ziekte relatief vaak voor een opleiding in de sector Zorg en Welzijn.

Tabel 3.8 - De aard van de beperking en de keuze van de sector voor mbo-deelnemers (aantallen en percentages)

beperking/sector	zorg en welzijn		economie		techniek		totaal
dyslexie	31	34%	16	18%	44	48%	91
motorisch	15	32%	20	42%	12	26%	47
zintuiglijk	39	56%	17	24%	14	20%	70
chronische ziekte	25	49%	16	31%	10	20%	51
autismespectrum stoornis	2	13%	5	33%	8	53%	15
psychische en gedrags- stoornissen	10	40%	7	28%	8	32%	25
meervoudige beperking	24	36%	22	33%	20	30%	66
anders	4	33%	2	17%	6	50%	12
totaal	150		105		122		377

In tabel 3.9 wordt het niveau van de opleiding gekruist met het leerjaar. De tabel laat zien dat veel deelnemers een opleiding volgen op niveau 4, het hoogste niveau. In dit

opzicht wijkt de steekproef niet af van de landelijke mbo-populatie. Het percentage deelnemers dat een opleiding volgt op niveau 1, is in vergelijking met de landelijke cijfers hoog. Een uitsplitsing naar aard van de beperking (niet in de tabel) laat zien dat relatief veel mensen met een andere beperking (eczeem, whiplash, diverse leerproblemen) een opleiding doen op niveau 1 (33,3%), terwijl relatief veel mensen met meervoudige beperkingen een opleiding doen op niveau 2 (35,3%). Deelnemers met een zintuiglijke beperking doen relatief vaak een opleiding op niveau 3 (31,4%) en deelnemers met dyslexie of een chronische ziekte doen relatief vaak een opleiding op niveau 4 (respectievelijk 58,1% en 55,8%).

Tabel 3.9 - Het niveau van de opleiding en het leerjaar

niveau/leerjaar	1 ^e	2 ^e	3 ^e	4 ^e	totaal steekproef	landelijk
1. assistent	34	7	1	-	42 (= 11%)	26.100 (= 6%)
2. basisberoeps	54	35	1	3	93 (= 24%)	107.700 (= 25%)
3. kaderberoeps/ vak	31	32	12	1	76 (= 20%)	98.700 (= 23%)
4. middenkader / specialist	66	53	38	13	170 (= 45%)	191.200 (= 45%)
totaal	185	127	52	17	381	423.700

Daarnaast blijkt uit tabel 3.9 dat de meeste respondenten in het eerste of tweede leerjaar zitten. Voor de deelnemers die een opleiding op assistent of basisberoepsniveau doen, is dit logisch omdat de betreffende opleidingen normaal gesproken slechts één, respectievelijk twee jaar duren. Voor de overige deelnemers kan het relatief geringe aantal deelnemers in het derde en vierde leerjaar er op wijzen dat er de laatste jaren een grotere instroom van deelnemers met een beperking of handicap is, of dat deze de laatste jaren beter geregistreerd worden. Maar het kan ook betekenen dat veel deelnemers met een beperking of handicap niet tot het derde of vierde leerjaar komen. Overigens is het ook mogelijk dat de respons onder derde en vierdejaars studenten minder groot was, bijvoorbeeld omdat hun adressen niet meer actueel zijn of omdat zij druk bezig waren met examens.

3.6 Samenvatting

De deelnemers aan het onderzoek zijn wat leeftijd betreft representatief voor de totale vmbo- en mbo-populaties. Onder de vmbo-deelnemers zijn relatief veel mannen (65,9%), onder de mbo-deelnemers zijn nagenoeg evenveel mannen als vrouwen. De meest voorkomende beperking onder de deelnemers is dyslexie. Ook auditieve beperkingen en meervoudige beperkingen komen vaak voor. Overigens biedt het voorko-

men van bepaalde beperkingen onder de steekproef slechts beperkt zicht op het vóórkomen van deze beperkingen in de totale vmbo- en mbo-populatie. Bij de selectie van vmbo-deelnemers is immers expliciet gestreefd naar een evenredige vertegenwoordiging van mensen met dyslexie, en mensen met een visuele, een auditieve of een andere beperking. Ook bij de selectie van mbo-deelnemers is gevraagd te zorgen voor een redelijke spreiding.

Wat opleiding betreft is voor de vmbo-deelnemers moeilijk te bepalen of de steekproef representatief is, omdat nog slechts een klein gedeelte van de deelnemers de keuze voor een leerweg en sector gemaakt heeft. Opvallend was wel dat 22 van de 32 deelnemers die voor een leerweg gekozen hadden, de theoretische leerweg (= mavo) kozen.

De mbo-deelnemers wijken iets af van de totale populatie wat betreft hun keuze voor leerweg (relatief meer bol-vt en minder bbl), en sector (relatief meer Zorg en Welzijn, en minder Economie en Techniek). De keuze voor de sector blijkt samen te hangen met de aard van de handicap: dyslectici en deelnemers met een autismespectrum stoornis kiezen relatief vaak voor een opleiding in de Techniek, deelnemers met een motorische beperking kiezen relatief vaak voor de sector Economie, en deelnemers met een zintuiglijke beperking of een chronische ziekte relatief vaak voor de sector Zorg en Welzijn. Tenslotte werd duidelijk dat veel van de mbo-deelnemers (evenals de landelijke populatie) een opleiding gekozen hebben op het hoogste niveau (mid-denker/specialist), en dat relatief weinig deelnemers in het derde en vierde leerjaar zaten.

4 Doorstroom, studievertraging en toekomstverwachtingen

Om zicht te krijgen op de doorstroom, de studievertraging en de toekomstverwachtingen zijn vragen gesteld over de vooropleiding, eventuele problemen bij het volgen van deze vooropleiding, en de toekomstplannen. De antwoorden op deze vragen worden voor vmbo- en mbo-deelnemers apart besproken, waarna het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvattende paragraaf.

4.1 Vmbo

De vragen in de vmbo vragenlijst betreffen het basisonderwijs, eventuele vorige scholen voor voortgezet onderwijs en de toekomstverwachtingen van de leerlingen.

Vooropleiding: basisonderwijs

Van de 85 vmbo-leerlingen hebben er zes speciaal onderwijs gevolgd (bedoeld voor leerlingen met een handicap) en zeven speciaal basisonderwijs (voorheen lom/mlk). De leerlingen die speciaal onderwijs volgden waren doof (2x), slechthorend (3x) of meervoudig gehandicapt (1x). De leerlingen die het speciaal basisonderwijs bezochten waren dyslectisch (3x), blind (1x), meervoudig gehandicapt (1x) of hadden een autismespectrum stoornis (2x). Negen van de leerlingen die speciaal onderwijs of speciaal basisonderwijs gevolgd hebben, hebben ook op een reguliere basisschool gezeten. In totaal hebben dus 72 (=83,5%) van de 85 vmbo-leerlingen het gewone basisonderwijs gevolgd, terwijl 13 vmbo-leerlingen (=15,3%) gedurende een aantal jaren speciaal onderwijs of speciaal basisonderwijs gevolgd heeft.

Van de 85 vmbo-leerlingen zijn er 48 die op de basisschool nooit zijn blijven zitten (56,5%), en 36 leerlingen (= 42,3%) die wel bleven zitten op de basisschool. Bij vijf van hen (= 5,9%) kwam dit niet door hun handicap, bij negen (= 10,6%) had het zittenblijven gedeeltelijk met hun handicap te maken, en bij 22 (= 25,9%) kwam het volledig door hun handicap. Eén leerling vulde de betreffende vraag niet in. In totaal bleven dus 31 (= 36,5%) van de vmbo-leerlingen op de basisschool zitten (mede) ten gevolge van hun handicap.

Omdat het zittenblijven mogelijk te maken heeft met de aard van de beperking, is dit nader onderzocht. Tabel 4.1 geeft de resultaten weer. Uit tabel 4.1 blijkt dat vooral leerlingen met dyslexie, met een autismespectrum stoornis en met een verstandelijke beperking relatief vaak zijn blijven zitten op de basisschool. Overigens gaat het bij de leerlingen met een autismespectrum stoornis slechts om twee van de vier deelnemers.

Tabel 4.1 - Zittenblijven op de basisschool naar aard van de beperking voor vmbo-deelnemers (aantal en percentage)

aard beperking	aantal	percentage	totaal aantal vmbo-deelnemers met deze beperking
dyslexie	15	54	28
motorisch	2	40	5
zintuiglijk	4	21	19
chronische ziekte	1	100	1
autismespectrum stoornis	2	50	4
psychische of gedragsstoornis	0	0	3
meervoudige handicap	5	31	16
verstandelijke beperking	7	88	8
totaal	36	43	84

Problemen op vorige scholen voor voortgezet onderwijs

De meeste vmbo-leerlingen (76 = 89,4%) gingen na de basisschool direct naar hun huidige school. Negen leerlingen bezochten eerst een andere school. In vier gevallen was dit een andere vmbo-school, in één geval een havo, en in twee gevallen een mavo/havo. Eén leerling bezocht eerst een schakelklas, en een leerling (met ADHD) volgde een jaar voorbereidend onderwijs voor voortgezet onderwijs. Zeven van deze negen leerlingen gaven een antwoord op de vraag of hun handicap een rol gespeeld heeft bij hun keuze om van school te veranderen. Bij vijf van deze leerlingen was dit zo. Zij hadden problemen met de begeleiding van docenten (2x), prestaties, behaalde resultaten (4x), het studietempo (2x) en andere problemen (4x).

Toekomstverwachtingen

Omdat er voor gehandicapten in het vmbo geen doorstroomgegevens beschikbaar zijn, moest worden volstaan met een vraag naar de voornemens van de leerlingen met een beperking of handicap aangaande een eventuele vervolgopleiding. De toekomstverwachtingen van de vmbo-leerlingen die deelnamen aan het onderzoek zijn weergegeven in tabel 4.2. Vier leerlingen vulden de betreffende vraag niet in. Tabel 4.2 laat zien dat in totaal 62 leerlingen (=76,5%) verwachten dat ze nog een aanvullende opleiding gaan doen. Dit percentage is iets lager dan dat voor deelnemers zonder handicap. De landelijke cijfers laten zien dat 76,3% van de vbo-d gediplomeerden doorstroomt naar een aanvullende opleiding, te weten de bol. Van de mavo-d gediplomeerden stroomt 96,7% door naar een aanvullende opleiding, namelijk 85,9% naar de bol en 10,8% naar de havo (cijfers 1999, OCenW in kerncijfers 2002).

Tabel 4.2 - Toekomstplannen van de vmbo-deelnemers (aantal en percentage)

plan	aantal	percentage
mbo	45	55,5
havo	9	11,1
andere opleiding	8	9,9
baan zoeken	9	11,1
iets anders ¹⁰	10	12,3

4.2 Mbo

Aan mbo-deelnemers werden niet alleen vragen gesteld met betrekking tot het gevolgde basisonderwijs, maar ook met betrekking tot het gevolgde voortgezet onderwijs en de daar behaalde diploma's. Daarnaast werden dezelfde vragen gesteld als bij vmbo-deelnemers over ervaren problemen bij de vorige opleidingen en toekomstverwachtingen.

Vooropleiding: basisonderwijs

Van de 411 mbo-deelnemers vulden er 407 de vraag in betreffende het basisonderwijs. Van deze 407 hebben er 63 speciaal onderwijs gevolgd (bedoeld voor leerlingen met een handicap) en 78 speciaal basisonderwijs (voorheen lom/mlk-school). De deelnemers die het speciaal onderwijs bezochten hadden veelal een zintuiglijke beperking (36) of een meervoudige handicap (14). De deelnemers die het speciaal basisonderwijs bezochten waren vooral deelnemers met dyslexie (25), met een zintuiglijke beperking (6), met een autismespectrum stoornis (10) en met een meervoudige handicap (18). Zeven mbo-deelnemers hebben basisonderwijs gevolgd op een ander type (niet reguliere) basisschool (bijv. zmok-school, openluchtschool). Vier leerlingen bezochten drie, en 36 leerlingen bezochten twee verschillende typen scholen voor basisonderwijs. In totaal volgden 144 mbo-deelnemers (= 35,4%) gedurende een aantal jaren basisonderwijs op een of meerdere niet reguliere basisscholen. Dit percentage is aanmerkelijk hoger dan dat voor de vmbo-leerlingen. Mogelijk komt dit doordat deelnemers op vmbo leeftijd nog gebruik kunnen maken van het vso, terwijl deelnemers op mbo leeftijd dat niet meer kunnen.

¹⁰ Vijf van deze leerlingen weten nog niet wat ze willen gaan doen, 2 leerlingen verwachten begeleid te gaan werken, een leerling wil werken en leren (bbl), een leerling wil naar de landmacht, en een leerling wil een jaar naar Amerika.

Voortgezet onderwijs

Tabel 4.3 biedt een overzicht van de vooropleidingen die de mbo-deelnemers volgden en het aantal jaren dat ze deze opleiding volgden. Verreweg de meeste mbo-deelnemers volgden een vbo/lbo-opleiding (167) of een mavo-opleiding (185). Veel mbo-deelnemers geven aan dat zij meer dan een opleiding volgden: 74 van hen noemen twee opleidingen, één noemt drie opleidingen, en één deelnemer noemt zelfs vier opleidingen. Uit het aantal jaren dat de deelnemers een bepaalde opleiding volgden, kan worden afgeleid dat zij deze lang niet altijd afmaakten. Zo zaten 46 mensen korter dan vier jaar op het vbo/lbo (27,5%), 38 mensen korter dan vier jaar op de mavo (20,5%), en 32 mensen korter dan vijf jaar op de havo (76,2%).

Tabel 4.3 - De vooropleiding van de mbo-deelnemers naar aantal jaren dat ze de opleiding volgden

	1	2	3	4	5	6 of meer	onbe- kend	totaal
vbo/lbo	6	23	17	89	15	9	8	167
ivbo	5	7	4	16	2	1	0	35
mavo	8	18	12	108	26	6	7	185
groenschool		2	1	2			2	7
AOC	1	4	1	8				14
praktijkonderwijs	3	2	2	7	1	5	3	23
leerwerktraject			1	1				2
havo	12	7	8	5	4	3	3	42
vwo		2	1			1		4

Er is een open vraag gesteld naar de diploma's die mbo-deelnemers behaald hebben. Er zijn 174 (42,3%) deelnemers die een diploma op vbo-niveau hebben en 162 (39,4%) deelnemers die een mavo-diploma hebben. Verder hebben 12 deelnemers een havo-diploma, één deelnemer een vwo-diploma en 15 deelnemers een mbo-diploma. Ook zijn er 17 deelnemers die een ander soort diploma hebben. Het aantal mensen zonder diploma's is 48. Hiervan zijn er 17 die opgeven dat zij wel over (deel)certificaten beschikken. Tenslotte dient vermeld te worden dat er 38 deelnemers zijn die meer dan één diploma gehaald hebben.

Landelijk heeft ongeveer 27% van de bol-vt-deelnemers een vbo-diploma en 39% een mavo-diploma (OCenW in kerncijfers 2002). Voor bol-dt en bbl liggen deze percentages veel lager. Het percentage deelnemers met een vbo-diploma in de onderzoeksgroep is dus hoog, het percentage met een mavo-diploma is nagenoeg gelijk aan het landelijke.

Overigens wordt uit tabel 4.3 duidelijk dat sommige mensen wel langer dan gebruikelijk over de opleiding deden: er waren bijvoorbeeld 24 mensen die meer dan vier jaar op het vbo/lbo zaten, 32 mensen die meer dan vier jaar op de mavo zaten, en drie mensen die meer dan vijf jaar op de havo zaten. Dit suggereert dat tenminste 59 deelnemers (= 14,3%) wel eens zijn blijven zitten of zijn gezakt voor het eindexamen (zie ook de paragraaf hieronder: *problemen bij de vooropleiding*). Dit percentage is niet hoog. Uit gegevens van de Inspectie Kwaliteitskaart 2000 blijkt dat landelijk 16% van de vbo-ge diplomeerden en 19% van de mavo-ge diplomeerden een of meerdere keren is blijven zitten of is gezakt voor het eindexamen.

Er zijn weinig opmerkelijke verschillen in behaalde diploma's afhankelijk van de aard van de handicap (zie tabel 4.4). Wat opvalt is dat alle deelnemers met een autisme-spectrum stoornis een vbo- of mavo-diploma behaald hebben. Het percentage mensen zonder diploma is relatief hoog onder deelnemers met een psychische of gedragsstoornis (25%), een meervoudige handicap (20%) en een andere handicap (42%).

Tabel 4.4 - Het percentage mbo-deelnemers met ten hoogste een vbo- of mavo-diploma naar aard van de beperking

	% vbo	% mavo	% geen diploma
dyslexie (N=90)	43	44	8
motorisch (N=48)	29	46	12
zintuiglijk (N=71)	49	37	4
chronische ziekte (N=54)	37	48	13
autismespectrum stoornis (N=15)	53	47	0
psychische of gedragsstoornis (N=24)	29	41	25
meervoudige beperking (N=70)	39	33	20
anders (N=12)	17	25	42
gemiddeld	40	41	12

Er waren 396 deelnemers die ingevuld hebben of ze hun vooropleiding in het voortgezet speciaal onderwijs (vso) gevolgd hebben. Van hen gaven er 106 aan dat ze hun opleiding helemaal in het vso gevolgd hebben (= 26,8%) en 44 dat ze hun opleiding gedeeltelijk in het vso gevolgd hebben (= 11,1%). Vooral van de deelnemers met een zintuiglijke beperking en een autisme spectrum stoornis volgde een groot percentage een opleiding in het vso (respectievelijk 59% en 75%). De overige 246 mensen volgden hun vooropleiding in het reguliere onderwijs (= 62,1%). Het relatief grote aantal mbo-deelnemers dat (een gedeelte van) hun vooropleiding in het vso volgde

hangt vermoedelijk samen met het feit dat er op mbo-niveau geen speciaal onderwijs meer wordt aangeboden.

Problemen bij de vooropleiding

Er waren 243 mbo-deelnemers die op hun vorige school problemen hadden gehad ten gevolge van hun beperking of handicap (60,3% van 403 deelnemers die de betreffende vraag invulden). Tabel 4.5 geeft aan op welke gebieden de meeste problemen voorkwamen.

Tabel 4.5 - Problemen bij de vooropleiding

soort probleem	aantal keren genoemd	% deelnemers met dit probleem
het studietempo	104	26
prestaties, behaalde resultaten	103	25
de begeleiding van docenten	82	20
contact met klasgenoten	70	17
de houding van docenten	65	16
blijven zitten	45	11
onvoldoende aanpassingen en voorzieningen	32	8
onbekendheid van de school met het aanvragen van geld voor aanpassingen en voorzieningen	13	3
gezakt voor het eindexamen	12	3
de bereikbaarheid van de school	12	3
de toegankelijkheid van de school	5	1
anders	55	14
totaal	688	

De meeste problemen hadden te maken met het studietempo (104) en de prestaties, behaalde resultaten (103). Voor 45 deelnemers waren deze problemen zo groot dat ze bleven zitten, terwijl 12 mbo-deelnemers zakten voor het eindexamen van de vooropleiding. Daarnaast zijn er veel mbo-deelnemers die in het verleden problemen gehad hebben met de begeleiding en de houding van docenten en het contact met klasgenoten. Hierbij zij opgemerkt dat problemen met de begeleiding van docenten niet noodzakelijkerwijs betrekking hebben op gebrek aan didactische of pedagogische ondersteuning, maar ook kunnen wijzen op gebrek aan aandacht of begrip van docenten. De bereikbaarheid van de school en de toegankelijkheid van de school vormden slechts in 12, respectievelijk 5 gevallen een probleem. Ook de aanpassingen en voorzieningen leverden slechts voor 32 mbo-deelnemers problemen op. Dit betekent dat 371 deel-

nemers met een beperking of handicap (92% van de deelnemers die de vraag invulden) op dit punt geen problemen hebben ervaren tijdens hun vooropleiding. Het aantal problemen dat mbo-deelnemers op hun vorige school hadden, varieerde van 1 tot 9. Het gemiddelde aantal problemen was 2,8.

Toekomstverwachtingen

383 deelnemers gaven aan wat ze van plan zijn te gaan doen als ze de opleiding die ze nu volgen af hebben. Hun antwoorden staan in tabel 4.6.

Tabel 4.6 - Toekomstplannen van mbo-deelnemers

plan	aantal	percentage
hbo-opleiding	93	24,3
andere opleiding	79	20,6
een baan zoeken	125	30,4
anders	86	20,9

Tabel 4.6 laat zien dat 24,3% van de mbo-deelnemers na afloop van de mbo-opleiding van plan is een hbo-opleiding te gaan volgen, en 20,6% een andere opleiding. Deze percentages zijn vermoedelijk onderschattingen, omdat een aantal mbo-deelnemers bij de antwoordmogelijkheid ‘anders’ aangegeven heeft dat zij nog niet weten of ze een aanvullende opleiding gaan doen, of een baan zullen gaan zoeken. Landelijk gaat ongeveer 11% van de gediplomeerde bol-deelnemers (uitsluitend voltijd) verder op het hbo (uitsluitend voltijd), en kiest 18% voor een andere of aansluitende bve-opleiding (CBS Statistiek jaarboek 2001). In vergelijking hiermee is de verwachte doorstroom onder de deelnemers met een beperking aan dit onderzoek hoog.

Een uitsplitsing naar aard van de beperking (niet in de tabel) laat zien dat van de deelnemers met dyslexie relatief veel mensen een hbo-opleiding wil gaan doen (34%), dat van de deelnemers met een psychische of gedragsstoornis relatief veel mensen een hbo-opleiding (33%) of een andere opleiding (29%) willen gaan doen, en dat van de deelnemers met een zintuiglijke beperking en een chronische ziekte relatief veel mensen een baan willen gaan zoeken (resp. 44% en 40%).

Rendement

Omdat aan het onderhavige onderzoek alleen mensen deelnamen die op dit moment een mbo-opleiding volgen, konden geen vragen gesteld worden met betrekking tot het behalen van het diploma voor deze opleiding. Deze gegevens zijn voor het mbo wel bekend bij de Cfi. In de beleidstelling bve wordt voor allochtonen, deelnemers met

een beperkte vooropleiding en gehandicapten gespecificeerd hoe groot het percentage mensen is dat de opleiding met een diploma afrondt, dan wel uitvalt. Voor gehandicapten was het percentage dat de opleiding met een diploma afrondde in 2000-2001 gelijk aan 40% voor de bol en 35% voor de bbl. Voor de totale groep deelnemers die in 2000 het mbo is uitgestroomd, geldt dat circa twee derde een diploma heeft behaald in de laatst gevolgde opleiding (OCenW in kerncijfers 2002). Het rendement van de deelnemers met een handicap blijft daarbij sterk achter. Hierbij zij opgemerkt dat de mensen die bij de Cfi geregistreerd staan als 'gehandicapten' mogelijk tot de mensen met relatief ernstige handicaps behoren.

Tot slot

Het zal duidelijk zijn dat aan de gegevens uit dit onderzoek met betrekking tot de doorstroom niet al te veel waarde gehecht mag worden. Ze zijn immers gebaseerd op de toekomstverwachtingen van de leerlingen, en niet op harde feiten. Om te achterhalen hoe het deze leerlingen in de toekomst werkelijk vergaat zou over een aantal jaren een vervolgonderzoek uitgevoerd moeten worden onder dezelfde steekproef. In dit verband is het van belang op te merken dat 74 vmbo-leerlingen en 305 mbo-leerlingen bereid zijn over drie jaar hun medewerking te verlenen aan een dergelijk onderzoek. De namen en adressen van deze leerlingen worden voor dit doel door het ITS bewaard.

4.3 Samenvatting

Van de vmbo-deelnemers volgde 15,3% gedurende een aantal jaren basisonderwijs in het speciaal onderwijs of het speciaal basisonderwijs. Van de mbo-deelnemers gold dit voor 35,4%. Het percentage zittenblijvers op de basisschool is groot onder de vmbo-deelnemers met een beperking of handicap, namelijk 42,3% (N= 36). Het aantal vmbo-deelnemers dat van school voor voortgezet onderwijs veranderd is, is daarentegen klein, namelijk negen (= 10,6%). Van de mbo-deelnemers zijn er 45 (=11,2%) die op hun vorige school (meestal vbo of mavo) bleven zitten en 76 (= 18,5%) die meer dan een school voor voortgezet onderwijs bezochten. Uit het aantal mbo-deelnemers dat te kort op een vorige school zat om de opleiding af te maken, zie tabel 4.3, kan afgeleid worden dat het in de meeste gevallen om afstromers ging.

Vijf van de vmbo-deelnemers zijn van vo-school veranderd vanwege problemen ten gevolge van hun beperking of handicap. Van de mbo-deelnemers heeft 60,3% op de vorige school problemen gehad ten gevolge van hun beperking. De problemen die vmbo- en mbo-deelnemers op hun vorige scholen ondervonden, hadden vooral te maken met achterblijvende prestaties, het studietempo, en de begeleiding en houding van docenten en studenten. Problemen met de bereikbaarheid en de toegankelijkheid van de vorige school waren er nauwelijks en ook de aanpassingen en voorzieningen waren voor de meeste deelnemers in orde.

De toekomstverwachtingen van de vmbo-deelnemers met een beperking of handicap steken enigszins ongunstig af bij de doorstroomgegevens van vmbo-deelnemers zonder handicap (76,5% vs 76,3 (voor vbo-d) respectievelijk 96,7 (voor mavo-d) landelijk). De verwachtingen van de mbo-deelnemers, met name wat betreft doorstroom naar het hbo, zijn hoger dan de landelijke cijfers (24,3% vs 11% landelijk). Overigens zal toekomstig onderzoek uit moeten wijzen in hoeverre de verwachtingen van de deelnemers bewaarheid zullen worden. Hiertoe worden de adresgegevens van 74 vmbo-deelnemers en 305 mbo-deelnemers door het ITS bewaard.

Tot slot maakte een vergelijking van het rendement van deelnemers met en zonder handicap in het mbo duidelijk dat deelnemers met een handicap veel minder vaak met een diploma uitstromen (35-40%) dan deelnemers zonder handicap (67%).

5 Studiekeuze en ervaringen bij de aanmelding

In dit hoofdstuk komt een aantal vragen aan de orde betreffende de invloed van de beperking op de studiekeuze, en de ervaringen bij de aanmelding. Bij de bespreking worden de gegevens van vmbo- en mbo-deelnemers zoveel mogelijk naast elkaar gezet.

5.1 Studiekeuze

Vmbo

Op de vraag of hun handicap een rol gespeeld heeft bij de keuze welk soort onderwijs ze na de basisschool zouden gaan volgen, antwoordden 54 vmbo-leerlingen dat dit geen rol gespeeld had (= 65,1%). Bij 29 leerlingen had dit wel een rol gespeeld (= 34,1%). Het betreft hier onder andere 16 van 28 leerlingen met dyslexie en 5 van 6 leerlingen met een verstandelijke beperking.

Uit de antwoorden van de ouders van de vmbo-leerlingen bleek dat 11 leerlingen (=12,9%) niet toegelaten werden tot de school van hun eerste voorkeur. Het gaat hier om twee leerlingen met een zintuiglijke beperking, twee leerlingen met een meervoudige handicap en zeven leerlingen met een verstandelijke beperking. Acht van deze 11 leerlingen werden vanwege hun handicap op één school afgewezen, twee op twee scholen en één leerling (met Down's syndroom) werd op drie scholen afgewezen.

Mbo

Van de mbo-deelnemers zijn er 278 die zeggen dat hun handicap geen rol gespeeld heeft bij de keuze van hun opleiding (= 69,8%), terwijl 120 van hen zeggen dat het wel een rol gespeeld heeft (= 30,2%). Deze percentages zijn nagenoeg gelijk aan die voor vmbo-deelnemers. Met name voor 36 van de 73 deelnemers met een meervoudige handicap heeft de beperking een rol gespeeld bij de studiekeuze.

De mbo-deelnemers gaven de volgende redenen op waarom zij afzagen van de studie van hun eerste keuze: 54 personen dachten dat zij vanwege hun beperking die opleiding niet zouden kunnen volgen, 13 personen werden door de school niet toegelaten tot die opleiding¹¹, 6 personen vonden de houding ten aanzien van mensen met een beperking of handicap op de school niet goed, 15 personen werd tijdens het intakege-

---

¹¹ Het is niet duidelijk of de beslissing om een deelnemer niet toe te laten werd genomen op grond van een intakegesprek.

sprek afgeraden die opleiding te doen, en 53 personen besloot de opleiding niet te doen om andere redenen. Van de 115 mbo-deelnemers die een reden opgaven waarom ze besloten hadden de opleiding van hun eerste keuze niet te doen, waren er 92 die één reden opgaven. Twintig personen gaven twee redenen op, en drie personen gaven drie redenen op.

Uit bovenstaande cijfers blijkt dat het percentage deelnemers met een beperking of handicap dat niet toegelaten wordt tot de opleiding van hun keuze gering is: 13 van 411 is 3,2%. Daarnaast waren er 15 deelnemers die afgeraden werden om de opleiding van hun eerste keuze te doen (=3,6%). Deze 28 mensen zijn vervolgens wel toegelaten tot de mbo-opleiding die ze nu volgen. Hoeveel mensen met een beperking of handicap werden afgewezen voor de opleiding van hun eerste keuze, en vervolgens voor alle andere opleidingen waar zij zich aanmeldden, wordt uit dit onderzoek niet duidelijk. Wel is uit de case studies gebleken dat de ROC's (volgens hun woordvoerders) weinig deelnemers met een beperking of handicap weigeren.

5.2 Ervaringen bij de aanmelding

Een aantal vragen over de aanmeldingsprocedure was voor het vmbo en het mbo gelijk. Ter vergelijking worden de antwoorden in één tabel weergegeven (tabel 5.1). De betreffende vragen werden voor vmbo-leerlingen door de ouders ingevuld.

Tabel 5.1 - Ervaringen bij de aanmelding

	vmbo		mbo	
	aantal	%	aantal	%
heeft problemen gehad bij de aanmelding	3	3,6	30	7,4
bij aanmelding voldoende voorlichting gekregen over de gekozen opleiding	85	100,0	332	82,0
bij aanmelding voorlichting gekregen over de begeleiding op school van gehandicapten en de voorzieningen op school	56	68,3	193	48,3
heeft zelf voorzieningen aan moeten vragen	37	44,6	123	31,1
heeft daar hulp bij gekregen van school	27	73,0	76	61,8
heeft bij de aanmelding een medische verklaring ingeleverd	20	24,7	129	33,2

Tabel 5.1 laat zien dat weinig mensen problemen hebben ervaren bij de aanmelding op de huidige school (3,6 en 7,4%). De meeste deelnemers zijn tevreden over de voorlichting die ze bij aanmelding gekregen hebben over de opleiding van hun keuze.

Iets meer dan de helft van de ouders van vmbo-leerlingen en de helft van de mbo-deelnemers kreeg daarnaast voorlichting over de begeleiding van en de voorzieningen voor deelnemers met een beperking. Minder dan de helft van de respondenten heeft vervolgens zelf voorzieningen aan moeten vragen. Het merendeel (73% van de vmbo-deelnemers en 61,8% van de mbo-deelnemers) kreeg daarbij hulp van school. Een laatste, belangrijk gegeven in tabel 5.1 betreft het inleveren van een medische verklaring: 24,7% van de vmbo-deelnemers met een beperking of handicap en 33,2% van de mbo-deelnemers met een beperking of handicap leverde bij aanmelding een medische verklaring in. Deze percentages zijn gering gezien het feit dat een deskundigenverklaring (medisch of anderszins) wettelijk verplicht is, als men aanspraak wil maken op speciale voorzieningen. In tabel 5.2 wordt voor vmbo- en mbo-deelnemers op dit punt een specificatie gemaakt naar de aard van de beperking.

Tabel 5.2 - Het percentage vmbo- en mbo-deelnemers met een medische verklaring, uitgesplitst naar de aard van de beperking

aard beperking	vmbo		mbo	
	aantal / totaal	percentage	aantal / totaal	percentage
dyslexie	8/27	29,6	46/92	50,0
motorisch	0/4	0,0	12/49	24,5
zintuiglijk	8/19	42,1	17/69	24,6
chronische ziekte	0/1	0,0	16/52	30,8
autismespectrum stoornis	1 / 4	25,0	2/16	12,5
psychische en gedragsstoornis	1 / 3	33,3	8/23	34,8
meervoudige handicaps	2/15	13,3	25/72	34,7
anders (incl. verstandelijke beperking)	0/8	0,0	2/12	16,6

Uit de gegevens in tabel 5.2 kan geconcludeerd worden dat de **aard** van de beperking niet indicatief is voor het inleveren van een medische verklaring bij aanmelding. Enerzijds heeft dit te maken met het feit dat de aard van de beperking niet altijd iets zegt over de ernst ervan: de categorie motorisch gehandicapten bevat bijvoorbeeld naast rolstoelers mensen die een vinger missen, of (al dan niet ernstige) rugklachten hebben. Anderzijds is uit de case studies gebleken dat juist mensen met zware handicaps, mits deze duidelijk zichtbaar zijn, vaak niet gevraagd worden om medische verklaringen. Zo hoeft iemand in een rolstoel vaak geen medische verklaring in te leveren. Hetzelfde geldt voor mensen met een verstandelijke handicap. Dit verklaart waarom geen van de acht vmbo-deelnemers met een verstandelijke handicap in de categorie ‘anders’ een medische verklaring heeft ingeleverd.

Twee belangrijke redenen waarom de ROC's niet altijd aandringen op een deskundigenverklaring zijn de kosten van een dergelijke verklaring (€ 350,- tot € 470,-), en het feit dat de KNMG er op tegen is dat haar leden dergelijke verklaringen afgeven.

Overige vragen betreffende de aanmelding

Aan de ouders van vmbo-leerlingen werd gevraagd of zij een gesprek gehad hadden met de school toen zij hun kind daar aanmeldde. Dit bleek in 60 gevallen (= 70,6%) zo te zijn.

Aan de mbo-deelnemers werd gevraagd of zij zich op advies van de school opgegeven hadden voor een Wajonguitkering en/of een arbeidsintegratietraject. Uit de antwoorden bleek dat 28 mbo-deelnemers zich op advies van de school hadden aangemeld voor een Wajonguitkering (=7,4%), 12 voor een arbeidsintegratietraject (= 3,2%) en 11 voor beide (= 2,9%). Van de mbo-deelnemers waren er 329 die meldden dat zij zich voor geen van beide hadden aangemeld (=86,6%). Er waren 31 mbo-deelnemers die de vraag niet invulden, mogelijk omdat zij onbekend waren met de terminologie of omdat zij op eigen initiatief een Wajonguitkering hadden aangevraagd of deelnamen aan een arbeidsintegratietraject. In hoofdstuk 8 zal blijken dat 65 mbo-deelnemers een Wajong uitkering hebben.

Tot slot bleek uit de vragenlijst dat 338 mbo-deelnemers (= 85,3%) geen problemen hadden ervaren bij de overstap van hun vorige school naar het mbo. Voor 58 mbo-deelnemers (= 14,6%) gold dat zij wel problemen hadden gehad bij de overstap. Deze problemen hadden onder andere te maken met de grootte van de school, de mate van zelfstandigheid die vereist werd, het aantal leerlingen in de klas (in vergelijking met het vso), het gebrek aan doentolken, onvoldoende aanpassingen en voorzieningen, onvoldoende informatie over de handicap bij docenten, en gebrek aan vertrouwen in de mogelijkheden van de deelnemer om de opleiding af te maken. Problemen werden met name ondervonden door deelnemers met een psychische of gedragsstoornis (7 = 28% van deze groep deelnemers), deelnemers met een meervoudige beperking (19 = 27%) en dyslectici (16 = 18%).

5.3 Samenvatting

De studiekeuze wordt bij ongeveer een derde van de vmbo- en mbo-deelnemers beïnvloed door de beperking of handicap. Van de vmbo-deelnemers werd 12,9% niet toegelaten tot de school van hun eerste voorkeur (met name deelnemers met een verstandelijke beperking werden geweigerd) en van de mbo-deelnemers werd 3,2% niet toegelaten en 3,6% afgeraden om de opleiding van hun eerste keuze te gaan volgen. Potentiële vmbo- en mbo-deelnemers die door geen enkele school werden toegelaten vallen buiten dit onderzoek.

De ervaringen bij de aanmelding zijn over het algemeen positief. Slechts een gering percentage deelnemers (resp. 3,6% en 7,4%) heeft problemen gehad bij de aanmelding. Van de mbo-deelnemers heeft 14,6% problemen ervaren bij de overstap naar het mbo.

Ongeveer een kwart van de vmbo-deelnemers en een derde van de mbo-deelnemers leverde een medische verklaring in bij de school. De aard van de beperking lijkt hierbij geen rol te spelen. Het aantal mbo-deelnemers dat een Wajong uitkering geniet is 65 (= 16%), waarvan 39 zich op advies van de school hiervoor hebben aangemeld.

6 Benodigde voorzieningen en belemmeringen tijdens de huidige opleiding

In dit hoofdstuk wordt de behoefte aan, en de aanwezigheid van, voorzieningen, aanpassingen en hulp in kaart gebracht, en wordt besproken in hoeverre deze voorzieningen de belemmeringen voor de deelnemers met een beperking of handicap hebben weggenomen. Daarnaast wordt gerapporteerd in hoeverre de deelnemers bij hun huidige opleiding belemmeringen en nadelen ervaren, op welke punten, en wat de gevolgen hiervan zijn voor hen. Tenslotte wordt in een aparte paragraaf aandacht besteed aan de verschillen in behoefte aan voorzieningen, aanpassingen en hulp en de ondervonden belemmeringen, in relatie tot de aard van de handicap.

6.1 Benodigde voorzieningen, aanpassingen en hulp

Tabel 6.1 brengt voor vmbo- en mbo-deelnemers in kaart hoe groot de behoefte is aan speciale voorzieningen, aanpassingen en hulp. Het eerste dat hierbij opvalt, is dat de behoefte aan speciale voorzieningen, aanpassingen en hulp groter is onder vmbo-deelnemers dan onder mbo-deelnemers. Mogelijk heeft dit te maken met de ernst van de beperking/handicap.

Tabel 6.1 - De behoefte aan speciale voorzieningen, aanpassingen en hulp (aantallen en percentages)

	vmbo		mbo	
	aantal	%	aantal	%
speciale voorzieningen nodig	20	23,5	57	14,1
speciale leermiddelen nodig	22	25,9	59	14,6
hulp bij verzorging nodig	4	4,7	11	2,7
krijgt vrijstelling	13	15,3	41	10,3
heeft aangepaste onderwijsovereenkomst	10	11,8	31	7,8
behoeft hulp bij volgen van onderwijs	36	42,4	130	32,5
krijgt extra begeleiding bij schoolvakken buiten de les	41	48,2	45	11,0
aanpassingen bij activiteiten nodig	64	75,3	234	60,2

Tabel 6.1 laat zien dat ongeveer een kwart van de vmbo-deelnemers en 14% van de mbo-deelnemers speciale voorzieningen nodig heeft zoals een aangepast toilet (10), een lift (19), ringleiding (7), doventolk (8), aparte ruimte (5), aangepast meubilair (11) en andere hulpmiddelen. Eenzelfde percentage deelnemers heeft speciale leer-middelen nodig zoals brailleboeken (4), loupes (2), boeken met grote letters (3) en vergroot schrift bij proefwerken (9), solo-apparatuur (16), speciale, aangepaste computers (12) of een laptop (19), cassette recorders (3) en andere apparatuur.

Vijftien deelnemers hebben hulp nodig bij (lichamelijke) verzorging, bijvoorbeeld bij toiletgang, eten/drinken en verplaatsen. Deze hulp wordt meestal gegeven door medeleerlingen (vmbo: 2x, mbo: 8x) of docenten (vmbo: 2x, mbo: 2x). Drie mbo-deelnemers krijgen op school hulp van de thuiszorg, en één van een ouder. Eén vmbo- en één mbo-deelnemer krijgen hulp van iemand anders.

Het percentage deelnemers dat vrijstellingen krijgt ligt rond de 10-15%. De meeste vrijstellingen worden gegeven voor vakken zoals gymnastiek (21) en voor (onderdelen van) de talen (20). Ongeveer 10% van de deelnemers heeft een aangepaste onderwijsovereenkomst.

Het percentage vmbo- en mbo-deelnemers dat behoefte heeft aan hulp bij het volgen van onderwijs is met 42,4 en 32,5% behoorlijk groot. Veel vmbo-deelnemers krijgen buiten de les hulp of extra begeleiding bij schoolvakken (48,2%). Bij mbo-deelnemers ligt dit percentage veel lager (11,0%). Tenslotte blijkt uit tabel 6.1 dat 75,3% van de vmbo- en 60,2% van de mbo-deelnemers behoefte heeft aan aanpassingen bij een of meerdere activiteiten. Tabel 6.2 geeft aan bij welke activiteiten aanpassingen nodig zijn.

Tabel 6.2 - Activiteiten waarvoor aanpassingen nodig zijn

	vmbo (N=80)		mbo (N=389)	
	aantal	%	aantal	%
het maken van proefwerken, tentamens en examens	43	53,7	134	34,4
het maken van werkstukken en verslagen	24	30,0	63	16,2
het bestuderen van schriftelijk materiaal	27	33,7	74	19,0
het volgen van de theorielessen	15	18,7	59	15,2
het deelnemen aan praktijklessen	14	17,5	29	7,4
sportactiviteiten	12	15,0	28	7,2
werkweek en andere buitenschoolse activiteiten	6	7,5	18	4,6
anders	13	16,2	40	10,3

Aanpassingen zijn het vaakst nodig bij het maken van proefwerken, tentamens en examens. Van de vmbo-deelnemers heeft 53,7% behoefte aan aanpassingen op dit

terrein, en van de mbo-deelnemers 34,4%. In de meeste gevallen gaat het hierbij om extra tijd, in een enkel geval om aangepaste examinering (grote letters, mondeling in plaats van schriftelijk). Ook bij het maken van werkstukken en verslagen en het bestuderen van schriftelijk materiaal hebben relatief veel deelnemers aanpassingen nodig. Ook hier is het vaak een kwestie van tijd, of het gebruik van speciale hulpmiddelen, zoals een aangepaste computer. Deelname aan de praktijklessen vergt aanpassingen bij 17,5% van de vmbo-deelnemers en 7,4% van de mbo-deelnemers.

De meeste deelnemers hebben voor één activiteit behoefte aan aanpassingen (vmbo: 23, mbo: 117). Andere deelnemers behoeven aanpassingen voor 2 tot 7 activiteiten. Het gemiddelde aantal activiteiten waarvoor men aanpassingen behoeft, is 2,4 voor vmbo-deelnemers en 1,9 voor mbo-deelnemers.

Uit het bovenstaande wordt duidelijk dat er bij een kwart van de vmbo-deelnemers behoefte is aan speciale voorzieningen en dat drie kwart van hen behoefte heeft aan aanpassingen bij activiteiten. Voor mbo-deelnemers liggen deze percentages iets lager, namelijk op respectievelijk 15 en 60 procent. Tabel 6.3 brengt in beeld of de benodigde voorzieningen en aanpassingen aanwezig zijn. Dit blijkt voor 65,0% van de 80 vmbo-deelnemers die de vraag beantwoordden zo te zijn, en voor 57,3% van de 328 mbo-deelnemers die de vraag beantwoordden. Dit betekent dat voor 35,0% van de vmbo-deelnemers en voor 42,7% van de mbo-deelnemers die de vraag beantwoordden de benodigde voorzieningen en aanpassingen niet, of maar gedeeltelijk aanwezig zijn.

Tabel 6.3 - Aanwezigheid voorzieningen, aanpassingen en hulp

	vmbo		mbo	
	aantal	%	aantal	%
ja	52	65,0	188	57,3
nee	10	12,5	69	21,0
gedeeltelijk	18	22,5	71	21,6
totaal	80		328	

In tabel 6.4 wordt aangegeven in hoeverre de voorzieningen en aanpassingen de belemmeringen hebben weggenomen. Deze vraag werd beantwoord door 73 vmbo-deelnemers en 288 mbo-deelnemers. Uit tabel 6.4 blijkt dat voor 43,8% van de vmbo-deelnemers de belemmeringen geheel of grotendeels zijn weggenomen door de aanwezige voorzieningen en aanpassingen. Voor mbo-deelnemers is dit voor 45,8% het geval.

Tabel 6.4 - De mate waarin voorzieningen, aanpassingen en hulp belemmeringen hebben weggenomen

	vmbo		mbo	
	aantal	%	aantal	%
geheel	9	12,3	57	19,8
grotendeels	23	31,5	75	26,0
deels wel, deels niet	31	42,5	63	21,9
weinig	5	6,8	43	14,9
in het geheel niet	5	6,8	50	17,4
totaal	73		288	

6.2 Belemmeringen in de huidige opleiding

Om zicht te krijgen op de belemmeringen waar deelnemers met een beperking of handicap mee kampen, is gevraagd of zij tijdens hun huidige opleiding problemen hebben gehad ten gevolge van hun beperking, en zo ja, op welke gebieden. Ook als deelnemers geen problemen hebben, kunnen ze nadeel ondervinden van hun beperking. Daarom is tevens gevraagd bij welke activiteiten de deelnemers nadeel ondervinden van hun beperking. De antwoorden van vmbo- en mbo-deelnemers worden hier apart weergegeven.

Vmbo

Van de 85 vmbo-leerlingen die de vragenlijst invulden, zijn er 49 die op de huidige school problemen hebben (gehad) ten gevolge van hun beperking. Dit komt neer op 57,6%. Tabel 6.5 geeft aan op welke gebieden 48 van deze 49 leerlingen problemen hebben.

Tabel 6.5 - Problemen van vmbo-deelnemers op de huidige school

soort probleem	aantal keren genoemd	% deelnemers met dit probleem
het studietempo	22	26
prestaties, behaalde resultaten	20	23
contact met klasgenoten	15	18
de begeleiding van docenten	12	14
de houding van docenten	10	12
onvoldoende aanpassingen en voorzieningen	6	7
de bereikbaarheid van de school/vervoer	3	3
het studierooster	2	2
de toegankelijkheid van de school	2	2
onbekendheid van de school met het aanvragen van geld vooraanpassingen en voorzieningen	2	2
anders	13	15
totaal	107	

De meeste problemen betreffen de prestaties en het studietempo. Ook problemen met betrekking tot de begeleiding en de houding van docenten en het contact met klasgenoten komen relatief vaak voor. Het aantal punten waarop leerlingen problemen hadden, varieerde van één tot zes. Het gemiddelde aantal was 2,2.

Tabel 6.6 laat zien bij welke activiteiten de leerlingen in het nadeel zijn door hun beperking of handicap. Vier vmbo-leerlingen zeggen bij geen enkele van de genoemde activiteiten nadeel van hun beperking te ondervinden.

Tabel 6.6 - Activiteiten waarbij vmbo-deelnemers in het nadeel zijn vanwege hun beperking (aantal en percentage)

soort activiteit	aantal keren genoemd	% vmbo-deelnemers dat nadeel ondervindt
het maken van proefwerken en examens	48	56
het bestuderen van schriftelijk materiaal	40	47
het maken van werkstukken en verslagen	34	40
het volgen van theorielessen	22	26
sportactiviteiten	20	23
het deelnemen aan praktijklessen	18	21
het samenwerken met anderen	8	9
werkweek en andere buitenschoolse activiteiten	8	9
het uitvoeren van stages	7	8
anders	19	2
totaal	224	

De vmbo-leerlingen ondervinden vooral nadeel van hun beperking bij het maken van proefwerken en examens, het bestuderen van schriftelijk materiaal en het maken van werkstukken en verslagen. Het feit dat 28 van de vmbo-leerlingen in de steekproef dyslectisch zijn, is hier in belangrijke mate debet aan. Er zijn 61 leerlingen die bij meer dan één activiteit nadeel van hun beperking hebben. Een leerling ondervindt zelfs bij 10 activiteiten nadeel. Het gemiddelde aantal activiteiten waarbij men nadeel van de beperking of handicap ondervindt is 2,8.

Mbo

Van de mbo-deelnemers zijn er 206 (= 50,7%) die op de huidige opleiding problemen hebben (gehad) ten gevolge van hun beperking of handicap. Er zijn 200 mbo-deelnemers die geen problemen hebben (gehad).

Van de 206 deelnemers met problemen vulden er 204 de vraag in op welke gebieden deze problemen lagen. Uit tabel 6.7 blijkt dat ook voor mbo-deelnemers problemen vooral op het vlak van het studietempo en de behaalde prestaties liggen. En net als vmbo-leerlingen, ondervinden mbo-deelnemers relatief vaak problemen met betrekking tot de begeleiding en de houding van docenten en het contact met klasgenoten.

Tabel 6.7 - Problemen van mbo-deelnemers op de huidige opleiding

soort probleem	aantal keren genoemd	% deelnemers met dit probleem
het studietempo	85	21
prestaties, behaalde resultaten	84	20
de begeleiding van docenten	51	12
contact met klasgenoten	49	12
de houding van docenten	44	11
het studierooster	28	7
onvoldoende aanpassingen en voorzieningen	24	6
onbekendheid van de school met het aanvragen van geld vooraanpassingen en voorzieningen	15	4
de bereikbaarheid van de school/vervoer	10	2
de toegankelijkheid van de school	4	1
anders	78	19
totaal	422	

Het totaal aantal problemen dat door mbo-deelnemers genoemd werd, was 422. Het aantal per deelnemer varieerde van 1 tot 9, met een gemiddelde 2,1.

Van de mbo-deelnemers gaven er 345 te kennen dat ze nadeel van hun beperking of handicap ondervonden bij bepaalde activiteiten. Tabel 6.8 geeft een overzicht.

Tabel 6.8 - Activiteiten waarbij mbo-deelnemers in het nadeel zijn vanwege hun beperking (aantal en percentage)

soort activiteit	aantal keren genoemd	% mbo-deelnemers dat nadeel ondervindt
het maken van proefwerken en examens	176	43
het bestuderen van schriftelijk materiaal	136	33
het maken van werkstukken en verslagen	127	31
het volgen van theorielessen	105	25
sportactiviteiten	81	20
het uitvoeren van stages	78	19
het deelnemen aan praktijklessen	55	13
het samenwerken met anderen	48	12
werkweek en andere buitenschoolse activiteiten	32	8
anders	37	9
totaal	875	

Er waren 55 personen die bij geen enkele activiteit nadeel ondervonden van hun beperking of handicap. Ook hier geldt dat deelnemers het vaakst nadeel ondervinden bij activiteiten zoals het maken van proefwerken, tentamens en examens, het bestuderen van schriftelijk materiaal en het maken van werkstukken en verslagen. Zoals eerder ook al gezegd, is het grote aantal deelnemers met dyslexie hier voor een groot deel debet aan.

Het aantal activiteiten waarbij men nadeel van de beperking of handicap ondervindt, varieert van 1 tot 10. Het gemiddelde aantal is 2,5.

Tenslotte werd aan mbo-deelnemers gevraagd wat de gevolgen zijn van de belemmeringen die ze ondervinden. De antwoorden op deze vraag zijn verwerkt in tabel 6.9.

Tabel 6.9. De gevolgen van de belemmeringen die mbo-deelnemers ondervinden (aantal en percentages)

gevolgen	aantal keren genoemd	percentage van de mbo-deelnemers dat dit noemt
minder plezier in de studie, motivatieproblemen, frustratie	152	36
slechtere studieresultaten	115	28
minder vrije tijd	73	18
minder sociale contacten	71	17
gezondheid	61	15
depressie	42	10
financiële problemen	18	4
totaal	532	

Er waren 114 mbo-deelnemers die geen of nauwelijks nadelige gevolgen ervaren van de belemmeringen die ze ondervinden. De overige 280 personen die de vraag invulden, gaven vooral te kennen dat ze door de belemmeringen die ze bij hun studie ondervinden, minder plezier hadden in de studie en slechtere studieresultaten behaalden. Het gemiddelde aantal gevolgen dat zij noemden was 1,9.

6.3 De invloed van de aard van de beperking

Omdat de aard van de beperking of handicap mogelijk van invloed is op de behoefte aan speciale voorzieningen, aanpassingen of hulp, en van invloed kan zijn op de problemen en de nadelen die men van de beperking(en) ondervindt bij de opleiding, is

bij de analyse speciale aandacht besteed aan deze punten. In deze paragraaf worden de opvallende verschillen gerapporteerd. Dit wordt alleen gedaan voor mbo-deelnemers, omdat voor vmbo-deelnemers de aantallen per groep te klein waren om tot zinnige conclusies te komen. Per vraag wordt steeds de gemiddelde score genoemd (in procenten)¹² en vervolgens worden de scores genoemd van de groeperingen die daar meer dan 10% boven of onder liggen.

6.3.1 Behoeftte aan voorzieningen, aanpassingen en hulp

Behoeftte aan speciale, aangepaste voorzieningen zoals aangepast toilet, lift, ringleiding, aparte ruimte (gemiddeld 14,2%)

Motorisch	37,3
Psychische en gedragsstoornis	4,0

Behoeftte aan speciale leermiddelen zoals brailleboeken, soloapparatuur, laptops (gemiddeld 14,8%)

Zintuiglijk	27,4
Chronische ziekte	1,8
Psychische en gedragsstoornis	4,0

Behoeftte aan hulp bij de (lichamelijke) verzorging, bijvoorbeeld bij toiletgang, eten/drinken, verplaatsen (gemiddeld 2,7%)

Andere beperking	16,7
------------------	------

Vrijstelling (gemiddeld 10,4%)

Andere beperking	0
------------------	---

Aangepaste onderwijsovereenkomst (gemiddeld 7,9%)

Geen bijzonderheden

Hulp bij het volgen van onderwijs (gemiddeld 32,7%)

Dyslexie	46,3
Motorisch	8,0
Chronische ziekte	14,5
Meervoudige beperkingen	49,3

Extra begeleiding bij schoolvakken buiten de les (gemiddeld 11,1%)

Geen bijzonderheden

¹² Deze percentages wijken iets af van die in tabel 6.2 omdat het hier de percentages in kruistabellen betreft, waarbij er soms iets meer missing cases zijn.

Aanpassingen bij:

Het maken van proefwerken, tentamens en examens (gemiddeld 34,7%)

Dyslectici	63,8
Chronisch zieken	13,0
Autismespectrum stoornis	12,5
Psychische en gedragsstoornis	13,6

Het maken van werkstukken en verslagen (gemiddeld 16,1%)

Dyslectici	31,9
Motorisch	2,0

Het bestuderen van schriftelijk materiaal (gemiddeld 18,9%)

Dyslectici	40,4
Motorisch	2,0
Chronisch zieken	7,4
Autismespectrum stoornis	0

Het volgen van theorielessen (gemiddeld 15,0%)

Motorisch	0
Autismespectrum stoornis	0
Psychische en gedragsstoornis	4,5

Het deelnemen aan praktijklessen (gemiddeld 7,5%)

Geen bijzonderheden

Sportactiviteiten (gemiddeld 6,9%)

Motorisch	24,5
-----------	------

Werkweek en andere buitenschoolse activiteiten (gemiddeld 4,7%)

Andere beperking	16,6
------------------	------

Andere activiteiten (gemiddeld 10,4%)

Geen bijzonderheden

Voor wat betreft de behoefte aan speciale voorzieningen, aanpassingen en hulp kan geconstateerd worden dat de bevindingen overeenkomstig de verwachtingen zijn. Mensen met een motorische of zintuiglijke handicap behoeven vooral materiele voorzieningen, en mensen met dyslexie en meervoudige beperkingen behoeven vooral hulp bij het volgen van onderwijs. Daarnaast behoeven dyslectici aanpassingen aan activiteiten zoals het maken van proefwerken, tentamens en examens, het maken van werkstukken en verslagen en het bestuderen van schriftelijk materiaal. Mensen met een motorische handicap behoeven aanpassingen aan sportactiviteiten, en mensen met

een andere handicap (diverse soorten) behoeven aanpassingen bij deelname aan de werkweek en andere buitenschoolse activiteiten.

6.3.2 Problemen en nadelen die verband houden met de beperking

In paragraaf 6.2 kwam naar voren dat 50,7% van de mbo-deelnemers op de huidige opleiding problemen heeft gehad ten gevolge van hun beperking of handicap. Een nadere analyse laat zien dat deelnemers met een motorische of een zintuiglijke beperking relatief de minste problemen hebben (respectievelijk 38,0% en 41,1%). Overigens blijkt uit een X^2 toets dat de verschillen naar aard van de beperking op dit punt niet significant zijn.

Er zijn vier problemen die verband lijken te houden met de aard van de beperking. De opvallendste bevindingen, waar groepen deelnemers meer dan 10% afwijken van het gemiddelde, worden hieronder gerapporteerd.

Problemen met de begeleiding van docenten (gemiddeld 12,3%)

Autismespectrum stoornis	25,0
--------------------------	------

Problemen met het contact met klasgenoten (gemiddeld 11,8%)

Autismespectrum stoornis	37,5
--------------------------	------

Problemen met prestaties, behaalde resultaten (gemiddeld 20,1%)

Dyslectici	30,2
------------	------

Motorisch	4,0
-----------	-----

Zintuiglijk	9,5
-------------	-----

Problemen met het studietempo (gemiddeld 20,9%)

Dyslectici	32,3
------------	------

Motorisch	8,0
-----------	-----

Ook de nadelen die men ondervindt van de beperking lijken verband te houden met de aard van de beperking. Hieronder worden wederom de percentages die meer dan 10% van het gemiddelde afwijken, opgesomd.

Nadelen bij het maken van proefwerken, tentamens en examens (gemiddelde 44,3%)

Dyslectici	79,2
------------	------

Motorisch	26,0
-----------	------

Zintuiglijk	29,2
-------------	------

Chronisch zieken	16,1
------------------	------

Autismespectrum stoornis	25,0
--------------------------	------

Nadelen bij het maken van werkstukken en verslagen (gemiddelde 31,7%)

Dyslectici	63,5
Motorisch	10,0
Zintuiglijk	19,4
Chronisch zieken	10,7
Andere beperking	9,1

Nadelen bij het bestuderen van schriftelijk materiaal (gemiddelde 34,3%)

Dyslectici	72,9
Motorisch	0,0
Zintuiglijk	12,5
Chronisch zieken	19,6
Autismespectrum stoornis	12,5
Psychische en gedragsstoornis	48,0

Nadelen bij het volgen van theorielessen (gemiddelde 26,4%)

Motorisch	2,0
Chronisch zieken	6,2

Nadelen bij het deelnemen aan praktijklessen (gemiddelde 13,8%)

Dyslectici	2,1
Meervoudige beperkingen	23,9

Nadelen bij het uitvoeren van stages of bpv (gemiddelde 19,4%)

Dyslectici	3,1
Chronisch zieken	30,3
Autismespectrum stoornis	37,5
Meervoudige beperking	32,4

Nadelen bij het samenwerken met anderen (gemiddelde 11,8%)

Autismespectrum stoornis	68,7
--------------------------	------

Nadelen bij sportactiviteiten (gemiddelde 20,4%)

Dyslectici	2,1
Motorisch	50,0
Meervoudige beperking	31,0
Andere beperking	9,1

Nadelen bij werkweek en andere buitenschoolse activiteiten (gemiddelde 8,1%)

Andere beperking	18,2
------------------	------

Nadelen bij andere activiteiten (gemiddelde 9,3%)

Psychische en gedragsstoornis	20,0
Andere beperking	36,4

Samenvattend kunnen we stellen dat nadelen vooral worden ondervonden door dyslectici bij het maken van proefwerken, tentamens en examens, het maken van werkstukken en verslagen en het bestuderen van schriftelijk materiaal. Deelnemers met meervoudige beperkingen ondervinden relatief veel nadelen bij het deelnemen aan praktijklessen en het uitvoeren van stages of bpv. Ook deelnemers met een chronische ziekte of een autismespectrum stoornis ondervinden relatief veel nadelen bij het uitvoeren van stages of bpv. Nadelen bij samenwerken met anderen worden vooral ondervonden door deelnemers met autismespectrum stoornis, nadelen bij sportactiviteiten door deelnemers met een motorische beperking of met meervoudige beperkingen, en nadelen bij de werkweek en buitenschoolse activiteiten door deelnemers met diverse andere beperkingen (eczeem, whiplash). Tot slot, ondervinden deelnemers met psychische en gedragsstoornissen en andere beperkingen relatief veel nadelen bij andere activiteiten.

6.4 Samenvatting

Ongeveer een kwart van de vmbo-deelnemers en 14% van de mbo-deelnemers heeft speciale voorzieningen en speciale leermiddelen nodig op school. Het aantal deelnemers dat hulp bij de lichamelijke verzorging en verplaatsing nodig heeft is veel kleiner. In totaal gaat het hierbij om 15 personen. Aanpassingen bij activiteiten zijn nodig voor ongeveer 75% van de vmbo-deelnemers en 60% van de mbo-deelnemers. Het gaat dan veelal om extra tijd of aanpassingen en het gebruik van hulpmiddelen bij het maken van proefwerken, tentamens en examens, het maken van werkstukken en het bestuderen van schriftelijk materiaal. Deelname aan de praktijklessen vergt aanpassingen bij 17,5% van de vmbo-deelnemers en 7,4% van de mbo-deelnemers. De benodigde voorzieningen en aanpassingen zijn voor 65% van de vmbo-deelnemers en voor 57% van de mbo-deelnemers aanwezig. Hierdoor zijn voor 43% van de vmbo-deelnemers en voor 46% van de mbo-deelnemers de belemmeringen geheel of grotendeels weggenomen.

De problemen die deelnemers op hun huidige school hebben, of gehad hebben, liggen vooral op het vlak van de behaalde prestaties en het studietempo. Daarnaast zijn er nogal wat mensen (ongeveer 13%), die problemen hebben (gehad) met de begeleiding en de houding van docenten en het contact met klasgenoten. Nadelen van de beperking ondervinden de deelnemers vooral bij het maken van proefwerken, tentamens en examens, het maken van werkstukken en verslagen, het bestuderen van schriftelijk materiaal en het volgen van theorielessen. Het betreft hier dus nagenoeg dezelfde activiteiten waarvoor veel aanpassingen nodig zijn. De gevolgen van de ondervonden

nadelen zijn veelal minder plezier in de studie, motivatieproblemen en frustratie, en slechtere studieresultaten.

Een analyse naar de verschillende behoefte aan speciale voorzieningen en aanpassingen afhankelijk van de aard van de beperking bracht geen onverwachte bevindingen aan het licht. Een vergelijkbare analyse naar de problemen die men op de huidige school ondervindt maakte duidelijk dat vooral deelnemers met een autismespectrum stoornis problemen hebben met de begeleiding van docenten en het contact met klasgenoten. Dyslectici hebben relatief veel problemen op het gebied van studieprestaties en studietempo. Tenslotte werd geanalyseerd of bepaalde beperkingen meer nadelen op bepaalde gebieden met zich meebrengen dan andere. Dit bleek zo te zijn, maar de meeste bevindingen waren niet onverwacht. Het meest opvallende resultaat was dat deelnemers met een chronische ziekte of een autismespectrum stoornis relatief veel nadelen ondervinden bij het uitvoeren van stages of bpv.

7 Stage en beroepspraktijkvorming

In het veld en bij de beleidsmakers heerst het vermoeden dat met name de stage en de beroepspraktijkvorming (bpv) problemen kunnen veroorzaken bij (v)mbo-deelnemers met een beperking of handicap. In de eerste plaats zijn vaak geluiden te horen dat het moeilijk is om een geschikte stage- of bpv-plaats te vinden, en in de tweede plaats komen juist op de werkplek vaak problemen aan het licht ten gevolge van de beperking. Om meer zicht op de omvang en de aard van deze problematiek te krijgen, is een aantal vragen gesteld over de stage en de bpv. De antwoorden worden voor vmbo en mbo apart besproken.

7.1 Vmbo

Van de 85 vmbo-leerlingen zijn er 15 die stage gelopen hebben voor hun huidige opleiding. Twee leerlingen vulden de vraag niet in. De overige 68 leerlingen geven aan dat ze (nog) geen stage hebben hoeven lopen. Er zijn geen leerlingen die zeggen dat het onmogelijk was een stageplaats te vinden. Het geringe aantal vmbo-deelnemers dat stage heeft gelopen, houdt hoogstwaarschijnlijk verband met het grote aantal deelnemers dat de theoretische leerweg (mavo) volgt.

Van de 15 leerlingen die stage gelopen hebben, hadden er vier een aangepaste stage-overeenkomst. Drie leerlingen hebben tijdens de stage problemen ondervonden ten gevolge van hun beperking. Deze leerlingen maakten de stage desondanks wel af. Slechts één leerling geeft aan waaruit de problemen bestonden. Deze leerling had problemen met de omgang met de werkgever/leidinggevende.

Drie leerlingen hadden tijdens de stage speciale begeleiding nodig. De leerlingen kregen deze begeleiding van de stagebegeleider van de school (2x) of de praktijkopleider van het bedrijf (1x). De leerlingen vulden niet in om hoeveel uren per week het ging.

Geen van de 15 vmbo-leerlingen die stage liepen, hadden speciale aanpassingen nodig op de stage.

7.2 Mbo

Van de 411 mbo-deelnemers zijn er 288 (= 72,2%) die op dit moment bpv volgen of het afgelopen jaar bpv gevolgd hebben. Er zijn 99 (=24,8%) mbo-deelnemers die nog

geen bpv- plaats gehad hebben en 12 (= 2,9%) mbo-deelnemers voor wie het onmogelijk bleek een bpv- plaats te vinden. Er waren 12 mbo-ers die de vraag niet invulden.

Het vinden van een bpv-plaats

De tijd die het kostte om een bpv-plaats te vinden varieerde van één telefoontje tot een jaar. Er waren 61 deelnemers die aangaven dat de school de bpv-plaats geregeld had, zonder daarbij aan te geven hoeveel tijd dit de school gekost had. Zes deelnemers gaven aan dat het niet meer tijd gekost had dan bij anderen, 60 dat het niet veel tijd gekost had, en drie dat het een hele tijd gekost had. Er waren 104 mbo-deelnemers die een specifieke tijdsaanduiding gaven. Deze aanduidingen zijn samengevat in tabel 7.1.

Tabel 7.1 - De tijd nodig voor het vinden van een bpv-plaats voor 288 mbo-deelnemers (aantallen en percentage)

tijd	aantal	%
minder dan één dag	24	8
2-7 dagen	7	2
1-4 weken	36	12
1 maand	11	4
2 maanden	13	4
3 maanden	5	2
4 maanden	4	1
6 maanden	3	1
1 jaar	1	0

Uit tabel 7.1 kan afgeleid worden dat het bij 26 mbo-deelnemers (9,0% van 288) twee maanden of langer duurde voor er een bpv-plaats gevonden werd.

Van de 288 mbo-deelnemers die bpv volgen of het afgelopen jaar gevolgd hebben, hebben er 115 extra hulp gehad bij het zoeken naar een bpv-plaats (= 42,1%, 15 personen vulden de betreffende vraag niet in). Van hen kregen er 37 extra hulp van de bpv-coördinator, 24 van een docent, 7 van de ambulante begeleider, 26 van hun ouders, 10 van familie, vrienden of kennissen en 41 van iemand anders. Gemiddeld kreeg men hulp van 1,3 personen.

De behoefte aan specifieke begeleiding en aanpassingen op de bpv

Er waren 29 mbo-deelnemers (10,3%) die tijdens hun bpv specifieke begeleiding nodig hadden, terwijl 253 mbo-deelnemers dit niet nodig hadden (89,7%). Het aantal uren begeleiding dat men kreeg varieerde van een half uur tot 8 uur per week. De begeleiding werd meestal gegeven door de praktijkopleider van het bedrijf (18x) of door de stagebegeleider van de school (10x). Vijf mbo-deelnemers werden tijdens hun bpv begeleid door een ambulante begeleider, en één persoon door een jobcoach. Daarnaast geven 16 personen aan dat zij door iemand anders begeleid zijn.

Voor 23 mbo-deelnemers waren er speciale aanpassingen nodig op de bpv-plaats (8,2%). Voor 257 mbo-ers was dit niet nodig. De aard van de aanpassingen was afhankelijk van de handicap en behelsde zaken zoals een lift, een aangepast toilet, een opritplank voor een te hoge drempel, een scanner, een brailleleesregel, een telefoon en een stofvrije ruimte. De kosten van deze speciale aanpassingen zijn betaald door het bedrijf waar men bpv volgt (4x), het GAK (3x) en/of het reïntegratiebedrijf (1x). In elf gevallen werden de kosten van de aanpassingen op een andere manier betaald (maar niet door de school, de mbo-deelnemers of hun ouders, of met behulp van REA gelden). Zeven mbo-deelnemers weten niet wie de kosten betaald heeft.

Problemen tijdens de bpv

Er waren 104 mbo-deelnemers (= 36,7%) die tijdens hun bpv problemen ondervonden ten gevolge van hun beperking, terwijl 179 mbo-deelnemers (= 63,3%) geen problemen ondervonden ten gevolge van hun beperking. Met name veel van de deelnemers met een psychische of gedragstoornis, en de deelnemers met een meervoudige handicap ondervonden problemen (respectievelijk 50% en 58%). Opvallend is verder dat deelnemers in de sector Zorg en Welzijn relatief vaker problemen ondervonden (48,8%) dan deelnemers in de sectoren Economie (28,6%) en Techniek (26,5%). ($X^2 = 17.000$, $df = 2$, $p < .000$). Dit kan te maken hebben met het feit dat mensen met een handicap relatief vaak voor een opleiding in de sector Zorg en Welzijn kiezen (zie paragraaf 3.5).

Tabel 7.2 geeft de frequentie van de problemen tijdens de bpv aan. Uit de tabel blijkt dat er niet één duidelijk in het oog springende oorzaak van problemen is. Wel valt op dat het aantal problemen dat ontstaat omdat voorzieningen niet zijn aangepast, relatief klein is. Er zijn geen gegevens beschikbaar omtrent het vóórkomen van problemen tijdens de bpv bij deelnemers zonder beperking of handicap.

Tabel 7.2 - Problemen tijdens de bpv voor 288 mbo-deelnemers

aard probleem	aantal keren genoemd	percentage mbo-deelnemers met dit probleem
inhoud van het werk	40	14
het werk was lichamelijk te zwaar	31	11
het werktempo lag te hoog	27	9
omgang met werkgever/leidinggevende	27	9
omgang met collega's	21	7
leidinggevende was niet tevreden over de kwaliteit van het werk	19	7
voorzieningen waren niet aangepast	9	3
totaal	174	

Het totaal aantal problemen dat genoemd werd was 174. Het aantal problemen per deelnemer varieerde van 1 tot 5 en was gemiddeld 1,8.

De bpv is afgemaakt door 223 mbo-deelnemers (= 85,8%) en voortijdig beëindigd door 37 mbo-deelnemers (= 14,2%). Degenen die hun bpv voortijdig beëindigden, deden dit om verschillende redenen (zie tabel 7.3).

Tabel 7.3 - Redenen voor het afbreken van de bpv voor 37 mbo-deelnemers

reden	aantal	percentage
ziekte	6	16
lichamelijk te zwaar	4	11
te veel praktische problemen	6	16
onemigheid met de werkgever	6	16
onemigheid met de andere werknemers	1	3
andere problemen	13	35
totaal	36 ¹³	

¹³ Eén mbo-deelnemer die voortijdig gestopt was met de bpv gaf daar geen reden voor.

In 20 gevallen (dat is 6,9%) leidden problemen met de bpv tot switchen of staken van de opleiding.¹⁴ Dit zou een onderschatting kunnen zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat (een aantal) leerlingen die van opleiding geswitched zijn, of de opleiding gestaakt hebben, niet meer in de administratie van de school voorkomen, en de vragenlijst dus niet gekregen hebben.

7.3 Samenvatting

Omdat veel vmbo-deelnemers de theoretische leerweg volgen, zijn er slechts weinig gegevens beschikbaar over hun ervaringen met de stage. Er zijn geen vmbo-deelnemers die meldden dat het onmogelijk was een stageplaats te vinden. Van de 15 vmbo-deelnemers die stage liepen, hebben er drie problemen gehad tijdens de stage. Eveneens drie deelnemers hebben extra begeleiding gekregen. Vier deelnemers hadden een aangepaste stageovereenkomst. Geen van de deelnemers had speciale aanpassingen nodig. Alle 15 vmbo-deelnemers hebben de stage afgerond.

Wat betreft de bpv van de mbo-deelnemers kan gesteld worden dat het vinden van een bpv-plaats voor het merendeel van de mbo-deelnemers (90%) geen probleem was. Zij vonden binnen een maand een geschikte plaats. Voor 26 van de deelnemers (= 9%) was het vinden van een bpv-plaats wel problematisch in die zin dat het langer dan twee maanden duurde. Daarnaast waren er 115 mbo-deelnemers die extra hulp kregen bij het zoeken naar een bpv-plaats, meestal van een docent of van hun ouders.

Tijdens de bpv ondervonden 104 mbo-deelnemers (= 36,7%) problemen ten gevolge van hun beperking (met name deelnemers met een psychische of gedragsstoornis en met een meervoudige handicap en deelnemers in de sector Zorg en Welzijn). Dit betekent dat 63,3% van de mbo-deelnemers geen problemen ondervond. Er is geen duidelijk in het oog springende oorzaak van de problemen. Relatief weinig deelnemers (9) hadden problemen omdat de voorzieningen niet waren aangepast. Het aantal mbo-deelnemers dat vanwege de problemen de bpv niet afmaakte bedroeg 37 (=14,2%). In 20 gevallen leidden de problemen met de bpv tot switchen of staken van de opleiding. Hierbij moet in acht genomen worden dat dit mogelijk een onderschatting is. De kans dat mbo-deelnemers die door problemen met de bpv van opleiding veranderd zijn, een vragenlijst toegestuurd gekregen hebben, is klein.

---

¹⁴ Het is niet bekend hoeveel mbo-deelnemers zonder beperkingen problemen ondervinden tijdens de bpv en de bpv en/of de opleiding tengevolge daarvan voortijdig beëindigen. In een diepteonderzoek van Sardes, betreffende 7851 voortijdig schoolverlaters in het vo en bve, werden slechts in twee gevallen problemen met de bpv als oorzaak van de voortijdige uitval genoemd (Van Tilborg en van Es, 2000). Wel is bekend dat 6% van de bve-deelnemers de opleiding voortijdig verlaat (OCenW in kerncijfers, 2002). Uit een onderzoek van JOB bleek dat 8,8% van de mbo-deelnemers op de huidige school al eens is veranderd van opleiding (De nieuwe JOB-norm, Rapport Odin, 2001).

8 Bekendheid met en gebruik van specifieke faciliteiten en regelingen

Het laatste onderwerp in de vragenlijst betreft de bekendheid met, en het gebruik van specifieke faciliteiten en regelingen. Uit het rapport Matrix Onderwijsvoorzieningen van GAK Nederland (2001) is gebleken dat de huidige wet- en regelgeving nogal wat knelpunten behelst ten aanzien van de toegankelijkheid van onderwijs. Bovendien is uit het onderzoek van Broenink en Gorter (2001) naar voren gekomen dat studenten vaak niet goed op de hoogte zijn van de faciliteiten en regelingen waar zij gebruik van kunnen maken. Ook is het van belang te weten of het aanvragen van voorzieningen problemen oplevert.

De vragen betreffende de bekendheid met en het gebruik van speciale voorzieningen werden voor de vmbo-leerlingen door hun ouders ingevuld. Aan de ouders van de vmbo-deelnemers is bovendien gevraagd of de studie van hun kind extra kosten met zich meebrengt vanwege zijn of haar handicap.

8.1 Informatievoorziening

Vmbo

Van de ouders van vmbo-deelnemers zeggen er 37 (= 45,1%) dat ze over voldoende informatie beschikken over speciale studievoorzieningen voor mensen met een handicap of beperking. Er zijn 33 ouders (= 40,2%) die over onvoldoende informatie beschikken en 12 ouders (= 14,6%) die vinden dat de informatie waarover zij beschikken in het geheel niet voldoende is. 29 ouders kregen de informatie van school, 30 van een andere instelling, en 12 van beide. Een chi kwadraat toets laat geen significante verschillen zien tussen de waardering die de ouders hebben voor de informatie die ze van de school kregen en de informatie die ze van andere instellingen kregen.

Elf ouders van vmbo-deelnemers vullen in dat er op de school van hun kind een steunpunt gehandicapt is, terwijl 52 ouders invullen dat zo'n steunpunt er niet is. Vier ouders hebben wel eens om informatie gevraagd bij dit steunpunt.

Mbo

Er zijn 195 mbo-deelnemers die vinden dat ze voldoende informatie ontvangen hebben over speciale studievoorzieningen voor mensen met een beperking of handicap. Daarentegen zijn er 93 mbo-deelnemers die de informatie onvoldoende vinden, en 88 die de informatie in het geheel niet voldoende vinden. In totaal is dus 48.1%

van de mbo-deelnemers niet tevreden over de hoeveelheid informatie die ze gekregen hebben.

Tabel 8.1 - Bronnen van informatie

bron	aantal keren genoemd
de school	225
de ambulante begeleider	52
het GAK	20
het landelijk expertisecentrum Handicap en Studie	4
de CG-Raad:	1
anders	72

Tabel 8.1 laat zien dat de meeste informatie werd verkregen van de school (studiede- caan, zorgcoördinator, mentor, klassenleraar, steunpunt gehandicapten, steunpunt BLG). Daarnaast wordt ook redelijk vaak informatie verschaft door de ambulante begeleider en het GAK. Bij de categorie ‘anders’ werd 13 maal een arts of organisatie genoemd, zes maal ouders of vrienden, en vier maal dat men zelf informatie gezocht had, bijvoorbeeld via bibliotheek of internet. Tenslotte, waren er 23 mbo-deelnemers die hier invulden dat ze helemaal nooit informatie hadden gehad. Vier personen ontvingen informatie via drie kanalen, 51 via twee kanalen en 260 via één kanaal.

Over het algemeen was men (redelijk) tevreden over de kwaliteit van de informatie die men kreeg: 148 mbo-deelnemers vonden de informatie goed, 105 vonden hem redelijk, 25 vonden hem matig en 40 vonden hem slecht.

8.2 Het GAK/UWV, reïntegratiebedrijven en Wajong uitkeringen

Bekendheid met en gebruik van GAK/UWV

Van de ouders van vmbo-deelnemers zijn er 42 niet bekend met het GAK/UWV. Er zijn 41 ouders (49,4%) die wel bekend zijn met het GAK/UWV. Van deze ouders maken er 23 geen en 18 wel gebruik van de diensten van het GAK/UWV ten behoeve van hun zoon of dochter. De relatie met het GAK/UWV wordt door 14 ouders goed gevonden, door zeven ouders redelijk en door twee ouders slecht. Een ouder kreeg van het GAK te horen: “uw dochter heeft geen economische waarde. Daar pompen we geen geld in.” Overigens werd de gevraagde voorziening desondanks wel toege- kend.

Er zijn 151 mbo-deelnemers bekend met het GAK/UWV (= 38,7%). Van hen maken er 78 gebruik van de diensten van het GAK/UWV. De relatie met het GAK/UWV wordt door 35 personen beschreven als goed, door 29 als redelijk en door 12 als slecht.

Bekendheid met en gebruik van reïntegratiebedrijven

Van de ouders van vmbo-deelnemers zijn er 22 (25,9%) bekend met het bestaan van reïntegratiebedrijven. Geen van hun kinderen is echter tot nu toe door zo'n reïntegratiebedrijf begeleid. Zestien ouders verwachten wel dat dit in de toekomst zal gebeuren.

Er zijn 76 mbo-deelnemers (18,5%) die bekend zijn met het bestaan van reïntegratiebedrijven. Acht mbo-deelnemers zijn in het verleden begeleid door reïntegratiebedrijven en 18 mbo-deelnemers worden dat op dit moment. Er zijn 34 personen die verwachten dat ze in de toekomst door reïntegratiebedrijven begeleid zullen worden.

Wajong

Twee van de vmbo-leerlingen (= 2,3%) hebben een Wajong uitkering. Van de mbo-deelnemers zijn er 65 die een Wajong uitkering hebben. Dat is 15,8% van het totaal aantal mbo-respondenten.

8.3 Het aanvragen van voorzieningen

Vmbo

Er zijn 43 ouders die ten behoeve van hun kind voorzieningen hebben aangevraagd. Het betreft hier veelal voorzieningen zoals genoemd in hoofdstuk 6 (laptop, vervoer, gehoorapparatuur, solo-apparatuur, begeleiding op school, aangepaste examinering of beoordeling, speciale boeken, meubilair, rolstoel e.d.). Ook aanpassingen aan de woning, en drempelverlaging worden enkele malen genoemd. Van de ouders die voorzieningen aanvroegen, vroegen er 27 één voorziening aan, zeven vroegen twee voorzieningen aan en negen vroegen drie voorzieningen aan. Er zijn 19 ouders die te kennen geven dat ze wel eens problemen hebben ondervonden bij het aanvragen van voorzieningen. In vijf gevallen bestond het probleem er uit dat de toekenning te lang duurde. Tweemaal was niet bekend bij wie de voorziening aangevraagd moest worden, en tweemaal werkte de school niet mee. In elf gevallen werden andere problemen genoemd (maar niet dat de arts geen medische verklaring wilde afgeven). Drie ouders geven te kennen dat eigenlijk het aanvragen van alle voorzieningen problemen gegeven heeft. Een van hen merkt op: "een mens moet een gigantische hoeveelheid energie en geduld hebben om door alle procedures heen te komen. En dat terwijl de ziekte zelf (spierziekte) al zoveel energie vraagt. Schande!!!!" Iemand anders merkt op: "in eerste instantie had ik het idee dat ik beter op de hoogte was van de mogelijkheden dan de mensen van het GAK".

Tien ouders stellen dat deze problemen met het aanvragen van voorzieningen niet of nauwelijks van invloed zijn geweest op de studie van hun kind. Van de negen overige ouders stellen er acht dat het bij hun kind geleid heeft tot minder plezier in de studie, motivatieproblemen en frustratie. Daarnaast worden de volgende effecten genoemd: studievertraging (4x), depressie (1x), slechtere studieresultaten (4x) en minder vrije tijd (3x).

Specifieke voorzieningen kosten geld. Daarom is aan de ouders gevraagd of de studie van hun kind extra kosten met zich meebrengt vanwege zijn of haar handicap. Er zijn 38 ouders die aangeven dat dit het geval is. In acht gevallen zijn de kosten 'aanzienlijk', in 30 gevallen zijn ze 'niet zoveel'. De kosten variëren van minder dan € 10,- tot € 400,- per maand. Verschillende ouders geven aan dat het vooral ook tijd kost om hun kind te begeleiden, waardoor het niet mogelijk is daarnaast ook nog een baan te hebben. Deze ouders derven dus inkomsten.

Mbo

Er zijn 136 mbo-deelnemers die één (92x) of meer (44x) voorzieningen hebben aangevraagd. Hierbij hebben 59 personen wel eens problemen ondervonden (= 43.4%). De voorzieningen die problemen opleverden lopen uiteen van een parkeerkaart, stoel of driewieler, tot een REA uitkering. Twee personen geven aan dat er een tekort aan tolken is, zodat het erg moeilijk is een tolk te krijgen. Iemand anders merkt op met betrekking tot het taxivervoer: "elk jaar moet er weer opnieuw gekeken worden of ik daar wel recht op heb, dit duurt allemaal zo lang en je moet overal zelf achteraan. Je moet telkens weer opnieuw uitleggen". Tabel 8.2 laat zien om wat voor problemen het bij het aanvragen van voorzieningen ging.

Tabel 8.2 - Problemen bij het aanvragen van voorzieningen door mbo-deelnemers

probleem	aantal keren genoemd
niet bekend bij wie de voorziening aangevraagd moest worden:	11
de school wilde niet meewerken:	4
de arts wilde geen medische verklaring afgeven:	4
de toekenning liet te lang op zich wachten:	16
anders:	27

Elf mensen die als probleem aangaven dat ze te lang op een voorziening hadden moeten wachten, gaven aan hoe lang ze gewacht hadden. De wachttijd varieerde van 1 tot 24 maanden. Gemiddeld hebben deze mensen 6.9 maanden op een voorziening moeten wachten.

Voor 36 mbo-deelnemers zijn de problemen met het aanvragen van voorzieningen van invloed geweest op de studie, terwijl 18 mbo-deelnemers te kennen gaven dat de problemen geen of nauwelijks invloed gehad hadden. Net als bij de vmbo-leerlingen is het meest genoemde effect verminderd plezier in de studie, motivatieproblemen en frustratie (zie tabel 8.3). Ook slechtere studieresultaten en studievertraging worden relatief vaak genoemd. Het aantal effecten dat de 36 mbo-deelnemers noemden varieerde van 1 tot 7. Gemiddeld noemden ze 2,5 effecten.

Tabel 8.3 – De effecten van problemen bij het aanvragen van voorzieningen voor mbo-deelnemers

effecten	aantal keren genoemd
studievertraging	12
minder plezier in de studie, motivatieproblemen, frustratie	25
gezondheid	6
depressie	11
slechtere studieresultaten	18
minder vrije tijd	7
financiële problemen	4
anders	8

Overigens kan niet uitgesloten worden dat een aantal mensen ten gevolge van problemen met het aanvragen van voorzieningen niet aan de opleiding begonnen is, of deze voortijdig gestaakt heeft. Deze mensen hebben niet aan het onderzoek kunnen deelnemen.

8.4 Samenvatting

De problemen die ten grondslag lagen aan de totstandkoming van het rapport Matrix Onderwijsvoorzieningen van GAK Nederland (2001) en de knelpunten die in dit rapport gesignaleerd worden, worden bevestigd door het onderhavige onderzoek. Er kan nog veel verbeterd worden aan de informatievoorziening over speciale studievoorzieningen voor mensen met een beperking of handicap: 54,8% van de ouders van vmbo-deelnemers met een beperking of handicap en 48,1% van de mbo-deelnemers vinden dat ze op dit punt over onvoldoende informatie beschikken. Er zijn zelfs 23 mbo-deelnemers die melden dat ze nog nooit enige informatie hebben gehad. De mbo-deelnemers die wel voldoende informatie hebben gekregen, zijn (redelijk) tevreden over de kwaliteit daarvan.

Iets minder dan de helft van de respondenten is bekend met het GAK/UWV en het aantal deelnemers dat daadwerkelijk gebruik maakt van de diensten van het GAK/UWV ligt rond de 20%. Reïntegratiebedrijven zijn bekend bij 26% van de ouders van vmbo-deelnemers en bij 18% van de mbo-deelnemers. Het percentage deelnemers dat in het verleden, op dit moment, of (naar verwachting) in de toekomst door dergelijke bedrijven begeleid wordt is 19% voor vmbo-deelnemers en 15% voor mbo-deelnemers. Slechts twee van de vmbo respondenten hebben een Wajong uitkering, wat gezien de nog jonge leeftijd van vmbo-ers niet verwonderlijk is. Van de mbo-deelnemers aan het onderzoek heeft 16% een Wajong uitkering.

Het aanvragen van voorzieningen levert in iets minder dan de helft van de gevallen problemen op. Het meest voorkomende probleem is dat de toekenning te lang op zich laat wachten (tot 24 maanden). Het gevolg van de problemen met het aanvragen van voorzieningen is veelal verminderd plezier in de studie, motivatieproblemen en frustratie. Andere negatieve gevolgen die vaak genoemd worden zijn slechtere studieresultaten en studievertraging. Het is niet bekend hoeveel mensen vanwege problemen met het aanvragen van voorzieningen niet aan de opleiding begonnen zijn of deze voortijdig hebben gestaakt.

9 Beleid op ROC's

In de voorgaande hoofdstukken is vooral vanuit het perspectief van de studenten gekeken. Om te achterhalen hoe door de betrokkenen op de ROC's naar de doorstroom van deelnemers met een beperking of handicap wordt gekeken, zijn in totaal zes ROC's, verspreid over het hele land, bezocht. Op deze ROC's zijn gesprekken gevoerd met coördinatoren gehandicaptenbeleid, beleidsverantwoordelijken (directie, directie trajectbureau), bpv-coördinatoren en docenten. Een lijst van geïnterviewden is opgenomen als bijlage 1.

In de gesprekken is een veelheid aan onderwerpen aan de orde gekomen. Bij de rapportage wordt het stramien van vragen van OCenW gehanteerd. Achtereenvolgens wordt aandacht besteed aan:

1. Criteria om deelnemers met een beperking of handicap te registreren
2. Gehandicaptenbeleid ROC's
3. Samenwerking met vmbo
4. Samenwerking met andere instanties
5. Voorzieningen
6. Doorstroom en voortijdige schooluitval
7. Uitstroom
8. Leerbedrijven.

Het hoofdstuk wordt afgesloten met een samenvatting van de belangrijkste punten.

Eerst wordt in schema 1 een overzicht gegeven van de zes ROC's (cases A t/m F) op enkele hoofdpunten.

Schema 1 - Hoofdpunten zes ROC's (cases A t/m F)

	Case A	Case B	Case C	Case D	Case E	Case F
1. Organisatie gehandicaptenzorg	Steunpunt Opleiding en Handicap Op units coördinatoren (9)	Begeleiding Leerweg en arbeidsintegratie Gehandicapten (extern punt voor 2 ROC's) Servicebureau en Trajectbureau	Centraal Steunpunt Handicap	Gehandicaptenzorg onderdeel Leerlingbegeleiding. Elke unit (11) heeft coördinator gehandicapten	Centraal Servicepunt Gehandicapten Elke unit geeft via servicebureau zorg aan gehandicapten	Gehandicaptenzorg onderdeel Studentendienst. Elke locatie heeft coördinator. Orthoped. als 2e lijn
2. Faciliteiten	Steunpunt 1,6 fte Coördinatoren enkele taakuren. Docenten soms taakuren	BLG (3,4 fte) Cursistenbegeleiding 1,5 fte Project Begeleid Leren 1,5 fte	Centraal 2fte Units: ?	Coördinatoren 4 taakuren (totaal 44 uren: 1,1 fte)	Coördinator gehandicapten 8 uur; 5 servicebureaus ieder 4 uur Totaal 28 uur (0,8 fte)	Coördinator 0,4 fte Locatiecoördinatoren samen 1,4 fte Orthoped. 1 fte (spec. voor geh.) Mentoren samen 1,0 fte
3. Aantal gehandicapten bekend bij ROC Totaal aantal deelnemers ROC	508 (opgave Ministerie 205) Totaal 22.000	417 (groeit naar 1000) (opgave Ministerie 403; 2 ROC's) Totaal 66.000	821, waarvan 602 hulp nodig hebben; 300 krijgen dit. (opgave Ministerie 660) Totaal 13.000	481 (=opgave Ministerie), incl. dyslexie, waarvan 300 hulp Totaal 10.000	221 (opgave Ministerie 137) Totaal 9.000	750 incl. dyslexie, aantal groeit (opgave Ministerie 607), waarvan 250 hulp (excl. dyslexie) Totaal 10.600
4. Budget uit lumpsum Ministerie Inzet ROC	€ 32.000 € 166.000	€ 35.000* (1 ROC) € 161.000 (alleen BLG)	€ 30.000 veelvoud	€ 32.000 veelvoud	€ 18.000 veelvoud	€ 20.000 € 150.000

Schema 1 - Hoofdpunten zes ROC's (cases A t/m F) (vervolg)

	Case A	Case B	Case C	Case D	Case E	Case F
5. Vraag ten behoeve van registratie gehandicapten	1. Word je in je functioneren beperkt door een ziekte of handicap? Zo ja, 2e intake	1. Heeft u een lichamelijke handicap, een functiebeperking, een chronische ziekte of dyslexie? Zo ja, moet de school daar wel of geen rekening mee houden?	1. Zijn er bijzondere omstandigheden die uw studie (kunnen) beïnvloeden? Wilt u dat ROC hier rekening mee houdt?	1. Zijn er handicaps waarvan je vindt dat de school deze moet kennen en zo ja welke zijn dat?	1. Aangeven dat men (hoe dan ook) beperkt is in het functioneren	1. Heb je een handicap en wil je dat de school er rekening mee houdt? Zo ja, specificatie Alle locaties hanteren dezelfde intake
6. Beleid t.a.v. gehandicaptenzorg	Centraal/ decentraal. Beleid gehandicapten wordt gecentraliseerd. Afspraken registratie op units in ontwikkeling	Centraal bij BLG Afstemming registratie op units in ontwikkeling	Centraal	Decentraal. Maandelijks overleg van coördinatoren. Decentraal houden	Decentraal. Afstemming centraal/ decentraal in ontwikkeling. Decentraal wat kan; centraal wat moet. Afstemming registratie op units in ontwikkeling.	Decentraal. Beleid wordt meer gecentraliseerd. Per 1 sept 2002 wordt zorg gehandicapten bij Studentendienst ondergebracht.

9.1 Criteria om deelnemers met een beperking of handicap te registreren

Het eerste onderwerp betreft de intake en registratie van deelnemers met een beperking of handicap. Een vraag van het Ministerie van OCenW hierbij is of er naar een medische indicatie gevraagd wordt. Alle zes ROC's hanteren een intakeformulier waarop wordt gevraagd naar handicap/belemmering/chronische ziekte/functiestoornis (zie schema 1 en bijlage 2). Vervolgens is er een extra vraag in hoeverre begeleiding nodig is, respectievelijk in hoeverre het ROC rekening moet houden met de beperking. De intake is dus een tweetrap: de zogenoemde 'ja-ja-vraag'. De verklaring van de deelnemers wordt als uitgangspunt voor de registratie gebruikt. In principe is altijd een medische indicatie nodig om voor steun en begeleiding in aanmerking te komen, maar dat wil niet zeggen dat dit altijd wordt gevraagd van deelnemers. Als iemand in een rolstoel binnenkomt, wordt niet nog eens naar een medische verklaring gevraagd. Ook als iemand uit het (voortgezet) speciaal onderwijs afkomstig is, wordt niet altijd

naar de medische verklaring gevraagd. Voor dyslexie wordt altijd een verklaring geëist. Dat is wettelijk geregeld. In 2 cases is hierbij sprake van lange wachttijden, namelijk 7-10 maanden. Blijkbaar zijn er geen andere instellingen in de regio beschikbaar die verklaringen af kunnen geven of wordt hiervan geen gebruik gemaakt.

Een tweede vraag van het Ministerie van OCenW bij de registratie betreft de mate van extra zorg en begeleiding die de geregistreerde deelnemer nodig heeft. Worden alle deelnemers met een beperking of handicap geregistreerd of alleen zij die extra begeleiding nodig hebben? Uit de gesprekken blijkt dat in principe iedereen die bij de intake melding maakt van een handicap/belemmering/ziekte/functiebeperking wordt geregistreerd. Vervolgens wordt ook geregistreerd of de school hiermee rekening moet houden/extra begeleiding moet geven. Het blijkt echter dat de laatste groep niet uit het registratiesysteem is te halen. Voorts is het niet zo dat elke leerling die aangeeft hulp nodig te hebben, deze hulp ook altijd krijgt. Op grond van het intakegesprek kan namelijk blijken dat geen extra hulp hoeft te worden gegeven.

Bij de coördinatoren gehandicaptenbeleid is in de meeste gevallen onbekend wie op school de gegevens voor de telling van de Cfi aanlevert. Het aantal dat door het Ministerie is opgegeven ten behoeve van ons onderzoek komt de gesprekspartners meestal (behalve bij case D) onbekend voor. Men weet dus ook niet of het eerste of het tweede aantal deelnemers met een beperking of handicap wordt opgegeven. Bij twee ROC's worden dyslectische deelnemers met een verklaring ook als gehandicapte opgegeven. Bij één ROC is dit zeker niet het geval. Bij de andere drie ROC's is dit niet duidelijk.

Een derde vraag van het Ministerie van OCenW bij de registratie betreft het gebruik van de definitie van gehandicapten uit het Informatiestatuut. De antwoorden zijn divers: sommige woordvoerders zijn ervan op de hoogte, andere niet. Op één ROC (case C) wordt de definitie gebruikt (zie schema 2). Een ander ROC gebruikt de definitie uit de WEB. Over het algemeen lijkt de definitie van het Informatiestatuut geen grote rol te spelen.

Schema 2

Twee voorbeelden van definities van gehandicapten (case A en case C)

Case A. Definitie WEB:

Deelnemer die, met extra ondersteuning, verband houdende met een functiebeperking, een beroepsopleiding in het secundair beroepsonderwijs volgt. Hierbij is een functiebeperking een motorisch, zintuiglijk (gezichts- of gehoor-), orgaan-, bewustzijns-, spraak- of taalstoornis, of een verstandelijke handicap.

Case C. Definitie Informatiestatuut

Een persoon die ten gevolge van een functiestoornis problemen ondervindt om deel te nemen aan reguliere opleidingstrajecten

Er lijken grote verschillen te zijn tussen de opgave naar het Ministerie en het aantal deelnemers met een beperking of handicap dat bekend is bij de coördinatoren gehandicaptenzorg. Hier zijn verschillende verklaringen voor. Een eerste verklaring van de verschillen is dat de aantallen van het Ministerie van vorig jaar zijn en het aantal deelnemers met een beperking of handicap inmiddels mogelijk is toegenomen. Zo is bij case B het beleid nog in ontwikkeling, waardoor het aantal begeleide deelnemers nog steeds toeneemt. Bovendien heeft één van de participerende scholen vermoedelijk alleen die deelnemers opgegeven die zichtbaar gehandicapt zijn ('die met de rolstoel binnenkomen'). Daarnaast bleek dat op een aantal ROC's de administratie nog niet rond is. In enkele cases bestaan er op units nog afzonderlijke manieren waarop de intake plaats vindt. Nog niet alle units doen daar mee met de afspraken rond de intake. Het maken van afspraken over de procedures is wel in ontwikkeling. Men is volop bezig met het stroomlijnen van de procedures. Een andere verklaring, die op meerdere ROC's genoemd wordt, is dat de centrale administraties niet erg gemotiveerd zijn om de registratie van deelnemers met een beperking of handicap zorgvuldig in te voeren. De reden hiervoor is dat de registratie geen enkel financieel belang heeft. Of men nu 1, 10, 100 of 1000 gehandicapte deelnemers opgeeft bij het Ministerie, men krijgt geen euro meer.

Is de registratie waterdicht?

Uit het bovenstaande blijkt al wel dat de registratie van deelnemers met een beperking of handicap nog niet waterdicht is. Het is vaak niet duidelijk welke gegevens worden gebruikt voor de telling van de Cfi, en bij de administraties staat registratie laag op de prioriteitenlijst omdat het geen financiële consequenties heeft. Daarnaast spelen de volgende andere punten:

- Niet iedereen meldt een handicap, belemmering, ziekte of functiestoornis. Sommige deelnemers zijn bang om afgewezen te worden voor de opleiding als zij zeggen dyslexie, astma, of ADHD te hebben.

- Vmbo-scholen geven niet altijd door dat een leerling een handicap heeft. Men wil de leerling een nieuwe kans geven; de leerling is drager van het dossier.
- Bij enkele ROC's blijkt duidelijk dat in de loop van de opleiding deelnemers alsnog op hun handicap stuiten. Op één ROC wordt hiervoor een speciale 2e intake gehouden. Deze gegevens komen nog niet in de oorspronkelijke registratie terecht.

Een ander probleem met de registratie komt voort uit het feit dat er bij de steunpunten een voorkeur is voor leerlingdossiers. Deze manier van registreren leent zich niet goed voor kwantitatieve analyses. Vragen zoals 'hoeveel deelnemers met een beperking of handicap hebben daadwerkelijk hulp nodig? Waar komen deelnemers met een beperking of handicap vandaan? Hoe doen ze het? Wat is het rendement?' kunnen niet op basis van de administratie beantwoord worden. In case E wordt gewerkt aan een gehandicaptenmonitor, maar stuit men op de diversiteit in registratie door de units. Ook ontwikkelt men op deze school standaarden waarmee de hoeveelheid steun/begeleiding kan worden vastgesteld. Van één school (case C) hebben we op verzoek een databestand ontvangen, op grond waarvan de herkomst, en aard van de deelnemers met een beperking of handicap is te achterhalen.

9.2 Gehandicaptenbeleid ROC's

Het tweede onderwerp betreft het gehandicaptenbeleid van het ROC: wat houdt het gehandicaptenbeleid van het ROC in? De eerste vraag van het Ministerie van OCenW betreft de concrete maatregelen die genomen zijn om het beleid vorm te geven. Kernpunt in het gehandicaptenbeleid van de zes onderzochte ROC's blijkt te zijn: toegankelijkheid voor iedereen. Om dit te bereiken hebben alle zes de ROC's steunpunten (centraal en decentraal) ingericht die speciaal gericht zijn op deelnemers met een beperking of handicap. Deze zijn meestal ondergebracht in het Trajectenbureau, het Servicebureau of bij de Cursistendienstverlening.

Op de zes onderzochte ROC's wordt een veelvoud van het bedrag dat aan de lumpsum is toegevoegd ten behoeve van gehandicapten (vroegere EBG gelden) besteed aan deelnemers met een beperking of handicap. Het wordt gebruikt ten behoeve van registratie, steunpunt student en handicap, en voorzieningen (lift, rolstoeltoilet, toegang, automatische deuren). Ondanks het feit dat de ROC's zelf veel geld steken in de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap, lijkt de beschikbare formatie (in fte's) ontoereikend in verhouding tot de caseload.

De tweede vraag betreft het commitment van de diverse geledingen binnen het ROC voor het gehandicaptenbeleid. Colleges van Bestuur en directieleden komen in verschillende rollen voor. Aan de ene kant zijn de Colleges van Bestuur over het algemeen voorstanders van drempelloze toegankelijkheid van instellingen. Zo komt het voor dat een leerling die wordt geweigerd door de centrale intake, in beroep gaat bij

het CvB, en dan alsnog wordt toegelaten. Aan de andere kant kan het CvB het best uitleggen hoe nadelig een deelnemer met een beperking of handicap financieel is. Een van hen verwijst naar de Wet van Pareto (80/20%: tachtig procent van het werk gaat zitten in 20 procent van de deelnemers). Bovendien wordt door het CvB bij herhaling de financieringsstructuur als weinig stimulerend aangewezen. Doordat veel deelnemers met een beperking of handicap vertraging oplopen, missen ze de bonus van 20 procent voor een diploma. Je krijgt 80 procent, terwijl de deelnemer 200 procent kost, is dan ook een verhaal dat enkele malen wordt verteld.

Colleges van Bestuur lijken geen voorstander te zijn van een structureel budget voor gehandicaptenzorg (bijv. een bepaald percentage van de lumpsum/begroting van het ROC). De meeste lijken een voorkeur te hebben voor vraagfinanciering. Dat wil zeggen dat de coördinatoren bij het CvB een verzoek kunnen indienen als geld nodig is voor bepaalde voorzieningen. Door de coördinatoren gehandicaptenzorg wordt daarentegen vaak gepleit voor een structureel budget binnen de ROC-begroting voor gehandicaptenzorg. Zij vinden dat de ROC's jaarlijks een gegarandeerd bedrag of een bepaald percentage van de lumpsum zouden moeten reserveren voor deelnemers met een beperking of handicap. Ze willen snel in kunnen spelen op situaties, bijvoorbeeld als er extra begeleidingsuren nodig zijn, of een slagvaardige constructie gecreëerd moet worden rond beroepspraktijkvorming (GAK/REA). Nu moeten ze steeds voor iedere hulpvraag een aanvraag indienen en daar is veel tijd mee gemoeid. Bovendien komt de goedkeuring vaak veel te laat binnen. Volgens de coördinatoren gehandicaptenzorg worden hierdoor vaak kansen en mogelijkheden gemist. De coördinatoren zeggen veel slagvaardiger te kunnen opereren als zij over een geormerkt budget in de ROC-begroting kunnen beschikken.

Colleges van Bestuur en de coördinatoren gehandicaptenzorg zijn beide van mening dat het Ministerie het bedrag dat ten behoeve van gehandicapten wordt toegekend aan de bve-sector substantieel moet verhogen. Er zijn enkele argumenten hiervoor aangebracht:

1. Het bedrag dat sinds enkele jaren aan de lumpsum is toegevoegd ten behoeve van gehandicaptenbeleid (ongeveer € 1.000.000,- voor alle ROC's) is gebaseerd op de middelen die door het Ministerie van OCenW jaarlijks besteed werden aan de EBG- projecten. De EBG-projecten waren er op gericht het beleid ten aanzien van gehandicapte deelnemers in de bve-sector op te zetten. Ze waren niet bedoeld om de begeleiding van deze deelnemers te bekostigen of de specifieke voorzieningen die zij nodig hebben te betalen. Het is dan ook logisch dat het bedrag dat ten behoeve van gehandicaptenbeleid aan de lumpsum is toegevoegd, volstrekt ontoereikend is voor de begeleiding van en de aanschaf van voorzieningen voor gehandicapte deelnemers. Dit blijkt ook wel uit de bedragen die de ROC's voor dit doel uit hun eigen budget bijdragen.

2. Er is sinds de invoering van de lumpsum een duidelijke toename van het aantal deelnemers met een beperking of handicap in de bve-sector. Het is namelijk zo dat de doorstroom van vmbo naar mbo ook voor deelnemers met een handicap steeds vaker de reguliere leerweg wordt in plaats van (voortgezet) speciaal onderwijs, dagopvang of een WSW-traject. Bovendien zijn de ROC's door het verbeterde gehandicaptenbeleid, beter in staat deelnemers met een handicap op te vangen, en ook dit heeft een aanzuigende werking. Deze toename moet worden verdisconteerd in de lumpsum.
3. Deelnemers met een handicap of beperking drukken op de begroting doordat hun intern rendement geringer is. Instellingen zouden niet moeten worden 'gestraft' voor deelnemers met een beperking of handicap die geen diploma halen, maar extra moeten worden beloond, voor deelnemers met een beperking of handicap die wel een diploma halen.
4. ROC's hebben nu het gevoel gestraft te worden voor het toelaten van deelnemers met een beperking of handicap. Het bedrag dat ten behoeve van gehandicapte deelnemers aan de lumpsum van de ROC's wordt toegevoegd is niet gerelateerd aan het aantal deelnemers met een beperking of handicap dat men heeft. Dit betekent dat ROC's die veel uren beschikbaar stellen voor de begeleiding van veel deelnemers, daar niets voor terugkrijgen. De deelnemer kan wel een vergoeding krijgen van het GAK, maar de school die uren in de begeleiding steekt, ziet daar nooit iets van. ROC's zouden voor elke gehandicapte deelnemer met een (medische) deskundigenverklaring een extra budget moeten krijgen (Een rugzak voor de school).

Het middenmanagement (afdelings/sector/unitdirecteuren) heeft vaak moeite met deelnemers met een beperking of handicap vanwege de financiën en de belasting voor docenten. Voor de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap door mentoren is vaak weinig tijd beschikbaar. In case A zijn uren beschikbaar voor docenten en in case F hebben de unitmanagers zich verplicht (niet afdwingbaar) aan de mentor van deelnemers met een handicap een kwart of half taakuur per week (afhankelijk van de handicap) beschikbaar te stellen. In de praktijk blijken er grote verschillen te zijn tussen units. De coördinator van case F zegt: "Bij Zorg zijn veel deelnemers met psychische stoornissen en daar klaagt de unitdirecteur Welzijn over. De last ligt per unit scheef. De praktijk van zo'n verhaal is dat het gaat knellen". Hoewel er weinig middelen beschikbaar zijn, wordt ook gezegd door de coördinatoren gehandicaptenzorg dat er heel veel kan, als je het uitlegt.

Units hebben het gevoel de extra zorg voor de leerling uit eigen zak te moeten betalen. Soms wordt een leerling een niveau lager geplaatst om de kans groter te maken dat ze het diploma halen.

Docenten hebben veel bezwaren tegen de toename van het aantal deelnemers met een beperking of handicap in de klas. "Eéntje is prima, maar als er meer in de klas zijn, wordt het een belasting", is een veelgehoorde klacht. "Er worden door de school wel

middelen aangevraagd, maar wij zien ze nooit”, is ook een veelgehoorde klacht bij docenten. De klachten van docenten lijken niet zozeer de dove of blinde leerling te treffen, maar de algemene toename van probleemkinderen in de bve (toename éénoudergezinnen, drugsproblematiek, ziekte in gezinnen, psychische stoornissen, lwooleerlingen, vso-leerlingen). Verschillende docenten geven te kennen dat er door de extra aandacht voor deze deelnemers, geen of nauwelijks nog aandacht over is voor de reguliere deelnemers.

Over het algemeen kan gesteld worden dat ROC's er niet mee te koop lopen dat de school toegankelijk wil zijn voor deelnemers met een beperking of handicap. De coördinatoren hebben het gevoel al druk genoeg te zijn. Enkele onderzochte ROC's hebben wel een flinke vooruitgang gemaakt. Op deze ROC's stelt men dat de school toegankelijk is voor iedereen. Iedereen die een opleiding wil volgen, wordt toegelaten, maar er wordt wel gesproken over andere, betere keuzen (recht op een kans vs. recht op eerlijkheid). Dit is ethische problematiek. Men (CvB, unitmanagement, docenten) heeft het gevoel financieel op te draaien voor deelnemers met een beperking of handicap. ROC's zetten veel meer middelen in voor deze doelgroep in dan het Ministerie heeft geoordeeld. Desalniettemin, zijn de middelen nog veel te beperkt gezien de caseload. ROC's zouden voor elke deelnemer met een (medische) deskundigenverklaring een extra budget moeten krijgen.

9.3 Samenwerking met het vmbo

Het derde onderwerp betreft de samenwerking met het vmbo. In de eerste plaats gaat het daarbij over de voorlichting die aan deelnemers met een handicap gegeven wordt over instroom in het mbo. Uit de gesprekken blijkt dat samenwerking met het vmbo wel een belangrijk onderwerp is op ROC's, maar dat deze zich niet specifiek richt op deelnemers met een beperking of handicap. Bij alle onderzochte ROC's is sprake van projecten voor doorlopende leerlijnen, afstemming van de aansluiting e.d. Het mbo ervaart duidelijk dat doorstroom vmbo/mbo logisch is, ook voor groepen die hiervoor in het verleden niet kozen (leerlingen die tot voor kort naar het vso gingen of naar de dagopvang kiezen nu voor een opleiding in het mbo). Bij case A zijn er voor groepen leerlingen van vso-instellingen gezamenlijke trajecten ontwikkeld. Er is behoefte aan verbeterde afstemming op dit terrein. In het algemeen wordt er gewerkt aan een cultuur (via intakeformulieren, folder) waarin het vanzelfsprekend wordt voorgesteld dat ook deelnemers met een beperking of handicap vanuit het vmbo doorstromen naar het mbo.

De tweede vraag met betrekking tot de samenwerking tussen vmbo en mbo betreft de overdracht van expertise/informatie over deelnemers met een handicap. Dit blijkt weinig te gebeuren, en niet systematisch. Alleen op case D wordt gewerkt met een doorstroomdossier, waarin de deelnemer gevraagd wordt gegevens over zijn gezond-

heid en eventuele handicaps in te vullen. In ditzelfde dossier zijn vragen opgenomen aan de mentoren/decanen van de vmbo scholen over de behoefte aan extra ondersteuning en problemen die de deelnemer mogelijk zal krijgen bij het volgen van de mbo opleiding. De deelnemer wordt als beheerder van het dossier gezien. Het wordt aan de leerling overgelaten de handicap/beperking te melden. De decanen van het vmbo zijn soms terughoudend in het doorgeven van informatie. Hun argument hiervoor is dat deelnemers een nieuwe kans moeten krijgen. Ze respecteren de privacy. Daar waar wel informatie wordt overgedragen, wordt door het mbo geklaagd over de verbrokkeldheid ervan. Het zijn niet meer dan trefwoorden. Het gevolg is dat men in het mbo vaak opnieuw begint met het stellen van de diagnose. Soms is er een ambulante begeleider in het vmbo die meekomt naar het intakegesprek. Dit wordt echter niet altijd positief ervaren. De informatie die gegeven wordt kan als lust, maar ook als last worden ervaren. Zelf willen de ROC's graag gebruik maken van Ambulante Begeleiding.

In het algemeen geldt dat de samenwerking vmbo/mbo wat betreft deelnemers met een beperking of handicap nog in de kinderschoenen staat. Het overleg over, en de informatievoorziening met betrekking tot deelnemers met een handicap kunnen aanzienlijk worden verbeterd.

9.4 Samenwerking met andere instanties

Het vierde onderwerp betreft de samenwerking met instanties zoals speciale instellingen voor beroepsonderwijs, het GAK, organisaties die scholen helpen bij het vinden van leerbedrijven, en instellingen voor de (geestelijke) gezondheidszorg. Het gaat dan om het gebruik van deskundigheid en de ondersteuning.

De gehandicaptencoördinatoren beschikken over een zeer uitgebreid netwerk. Het kunnen netwerken is een specifieke vaardigheid voor coördinatoren. Eén van hen zegt: "Ik weet er weinig van, maar ik weet wel wie ik moet hebben." Diverse keren worden de speciale instellingen voor beroepsonderwijs (Werkenrode, Hoensbroeck e.d.) genoemd als denktanks voor de coördinatoren. Daarnaast hebben coördinatoren contacten met toeleverende en afnemende instellingen voor speciaal beroepsonderwijs of arbeidstoeleiding. In toenemende mate komen instellingen voor vso met deelnemers waarvoor (gedeeltelijk) een beroepsopleiding wordt gezocht. Hierbij is behoefte aan duidelijke regelgeving.

Het GAK is ook een belangrijke gesprekspartner. De ervaringen met het GAK zijn uiteenlopend. Op drie ROC's zijn er door specifieke omstandigheden goede relaties met het GAK. In één geval was het GAK gehuisvest in hetzelfde gebouw als het Steunpunt Gehandicapten. In een ander geval zijn de goede relaties met specifieke personen doorslaggevend. Op het derde ROC met goede relaties heeft men goede

afspraken gemaakt. In de drie andere cases wordt de samenwerking met het GAK kritisch beoordeeld. Door de permanente reorganisatie intern zijn mensen eenvoudiger niet te bereiken. Een tweede knelpunt is de nieuwe rol van de reïntegratiebedrijven, waardoor het GAK ROC's mijdt.

Ook de ervaringen met de REA-aanvraag zijn zeer uiteenlopend. Bij sommige gaat dit soepel en bij andere is er een wachttijd van 10 maanden. Als bekend is dat de wachttijd lang is, worden deelnemers die daarvoor in aanmerking komen al bij inschrijving geadviseerd onmiddellijk een REA-aanvraag in te dienen. In andere gevallen blijkt pas halverwege de opleiding dat een leerling een Wajong-uitkering heeft.

Voorts zijn er organisaties die scholen helpen bij het vinden van leerbedrijven (KLIQ, Argonaut, WIW, WEENER etcetera). Over het algemeen is men hierover positief.

De samenwerking met de instellingen voor gezondheidszorg wordt ook genoemd, maar lijkt niet een speciale rol te hebben. Eén instelling maakt melding van een project ten behoeve van deelnemers met een psychische beperking, waarin vier ROC's samenwerkten met de GGZ (Van Erp & Kroon, 2002). De ervaring is algemeen dat deze groep toeneemt. Enkele andere ROC's richten zich ook op deelnemers met psychische klachten (Begeleid Leren, Inclusion 2000). Ook vanuit dit project zijn er samenwerkingsrelaties met de geestelijke gezondheidszorg. De projecten zijn gericht op de ontwikkeling van structurele samenwerking tussen bve- en GGZ-instellingen. Wanneer de structurele samenwerking is ontstaan, zal deze voor de bve-instellingen kunnen voorzien in specifieke GGZ-deskundigheid en in consultatie- en verwijzingsmogelijkheden. Omgekeerd kunnen de GGZ-cliënten door de samenwerking beter gebruik maken van bve-instellingen in het kader van rehabilitatieprogramma's. Het project Inclusion 2000 heeft er in ieder geval toe geleid dat de lange wachttijd bij de GGZ (7-8 maanden) voor deelnemers die via de ROC's worden aangemeld, is teruggebracht tot 1 week.

Het leren in netwerken staat bij de gesprekspartners hoog in aanzien. Aanvankelijk, rond 1995, is men in het kader van het project Samen Naar Werk begonnen met koppeltjes tussen de 5 landelijke instellingen voor speciaal beroepsonderwijs (Werkenrode e.d.) en 5 ROC's. In 1997 is dit vervangen door het EBG-project waarbij de 5 ROC's hun kennis doorgaven aan andere ROC's. Inmiddels zijn in alle regio's netwerkstructuren ontstaan. Daarnaast kunnen genoemd worden het Platform gehandicapten bve, het netwerk dyslexie, en het netwerk moeilijk lerenden. In het Platform gehandicapten bve vindt overleg plaats tussen vertegenwoordigers van scholen, speciaal beroepsonderwijs, het Cinop en andere deskundigen.

Algemeen: Coördinatoren gehandicaptenzorg zijn echte netwerkers. Zowel intern als extern beschikken ze over een uitgebreid netwerk.

9.5 Voorzieningen

Het vijfde onderwerp betreft de voorzieningen waaraan voornamelijk behoefte is. Het belangrijkste zijn middelen en tijd voor de begeleiding van deelnemers met een handicap. Voor deze deelnemers zijn vaak wel voorzieningen beschikbaar (tolk, lesmateriaal), maar voor de begeleiding door het Steunpunt en de docenten, die er veel tijd en energie in steken, zijn niet of nauwelijks middelen beschikbaar. Docenten zijn over het gebrek aan begeleidingsmogelijkheden soms cynisch. Ze hebben het gevoel dat zij de rekening krijgen gepresenteerd. Het zijn vaak dezelfde docenten die bereid zijn deelnemers met een handicap op te nemen in hun opleiding. Zonder dat er iets tegenover staat, kan dat niet jarenlang worden verwacht. De besten houden er ook een keer mee op. Deelnemers met een handicap ontvangen via het GAK hulpmiddelen, maar voor de begeleiding van deze deelnemers door docenten heeft het GAK nooit middelen beschikbaar (GAK verstrekt aan deelnemers, niet aan scholen). Eén van de adviezen moet zijn dat uit de middelen van het GAK ook begeleiding voor docenten kan worden bekostigd.

Klachten over materiële voorzieningen zijn in verhouding tot de begeleiding gering. Op één of andere manier zijn daar wel potjes voor vanuit de vraagfinanciering of extern. De tijdsspanne tussen aanvraag en toekenning kan soms groot zijn. Dit geldt met name blindenboeken of tolken e.d. Het komt voor dat dove deelnemers al maandenlang in de klas zitten, voordat er tolken of lesmateriaal beschikbaar komen. Er zijn geen klachten over pedagogische/didactische scholing. Een docent stelt “Rekening houden met ADHD, dat is een kwestie van tevoren op de hoogte zijn”.

Algemeen: het is belangrijk dat uit de middelen die voor deelnemers met een handicap beschikbaar zijn via het GAK, ook middelen komen voor begeleiding van deze deelnemers door docenten. Ook ROC's zelf moeten hiervoor middelen reserveren.

9.6 Doorstroom en voortijdige schooluitval

Het zesde onderwerp betreft de voortijdige schooluitval als gevolg van de handicap. Eén van de grote problemen hierbij is het volstrekte gebrek aan kwantitatieve onderbouwing, zodat we voornamelijk moeten afgaan op schattingen van gesprekspartners.

Doorstroom vmbo/mbo

Bij de doorstroom vanuit het vmbo naar het mbo lijken er nauwelijks belemmeringen te zijn voor deelnemers met een handicap. Wel komt het voor dat met gehandicapte deelnemers een gesprek wordt gevoerd over de opleiding en dat dan gezegd wordt dat andere, speciale (beroeps)opleidingen meer geschikt worden geacht. Meestal nemen deze deelnemers adviezen van scholen over. Dit zijn ethische kwesties waarbij het recht op onderwijs, op een kans op succes, en het recht op gelijke behandeling moeten

worden afgewogen tegen het recht op eerlijkheid, realiteit. Het weigeren van deelnemers vanwege hun handicap komt zeer sporadisch voor. Op één ROC kwam naar voren dat het GAK, als uitkerende instelling, soms de voorkeur geeft aan korte opleidingen (praktische informatica, arbeidstraining). Dit zou erop kunnen wijzen dat deze deelnemers het mbo niet bereiken.

Uitval gedurende de opleiding

Op drie ROC's signaleren de coördinatoren duidelijk meer uitval bij deelnemers met een beperking of handicap dan bij reguliere deelnemers. Harde cijfers ontbreken evenwel. Op de drie andere onderzochte ROC's ziet men geen verschillen tussen deelnemers met en zonder beperking of handicap.

Als reden van tussentijdse uitval noemt men veelvuldig de beroepspraktijkvorming (bpv), de stage. Het vinden van een bpv-plek is soms moeilijk, maar ook komen tijdens bpv belemmeringen naar boven (belastbaarheid, opspelende klachten).

Opvallend is dat de ROC's vrijwel geen vrijstellingen verlenen op grond van de beperking.¹⁵ Op één ROC is een iets pragmatische houding aangetroffen, maar de overige ROC's waren weinig genegen om vrijstellingen te verlenen (behalve bij blind 10-vingers typen als men maar 8 vingers heeft en bij dove deelnemers wil men het examen aanpassen voor luistervaardigheden). Men vindt dat werkgevers op het niveau en de inhoud van het examen moeten kunnen vertrouwen. Deelnemers met een handicap die onderdelen niet kunnen halen, krijgen deelcertificaten. Men is eerder bereid vrijstellingen te geven indien de deelnemer al vanaf het begin van de opleiding een vaste baan heeft en in overleg met de werkgever hierover afspraken kunnen worden gemaakt. Dit is een pleidooi voor de integratie van het onderwijstraject met het arbeidstraject.

Volgens de gesprekspartners is uitval te voorkomen door:

- bij de start van de opleiding al werk te regelen, zodat de opleiding daar op afgestemd kan worden
- vaste begeleider voor deelnemer met een handicap op de bpv-plek
- begeleiding voor werkgever indien een deelnemer met een handicap een bpv-plek wordt geboden
- steun van reïntegratiebedrijven
- vergroten van maatschappelijke acceptatie (kan invloed hebben op mentaliteit bij werkgevers).

Algemeen:

Het is moeilijk zicht te krijgen op de doorstroom van vmbo/mbo. Een deel van de deelnemers met een handicap meldt zich misschien niet eens aan bij een mbo. De

---

¹⁵ Strikt genomen kunnen vrijstellingen ook alleen verleend worden op basis van eerder behaalde kwalificaties of elders verworven competenties.

indruk is overigens wel dat de doorstroom steeds meer als vanzelfsprekend wordt gezien. Sommige deelnemers met een handicap wordt geadviseerd een andere opleiding te kiezen. De omvang van deze groep is echter onbekend.

Harde cijfers met betrekking tot de uitval van deelnemers met een beperking of handicap ontbreken. Dit wordt niet geregistreerd of is niet uit de registratie te halen. Op drie ROC's heeft men de indruk dat ze vaker uitvallen dan deelnemers zonder handicap. Op de drie andere ROC's is dat niet het geval. Een belangrijke reden van tussentijdse uitval is de bpv.

9.7 Uitstroom

Het zevende onderwerp betreft de uitstroom van deelnemers met een beperking of handicap. De vraag van het Ministerie van OCenW is hoe het zit met het rendement en de doorstroom naar het hbo. Evenals bij het vorige onderwerp ontbreekt het aan harde kwantitatieve gegevens.

Op vijf van de zes onderzochte ROC's geven de gesprekspartners te kennen dat gehandicapte deelnemers vrijwel nooit doorstromen naar het hbo. Deelnemers met dyslexie en ADHD stromen vrijwel nooit door naar het hbo, aldus de gesprekspartners. Hierbij moet opgemerkt worden dat het mogelijk is dat de gesprekspartners vooral deelnemers met ernstige beperkingen en/of deelnemers op niveau 1 en 2 op het oog hadden. Op één ROC wordt aangegeven dat het voor deelnemers in niveau 4 niet uitmaakt of men al dan niet een handicap heeft bij doorstroom naar het hbo. Uit hoofdstuk 4 bleek al dat de deelnemers met een beperking of handicap zelf een stuk positiever zijn over hun doorstroomkansen dan de meeste ROC-woordvoerders.

De inspanningen van het ROC zijn erop gericht deelnemers met een handicap via de bpv ook aan vast werk te helpen. Hierop hoopt men. Het is nauwelijks mogelijk een schatting te maken over het succes van deze inspanningen. Er wordt gesteld dat het wenselijk zou zijn om al bij de intake het onderwijs en het toeleidingstraject richting arbeidsmarkt te integreren.

In alle ROC's zijn organisaties actief die gehandicapte deelnemers aan het werk proberen te helpen (Argonaut, KLIQ, WEENA, lokale WSW-voorzieningen). ROC's vinden het niet hun taak de arbeidsmarkttoeleiding zelf te verzorgen. Een gesprekspartner zegt: "Dat laat ik liggen, daar wordt ik niet voor betaald." Men verwijst de deelnemers met een handicap naar dergelijke instellingen. Ook geven gesprekspartners aan dat dit een taak is van de reïntegratiebedrijven. Er is een goede afstemming nodig tussen enerzijds de taken van het trajectbureau van het ROC en anderzijds die van de reïntegratiebedrijven.

Formeel is er geen nazorg. Maar dat wil niet zeggen dat coördinatoren gehandicaptenzorg en bpv-coördinatoren de deelnemers op persoonlijke titel niet helpen. Bij deelnemers met een handicap blijft men langer betrokken. Bpv-coördinatoren geven aan dat ze meegaan naar gesprekken met werkgevers en deelnemers met een handicap

zijn hun daarvoor lang dankbaar. Ze kunnen zich slecht verkopen, en daarvoor hebben ze een enthousiast bpv-begeleider nodig die hun sterke punten ook benadrukt: trouw, doorzettingsvermogen, kwaliteit van werk, concentratie op het werk.

9.8 Leerbedrijven

Het achtste en laatste onderwerp zijn de leerbedrijven. In het mbo hebben deelnemers een leerbedrijf nodig om hun beroepspraktijkvorming (stage) te doen. In de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) hebben deelnemers in de regel een arbeidsovereenkomst. Deelnemers werken vier dagen en gaan dan nog één dag in de week naar school. Deelnemers met een handicap vinden meestal via familie, kennissen of andere instellingen een mogelijkheid om te werken en koppelen daaraan een opleiding.

In de beroepsopleidende leerweg (BOL) wordt vaak al vanaf het 1e schooljaar stage gelopen. Het vinden van bpv-plaatsen voor deelnemers met een handicap is moeilijk, aldus de bpv-coördinatoren waarmee is gesproken tijdens het onderzoek. Met name voor de deelnemers aan de laagste niveaus (1/2) is het een hele klus om een bpv-plek te vinden. Een probleem is, aldus de bpv-coördinatoren, dat er überhaupt weinig banen zijn voor niveau 1/2 functies. Veel deelnemers in deze niveaus beschikken over weinig sociale vaardigheden om zich op een werkplek te handhaven. Voor deelnemers met een handicap komt daar hun beperking nog eens bovenop. Werkgevers staan huiverig tegenover deelnemers met een beperking of handicap. Sommige willen er absoluut niet aan. Fiscale voordelen voor werknemers met een handicap kunnen positief werken, maar ook negatief. Sommige werkgevers vrezen problemen bij deelnemers voor wie ze subsidie kunnen krijgen.

Volgens de gesprekspartners zijn grote bedrijven wel meer bereid mensen met een beperking of handicap in dienst te nemen. De maatschappelijke acceptatie van deelnemers met een handicap wordt als belangrijkste factor gezien. Langzaam wordt het steeds meer normaal dat bedrijven mensen met een beperking of handicap in dienst nemen. Bedrijven worden steeds humaner. Ze willen geen verlies op hun personeel hebben, maar niet elke werknemer moet per se 'winst' maken. De krapte op de arbeidsmarkt is ook een belangrijke stimulans voor werkgevers om mensen met een beperking of handicap in dienst te nemen.

De bpv is voor veel deelnemers met een handicap een hindernis. Op drie ROC's wordt dit genoemd als bron van uitval. Twee ROC's zeggen dat er weliswaar veel hindernissen zijn, maar dat deelnemers met een handicap ook succesvol zijn, alhoewel het vaak langer duurt om een plaats te vinden en ze vaker tussentijds van bpv-plek moeten veranderen.

Knelpunten bij de bpv zitten niet alleen bij het vinden van een plaats, maar kunnen ook op de werkplek zelf ontstaan: het bedrijf is moeilijk toegankelijk, er is geen aangepast toilet of de noodzakelijke voorzieningen (bijv. ringleiding, verhoogd

bureau) zijn niet aanwezig. Op basis van een werkplekanalyse wordt nagegaan of een stageplek mogelijk is. Ook als iemand niet alle werkzaamheden kan doen, wordt het soms toch mogelijk gemaakt een bpv te doen. Toch, zo blijkt uit veel schrijvende verhalen, gaat er tijdens de bpv vaker iets fout met deelnemers met een beperking of handicap dan met reguliere deelnemers. Bij dove deelnemers is dit vaak gebaseerd op communicatieproblemen. Soms blijkt dat cruciale werkzaamheden toch niet kunnen worden uitgevoerd. Het komt ook voor dat tijdens de stage klachten als gevolg van handicap en chronische ziekte opspelen: de belastbaarheid valt tegen. Collega's op de werkvloer zijn soms niet (meer) bereid noodzakelijke begeleiding te bieden. Uit voorbeelden blijkt dat soms 2, 3 of 4 keer een bpv-plek moet worden gezocht. De teleurstelling is groot als ondanks inzet van veel partijen een bpv niet succesvol kan worden afgerond.

Werkgevers krijgen een flinke subsidie als ze iemand met een beperking of handicap in dienst nemen (1e jaar € 5.450; 2e jaar € 3.640 en de eerste vijf jaar vrijstelling van ziektepremie en WAO-risico). Bij het Midden- en Kleinbedrijf, de belangrijkste werkgever in de bve-sector, is men volgens de woordvoerders minder goed bekend met deze mogelijkheden. Grote bedrijven met aparte personeelsafdelingen zijn vaker op de hoogte. Incidenteel zijn er ook wel grote bedrijven (DSM) die proberen in overleg met uitkerende instanties en deelnemers een maatwerktraject te ontwikkelen. In het onderzoek hebben we niet kunnen achterhalen hoe lang het aanvragen van subsidies door bedrijven duurt.

Deelnemers met een handicap zijn zelf verantwoordelijk voor het aanvragen van een Wajong-uitkering.

Algemeen: Er zijn problemen voor deelnemers met een handicap met betrekking tot leerbedrijven en bpv. Het is vaak moeilijk om een plaats te vinden voor deelnemers met een beperking of handicap en tijdens de bpv komen op de werkplek vaak problemen aan het licht. Werkgevers in het Midden- en Kleinbedrijf zijn in grote lijnen onbekend met het bestaan van subsidiemogelijkheden.

9.9 Samenvatting

Tot slot wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste bevindingen uit de case studies. Op alle zes de onderzochte ROC's wordt een intakeformulier gebruikt waarop deelnemers aan kunnen geven of zij een handicap of beperking hebben, en in hoeverre extra begeleiding nodig is. Vervolgens wordt een intakegesprek gehouden om de hulp af te stemmen. Er wordt niet altijd om een medische verklaring gevraagd, met name niet wanneer deelnemers uit het vso komen, of als de handicap duidelijk zichtbaar is. Overigens zijn niet alle deelnemers bereid hun handicap/belemmering/ziekte/functiebeperking kenbaar te maken. Voor een deel komen handicaps en belemmeringen in de

loop van de opleiding, vooral bij de bpv, aan het licht. Soms wordt daarvoor een speciale, extra intake gehouden. In hoeverre deze groep nog weer in de registratie wordt verwerkt is onduidelijk.

De gegevens die door de centrale administraties van de zes onderzochte ROC's aan het Ministerie van OCenW worden doorgegeven ten behoeve van de telling van de Cfi wijken vaak af van de gegevens die bekend zijn bij de coördinatoren gehandicaptenzorg. Dit kan komen omdat de gegevens betrekking hebben op verschillende jaren, maar is zeker ook te wijten aan gebrekkige administratieprocedures. Deze komen weer voort uit het feit dat ROC's te maken hebben met verschillende vestigingen en met het gegeven dat beperkingen soms pas in de loop van het jaar aan het licht komen. Daarnaast speelt een rol dat een groot aantal deelnemers met een beperking geen extra geld oplevert, waardoor de centrale administraties ook niet altijd gemotiveerd zijn om daar een zorgvuldige administratie van bij te houden. Een nadeel hiervan is dat het op vrijwel alle ROC's (er is één uitzondering), onmogelijk bleek om kwantitatieve gegevens boven tafel te krijgen.

Het beleid van de zes onderzochte ROC's wordt gekenmerkt door drempelloze toegankelijkheid. Er worden slechts zelden deelnemers geweigerd op grond van hun beperking. Het commitment van het personeel (begeleiders, mentoren en docenten) is groot, hoewel er weinig extra formatie beschikbaar is voor de begeleiding. Het budget dat door het Ministerie van OCenW is toegevoegd aan de lumpsum van de bve-sector (ongeveer € 1.000.000 te verdelen over alle ROC's) wordt als volstrekt onvoldoende beschouwd. Docenten maken melding van een duidelijke toename van het aantal deelnemers met psychosociale problemen (ADHD; borderline syndroom, Meervoudig Persoonlijke Stoornis, verslavingsproblematiek; gebrekkige sociale vaardigheden, trauma's), waardoor hun werk steeds belastender wordt.

De samenwerking met het vmbo is over het algemeen goed, maar is niet specifiek gericht op deelnemers met een beperking of handicap. De informatievoorziening met betrekking tot individuele deelnemers is vaak onvoldoende. Een belangrijke reden hiervoor is dat de vmbo's de privacy van de deelnemers in acht willen nemen.

De coördinatoren gehandicaptenzorg maken veel gebruik van de deskundigheid en ondersteuning van derden. Zij onderhouden contacten met speciale instellingen voor beroepsonderwijs (Werkenrode, Hoensbroeck e.d.), instellingen voor arbeidstoeleiding, leerbedrijven, het GAK, en GGZ-instellingen. In alle regio's zijn netwerkstructuren ontstaan.

Wat betreft voorzieningen is er vooral behoefte aan middelen en tijd om deelnemers met een handicap of beperking te begeleiden. Klachten over materiële voorzieningen zijn relatief gering.

Volgens de gesprekspartners zijn er weinig belemmeringen met betrekking tot de doorstroom van het vmbo naar het mbo. Het is echter niet bekend hoeveel deelnemers met een beperking of handicap er van afzien zich voor een mbo-opleiding aan te melden. Met betrekking tot de uitval ontbreken harde cijfers. Op drie ROC's heeft men de indruk dat deelnemers met een beperking of handicap vaker uitvallen dan

deelnemers zonder beperking of handicap. Op de andere drie ROC's is dit niet het geval. Als belangrijkste reden voor tussentijdse uitval wordt de bpv aangewezen. Van de mogelijkheid om vrijstellingen te verschaffen wordt weinig gebruik gemaakt, omdat men de kwaliteit van de opleiding wil waarborgen.

Ook met betrekking tot de uitstroom ontbreken harde cijfers. Op vijf ROC's geeft men te kennen dat deelnemers met een beperking of handicap zelden doorstromen naar het hbo. Men richt zich dan ook voornamelijk op de arbeidstoeleiding, bijvoorbeeld via de bpv-plaats of met behulp van reïntegratiebedrijven. Er wordt gesteld dat het wenselijk zou zijn al bij de intake het onderwijs en het toeleidingstraject richting arbeidsmarkt te integreren.

Tenslotte bleek dat er volgens de woordvoerders veel problemen zijn met betrekking tot de leerbedrijven waar deelnemers met een beperking of handicap hun bpv vervullen. Het is moeilijk een bpv-plaats te vinden, en ook komen tijdens de bpv vaak problemen aan het licht, bijvoorbeeld op het gebied van communicatie en belastbaarheid.

10 Discussie en conclusies

In dit laatste hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen van het onderzoek besproken aan de hand van de zeven deelvragen die in paragraaf 1.2 werden gepresenteerd. Vervolgens worden de conclusies getrokken en worden een aantal knelpunten gesignaleerd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte slotbeschouwing.

10.1 De belangrijkste bevindingen

1. *Wat is de aard en omvang van de groep deelnemers/leerlingen die als gevolg van een beperking of handicap belemmeringen ondervinden bij activiteiten in het kader van een normaal deelnemen aan het onderwijsproces op de onderwijsinstelling en/of in het bedrijf waar de beroepspraktijkvorming plaats vindt?*

De vraag naar de aard van de groep deelnemers die belemmeringen ondervindt in het vmbo en het mbo ten gevolge van hun beperking of handicap komt aan de orde in hoofdstuk 3, waar in kaart wordt gebracht welke beperkingen de deelnemers aan het onderzoek hadden. De meest opvallende bevinding hierbij is het grote aantal dyslectici (vmbo: 33%; mbo: 24%). Daarnaast waren er onder de vmbo-deelnemers relatief veel met een auditieve beperking (18%) en met een meervoudige handicap (19%). Onder de mbo-deelnemers waren er relatief veel met een motorische beperking (12%), een auditieve beperking (10%), een chronische ziekte (12%), of meer dan één beperking (19%). Bij deze bevindingen zijn twee opmerkingen te maken. In de eerste plaats is er voor het vmbo gestreefd naar een evenredige vertegenwoordiging van dyslectici, leerlingen met een auditieve beperking, leerlingen met een visuele beperking, en leerlingen met een andere beperking. De reden hiervoor was dat het op die manier beter mogelijk zou zijn vragen met betrekking tot de invloed van de aard van de beperking op de doorstroom, de ondervonden belemmeringen e.d. te onderzoeken. Ook aan de mbo-scholen is gevraagd voor enige spreiding zorg te dragen, en met name om niet te veel dyslectici aan het onderzoek deel te laten nemen. Het gevolg van deze keuze is dat de gegevens met betrekking tot de aard van de beperking slechts beperkt zicht geven op het vóórkomen van deze beperkingen onder de vmbo- en de mbo-populatie. In de tweede plaats is het zo dat er binnen een bepaalde categorie, bijvoorbeeld die van motorische beperkingen, een grote verscheidenheid aan beperkingen is. Zo omvat deze categorie naast mensen die rolstoelgebonden zijn, ook mensen die een vinger, arm of been missen, of die rugklachten hebben waardoor ze niet lang kunnen staan.

Gezien de opzet van het onderzoek (zie paragraaf 1.3.6 van het onderzoeksrapport) kan op grond van het onderhavige onderzoek niet vastgesteld worden hoeveel mensen met een beperking of handicap deelnemen aan het vmbo en het mbo. Wel blijkt uit gegevens van het Ministerie van OCenW dat aanvullende bekostiging verleend wordt ten behoeve van 767 visueel of auditief gehandicapte leerlingen, 115 leerlingen met een andere handicap en 3810 leerlingen met dyslexie in de brugklas van het vo. Ook zijn er 2448 leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) die ambulante begeleiding krijgen vanuit het voortgezet speciaal onderwijs (op 16-1-2001, www.minocw.nl/rugzakje: bijlage leerlingentellingen). In totaal zijn er dus 7140 leerlingen met een beperking of handicap in het reguliere vo bekend op het Ministerie van OCenW. Dat komt neer op 0,9% van het totale aantal vo-leerlingen.

Bovengenoemde cijfers van de Cfi hebben betrekking op de aantallen leerlingen met een beperking of handicap waarvoor bekostiging gegeven wordt, en zijn niet bedoeld om een registratie te vormen van alle leerlingen met een beperking of handicap. De cijfers zijn dan ook zeer waarschijnlijk een onderschatting. In de eerste plaats is het niet zeker dat alle leerlingen met een lichamelijke of verstandelijke beperking ambulante begeleiding vanuit het vso krijgen. Met name leerlingen die lijden aan een chronische ziekte of aan vermoeidheid of een energietekort, zullen niet ambulant begeleid worden. Ook voor leerlingen met psychische en gedragsstoornissen is niet altijd ambulante begeleiding beschikbaar. In de tweede plaats betreft het aantal leerlingen met dyslexie alleen de leerlingen in de brugklas. Voor leerlingen in hogere klassen zijn geen extra middelen beschikbaar, en deze leerlingen worden dan ook niet meer geregistreerd door de Cfi. In de derde plaats, maken niet alle leerlingen op school kenbaar dat zij een beperking of handicap hebben. En in de vierde plaats maken niet alle scholen gebruik van de mogelijkheden die er zijn om bij het Ministerie van OCenW extra middelen aan te vragen. Opvallend is bijvoorbeeld dat slechts 57 vo-scholen (ten behoeve van 115 leerlingen) een beroep doen op het budget 'Voortgezet Onderwijs gehandicapte leerlingen'. Hierbij zijn scholen die alleen voor leerlingen met ADHD een aanvullende bijdrage vragen, en andere die dat alleen doen voor leerlingen met Down's syndroom of een autismespectrum stoornis. Dit suggereert dat vo-scholen niet goed op de hoogte zijn van alle mogelijkheden.

Het aantal deelnemers met een beperking of handicap op de ROC's is 5.109 volgens de telling van de Cfi. Dit komt neer op 0,9% van de ROC populatie. Ook dit aantal is zeer waarschijnlijk een onderschatting, en wel om de volgende redenen. Ten eerste, zes ROC's hebben geen opgave gedaan van het aantal gehandicapte deelnemers. Ten tweede, het aantal deelnemers met een beperking of handicap op de ROC's die wel een opgave gedaan hebben varieert van 3 tot 660, wat suggereert dat de opgave op sommige ROC's zeer onvolledig is. Sommige ROC's geven alleen het aantal deelnemers op dat zichtbaar gehandicapt is: "met de rolstoel binnenkomt". Ten derde, de case studies brachten aan het licht dat de centrale administratie van ROC's niet zorgvuldig is in haar administratie van deelnemers met een beperking, omdat dit geen financiële consequenties heeft voor de ROC's. Ten vierde, het percentage deelnemers

met een beperking of handicap dat bekend is bij de diensten gehandicapten van de ROC's die deelnamen aan het onderzoek is beduidend hoger dan 0,9%, namelijk 2,4%.

Ook bij het percentage van 2,4% op de onderzochte ROC's kunnen vraagtekens gezet worden, aangezien het behoorlijk afwijkt van het percentage studenten met een beperking of handicap in het hoger onderwijs, dat door Broenink en Gorter (2001) gevonden werd. Zij vonden dat 12 tot 15% van de studentenpopulatie een of meerdere beperkingen of handicaps had. Ook volgens de SCP Rapportage gehandicapten 2000 en andere gegevens van het Ministerie van OCenW is het percentage deelnemers met een beperking of handicap in de leeftijd van 15 tot 24 jaar veel hoger dan 2,4%, namelijk ongeveer 18%. Mogelijke verklaringen voor deze discrepantie zijn in de eerste plaats dat de ROC's verschillende definities van 'gehandicapte' hanteren. Zo worden dyslectici niet overal meegeteld. In de tweede plaats is er een onbekend aantal deelnemers dat er voor kiest hun beperking niet, of pas in een laat stadium kenbaar te maken. En in de derde plaats zou het praktische, uitvoerende karakter van veel mbo-opleidingen een reden kunnen zijn om af te zien van een mbo-opleiding. Een aanwijzing hiervoor is dat deelnemers met een beperking of handicap relatief het sterkst vertegenwoordigd zijn in de meer 'theoretische' (bol en niveau 4) opleidingen.

2. *Wat is het verschil in doorstroom van vmbo naar mbo, mbo naar hbo en de arbeidsmarkt en de behaalde resultaten van de gehandicapte, vergeleken met de niet-gehandicapte deelnemer/leerling?*

Voor het vmbo zijn geen doorstroomcijfers beschikbaar voor mensen met een handicap. Daarom is in het onderzoek gevraagd naar de toekomstverwachtingen van de vmbo-deelnemers, die vervolgens zijn afgezet tegen de landelijke doorstroomgegevens voor vbo-d en mavo-d gediplomeerden. De toekomstplannen van de vmbo-leerlingen met een beperking of handicap in de steekproef liggen iets lager dan die van de totale vmbo-populatie: 76% van de steekproef wil nog een aanvullende opleiding gaan doen, te weten mbo (55%), havo (11%), of een andere opleiding (10%). Landelijk zijn deze percentages 76% voor vbo-d gediplomeerden, en 97% voor mavo-d gediplomeerden (OCenW in kerncijfers 2002).

Voor mbo-deelnemers zijn wel doorstroomgegevens bekend. Deelnemers met een handicap stromen veel minder vaak met een diploma het mbo uit (35-40%) dan deelnemers zonder handicap (67%) (gegevens Cfi beleidstelling bve en OCenW in kerncijfers 2002). Hierbij zij opgemerkt dat de mensen die bij de Cfi geregistreerd staan als 'gehandicapten' mogelijk tot de mensen met relatief ernstige handicaps behoren.

Ook aan de mbo-deelnemers werd gevraagd naar hun toekomstplannen. Van de mbo-deelnemers aan het onderzoek is 24% van plan een hbo opleiding te gaan doen, en 21% een andere opleiding. Landelijk gaat ongeveer 11% van de gediplomeerde boldeelnemers (uitsluitend voltijd) verder op het hbo (uitsluitend voltijd), en kiest 18%

voor een andere of aansluitende bve-opleiding (CBS Statistiek jaarboek 2001). In vergelijking hiermee is de verwachte doorstroom onder de deelnemers met een beperking of handicap, die participeerden in dit onderzoek dus hoog.

Het zal duidelijk zijn dat de vergelijking die hier gemaakt wordt, scheef is in die zin dat toekomstverwachtingen van deelnemers met een beperking of handicap vergeleken worden met de gerealiseerde doorstroom van de totale populatie. Het is niet zo dat iedereen die van plan is naar het hbo te gaan, daar ook daadwerkelijk terecht zal komen. Ook uit de case studies kwam naar voren dat de doorstroom van deelnemers met een beperking of handicap minder rooskleurig is dan de antwoorden op de vragenlijst suggereren. Op drie ROC's signaleren de coördinatoren duidelijk meer uitval bij gehandicapte dan bij reguliere deelnemers. Harde cijfers konden met betrekking tot dit punt echter niet geleverd worden.

Aan de deelnemers zijn ook vragen gesteld met betrekking tot hun vooropleiding, behaalde diploma's en studievertraging. Hieruit werd duidelijk dat 15% van de vmbo-deelnemers en 35% van de mbo-deelnemers (gedurende een aantal jaren) basisonderwijs volgden op een school voor speciaal onderwijs (voor leerlingen met een handicap) of voor speciaal basisonderwijs (voorheen lom/mlk). Van de mbo-deelnemers gaven er 150 aan dat ze hun vooropleiding geheel (106) of gedeeltelijk (44) in het vso gevolgd hebben (=38%). Het percentage mbo-deelnemers met een beperking of handicap dat uit het vso komt is dus behoorlijk hoog. Dit kan verklaard worden door het feit dat er op mbo-niveau geen speciaal onderwijs meer wordt aangeboden.

Overigens steken de mbo-deelnemers aan het onderzoek wat behaalde diploma's betreft gunstig af bij de totale mbo-populatie: 42% van hen heeft een diploma op vbo-niveau (landelijk 27%) en 46% heeft een mavo-diploma (landelijk 39%) of hoger. Ook de studievertraging onder de mbo-deelnemers met een beperking of handicap is relatief gering: 14% vs 16% van vbo-gediplomeerden en 19% van mavo-gediplomeerden.

Al met al kunnen we concluderen dat de deelnemers aan het onderzoek het relatief goed doen. Hierbij moet wel aangetekend worden dat mogelijk alleen de beste leerlingen met een beperking of handicap toegang zoeken en verkrijgen op het mbo. Ook is het mogelijk dat juist de meest gemotiveerde deelnemers, met de beste resultaten, de vragenlijst hebben ingevuld.

3. In hoeverre is de beperking of handicap van invloed op de studiekeuze?

Bij ongeveer 30 procent van de vmbo- en mbo-deelnemers heeft de handicap een rol gespeeld bij de studiekeuze. Elf vmbo-leerlingen (12,9%), waarvan zeven met een verstandelijke beperking, en 28 mbo-deelnemers (6,8%) werden niet toegelaten tot de opleiding van hun eerste keuze, of werd afgeraden deze opleiding te volgen. Deze percentages zijn relatief gering (met uitzondering van die voor vmbo-leerlingen met een verstandelijke beperking). Dit komt overeen met de bevindingen uit de case

studies, waarin door de woordvoerders gesteld werd dat er weinig deelnemers met een beperking of handicap geweigerd werden. Overigens wordt uit dit onderzoek niet duidelijk in hoeverre de handicap een rol gespeeld heeft bij de beslissing om af te zien van een vmbo- of mbo-opleiding. De mensen die deze beslissing namen, zijn immers nooit op een dergelijke opleiding terecht gekomen, en hebben dus niet mee kunnen doen aan het onderzoek.

4. *Welke speciale voorzieningen en aanpassingen zijn nodig voor deelnemers met een beperking of handicap om deel te kunnen nemen aan het reguliere beroepsonderwijs en wat is de aard en omvang van de belemmeringen die zij ondervinden?*

Ongeveer een kwart van de vmbo-deelnemers en 14% van de mbo-deelnemers heeft speciale voorzieningen nodig zoals een aangepast toilet, een lift, ringleiding, doventolk, aparte ruimte, aangepast meubilair, en andere hulpmiddelen. Eenzelfde percentage deelnemers heeft speciale leermiddelen nodig, zoals brailleboeken, loupes, boeken met grote letters, solo-apparatuur, aangepaste computers en laptops. Het percentage deelnemers dat hulp behoeft bij het volgen van onderwijs ligt veel hoger (vmbo: 42%, mbo: 32%), terwijl 48% van de vmbo-ers ook nog eens extra begeleiding bij schoolvakken krijgt buiten de les. Het grootst is de behoefte aan aanpassingen bij activiteiten (vmbo: 75%, mbo: 60%). Het gaat dan met name om extra tijd bij het maken van proefwerken, tentamens en examens, of een aangepaste examinering (grote letters, mondeling in plaats van schriftelijk). Ook bij het maken van werkstukken en verslagen en het bestuderen van schriftelijk materiaal hebben relatief veel deelnemers aanpassingen nodig. De voorzieningen en aanpassingen die nodig zijn, zijn zoals te verwachten afhankelijk van de aard van de beperking.

Van de vmbo-deelnemers zegt 65% dat alle benodigde voorzieningen, aanpassingen en hulp aanwezig zijn en voor de mbo-deelnemers geldt dit voor 57%. Een voorziening die regelmatig problemen oplevert is het tijdig verkrijgen van een doventolk. Aanwezigheid wil echter niet altijd zeggen dat ook alle belemmeringen zijn weggenomen: 56% van de vmbo-deelnemers en 54% van de mbo-deelnemers geeft aan dat de belemmeringen gedeeltelijk, weinig of in het geheel niet zijn weggenomen.

Wat betreft belemmeringen zegt 58% van de vmbo-deelnemers en 51% van de mbo-deelnemers op de huidige opleiding problemen te hebben gehad ten gevolge van hun beperking of handicap. Voor beide groepen liggen deze problemen vooral op het vlak van studietempo en behaalde prestaties (ongeveer 40% van de deelnemers met problemen), en in iets mindere mate houden ze verband met de begeleiding en de houding van docenten en het contact met klasgenoten (ongeveer 25-30%). De hier genoemde problemen met het studietempo en de behaalde prestaties doen vermoeden dat er toch meer sprake is van studievertraging dan uit eerdere vragen bleek, of dat de betreffende deelnemers minder goed presteren dan zij zonder hun beperking zouden kunnen presteren. Wat betreft de begeleiding en de houding van docenten dient in

aanmerking genomen te worden dat de docenten uit de case studies bij herhaling te kennen gaven dat zij erg veel 'probleemgevallen' (niet alleen mensen met fysieke of psychische beperkingen) in hun klassen hadden, zodat hun de tijd ontbrak om iedereen de benodigde aandacht te geven. Bovendien voelen zij zich niet goed voorbereid. Het feit dat slechts zeer sporadisch uren toegekend worden ten behoeve van de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap is hier mede debet aan.

5. *Welke speciale voorzieningen en aanpassingen zijn nodig voor deelnemers met een beperking of handicap om deel te kunnen nemen aan stage of beroepspraktijkvorming (bpv) en wat is de aard en omvang van de belemmeringen die zij daarbij ondervinden?*

Van de vmbo-deelnemers waren er slechts 15 die stage hadden gelopen of liepen. Vier van deze leerlingen hadden een aangepaste stageovereenkomst, drie hadden speciale begeleiding nodig. Geen van hen had behoefte aan speciale aanpassingen op de stageplek.

Bij de mbo-deelnemers die bpv volgden of gevolgd hadden (288), waren er 29 die specifieke begeleiding nodig hadden (10,3%) en 23 voor wie speciale aanpassingen nodig waren (8,2%). De aard van de aanpassingen was afhankelijk van de handicap en behelsde zaken zoals een lift, een aangepast toilet, een opritplank voor een te hoge drempel, een scanner, een brailleleesregel, een telefoon en een stofvrije ruimte.

Problemen die de bpv betreffen, zijn volgens de case studies omvangrijk. Woordvoerders noemden met name het vinden van een geschikte plaats en een hoge mate van uitval. Deze bevinding wordt slechts ten dele bevestigd door de resultaten uit het vragenlijstonderzoek. Van de 288 deelnemers met een beperking of handicap die bpv volgden, geven er 26 (9%) aan dat het langer dan twee maanden duurde voordat een bpv-plaats gevonden wordt. Wel is het zo dat 61 deelnemers aangaven dat de school de plaats geregeld had, en dat zij niet wisten hoe lang dit geduurd had. Het kan dus zijn dat de deelnemers zelf zich niet goed bewust zijn van de moeite die het kost om een geschikte bpv-plaats te vinden. Anderzijds is het ook goed mogelijk dat de coördinatoren en mentoren tijdens de gesprekken toch vooral de deelnemers met de ernstigste handicaps in gedachten hadden, voor wie het vinden van een bpv-plaats veel tijd had gekost.

Er waren 37 mbo-deelnemers die hun bpv voortijdig beëindigden. De uitval bedraagt daarmee 14,2%. In 20 gevallen leidden problemen met de bpv tot switchen of staken van de opleiding. Deze getallen zijn mogelijk onderschattingen, omdat deelnemers die de opleiding gestaakt hebben, vermoedelijk niet meer benaderd zijn voor het invullen van een vragenlijst.

De aard van de problemen waarmee mbo-deelnemers tijdens de bpv te maken hadden, was zeer verscheiden (omgang met collega's en werkgever, inhoud van het werk,

zwaarte van het werk, werktempo, ontevredenheid van de leidinggevende). Het aantal problemen dat ontstond omdat voorzieningen niet zijn aangepast, was relatief klein.

6. *In hoeverre zijn deelnemers met een beperking of handicap bekend met specifieke faciliteiten en regelingen en in hoeverre maken zij daar gebruik van?*

De problemen die ten grondslag lagen aan de totstandkoming van het rapport Matrix Onderwijsvoorziening en de knelpunten die in dit rapport gesignaleerd worden, worden bevestigd door het onderhavige onderzoek. Er blijkt onder (ouders van) vmbo-leerlingen en mbo-deelnemers nog een behoorlijk grote behoefte aan informatie te zijn. Van de ouders van vmbo-leerlingen zegt 55% over onvoldoende informatie te beschikken over speciale studievoorzieningen voor mensen met een beperking of handicap. Van de mbo-deelnemers beschikt 48% over onvoldoende informatie. De kwaliteit van de informatie werd door 253 mbo-deelnemers (= 80%) 'goed' of 'redelijk' gevonden, en door 65 mbo-deelnemers (=20%) 'matig' of 'slecht'.

De meeste informatie aan mbo-deelnemers wordt verschaft via school (225) of de ambulante begeleider (52). Slechts vier maal wordt aangegeven dat men zelf informatie gezocht had, bijvoorbeeld via bibliotheek of internet.

Het feit dat zoveel informatie via de onderwijsinstelling wordt verstrekt, onderschrijft het belang van een goed uitgerust steunpunt. Uit de vragenlijst bleek dat zo'n steunpunt er op de meeste vmbo-scholen niet is (of dat het bij de ouders niet bekend is). Op de ROC's die deelnamen aan dit onderzoek is zo'n steunpunt er dankzij de EBG projecten inmiddels wel. Bij de case studies kwam echter naar voren dat de expertise die daar is opgebouwd soms in één of twee personen is geconcentreerd. Als deze personen de instelling verlaten, valt er een gat in de deskundigheid.

De bekendheid van de betrokkenen met het GAK/UWV is matig (40-50%). Ongeveer de helft van de mensen die bekend zijn met het GAK/UWV maakt gebruik van hun diensten. De tevredenheid over het GAK is zeer wisselend. De bekendheid met de reïntegratiebedrijven schommelt tussen de 20 en 25%. 16 vmbo-deelnemers (19%) en 34 mbo-deelnemers (= 8%) verwachten dat ze in de toekomst door de reïntegratiebedrijven begeleid worden.

Het aanvragen van voorzieningen levert in ongeveer 45% van de gevallen problemen op (78 van 179). In een kwart van deze gevallen bestaat het probleem eruit dat de toekenning te lang op zich liet wachten.

Tien procent van de ouders van vmbo-deelnemers geeft aan dat de kosten die de beperking van hun kind met zich meebrengt aanzienlijk zijn. Een ouder noemt een bedrag van € 400,- per maand.

7. Wat is het beleid van scholen en instellingen ten aanzien van gehandicapte deelnemers aan het onderwijs?

In het kader van dit project is geen onderzoek verricht naar het beleid ten aanzien van deelnemers met een beperking of handicap op vmbo-scholen. Een dergelijk onderzoek werd eerder al verricht voor vo-scholen door het KPC (Visser, 2001).

Het beleid van de zes onderzochte ROC's is er op gericht de onderwijsinstelling toegankelijk te maken voor iedereen, dus ook voor mensen met een beperking of handicap. Om dit te bereiken hebben de ROC's die deelnamen aan het onderzoek steunpunten ingericht die speciaal op deze doelgroep gericht zijn. De steunpunten worden voor een deel bekostigd uit het budget (ongeveer € 1.000.000) dat door het Ministerie van OCenW aan de ROC's beschikbaar wordt gesteld ten behoeve van het opzetten van gehandicaptenbeleid. Omdat dit bedrag niet toereikend (en ook niet bedoeld) is om het groeiende aantal deelnemers met een beperking of handicap ook daadwerkelijk te begeleiden, wordt er door de ROC's nog een veelvoud van dit bedrag aan toegevoegd.

Op de meeste ROC's is het budget dat beschikbaar is voor de ondersteuning van deelnemers met een beperking of handicap niet vrij te besteden door de steunpunten. De coördinatoren moeten per hulpvraag een verzoek indienen bij het CvB. Deze procedure werkt vertragend en maakt het vaak onmogelijk om slagvaardig te opereren.

Om de doelgroep in kaart te brengen, wordt aan alle nieuwe deelnemers bij de intake gevraagd of zij een beperking/handicap/chronische ziekte/functiestoornis hebben, en in hoeverre begeleiding nodig is, respectievelijk in hoeverre het ROC rekening moet houden met de beperking. Vervolgens worden intakegesprekken gehouden, op grond waarvan besloten wordt wie daadwerkelijk hulp krijgt.

De begeleiding is er op gericht deelnemers via de bpv aan vast werk te helpen. Hier toe onderhouden de coördinatoren van de steunpunten een uitgebreid netwerk met reïntegratiebedrijven, het GAK, speciale instellingen voor beroepsonderwijs en organisaties die scholen helpen bij het vinden van leerbedrijven.

Overige bevindingen

Uit de achtergrondgegevens van de mbo-deelnemers (hoofdstuk 3) bleek dat 45% van de respondenten een opleiding doet op niveau 4 (middenkader/specialist) en 20% op niveau 3 (kaderberoeps/vak). Het merendeel van de deelnemers met een beperking of handicap volgt dus een opleiding op een van de hogere niveaus. In dit verband is het van belang op te merken dat deze mbo-deelnemers (op niveau 3 en 4), niet in aanmer-

king komen voor ambulante begeleiding vanuit het vso.¹⁶ Ook deelnemers ouder dan 20 jaar komen niet meer in aanmerking voor ambulante begeleiding. Dit betekent dat een groot deel van de mbo-deelnemers met een beperking of handicap volgens de huidige regelingen geen recht heeft op ambulante begeleiding.

De gegevens met betrekking tot de vooropleiding (hoofdstuk 4) laten zien dat 38% van de mbo-deelnemers met een beperking of handicap afkomstig is vanuit het vso. Dit betekent dat 62% hun vooropleiding in het reguliere onderwijs genoten heeft. Deze groep bevat naast deelnemers die het vo doorliepen met behulp van ambulante begeleiding, bijvoorbeeld ook deelnemers die ten gevolge van een ongeval op latere leeftijd gehandicapt zijn geraakt. Als de leerlinggebonden financiering wordt ingevoerd, is, volgens de huidige voornemens (TAB: Terugplaatsing ambulante begeleiding), voor deze leerlingen geen ambulante begeleiding meer mogelijk. De TAB-regeling bepaalt immers dat alleen deelnemers afkomstig vanuit het vso nog (gedurende één jaar) recht hebben op ambulante begeleiding.

In hoofdstuk 5 bleek dat slechts 25% van de vmbo-deelnemers en 33% van de mbo-deelnemers met een beperking of handicap op school een medische verklaring heeft ingeleverd. Dit betekent dat zij wettelijk niet in aanmerking komen voor aanvullende faciliteiten. Deze lage percentages houden mogelijk verband met het feit dat de KNMG haar leden adviseert dergelijke verklaringen niet af te geven.

10.2 Conclusies

Totdat ze de leeftijd van 20 jaar bereikt hebben, hebben jongeren met een beperking of handicap in Nederland twee opties: speciaal onderwijs en regulier onderwijs. Daarna zijn ze voor hun vervolgopleiding aangewezen op het reguliere onderwijs. Uit het onderhavige onderzoek blijkt dat 15% van de vmbo-deelnemers met een beperking of handicap (een gedeelte van) hun vooropleiding in het speciaal onderwijs (so) of het speciaal basisonderwijs (sbo) heeft gevolgd. Deze mensen hebben de overstap van het speciale onderwijs naar het reguliere onderwijs dus al in een vroeg stadium gemaakt. Voor de mbo-deelnemers met een beperking of handicap aan het onderzoek geldt dat 38% hun vooropleiding geheel of gedeeltelijk in het vso gevolgd heeft. Dit veel hogere percentage hangt naar alle waarschijnlijkheid samen met het feit dat er voor hen geen speciaal onderwijs meer wordt aangeboden.

De leerlingen met een beperking of handicap op het vmbo zijn relatief vaak blijven zitten op de basisschool (42%). Hun toekomstverwachtingen liggen iets lager dan wat

---

¹⁶ Bij een aantal ROC's is men in de veronderstelling dat deelnemers op niveau 3 en 4 ook geen aanspraak kunnen maken op de VOA-gelden. Dit is niet correct. De VOA-gelden worden weliswaar gebaseerd op het aantal deelnemers op niveau 1 en 2 tot 20 jaar, maar ze mogen door de ROC's naar eigen inzicht voor alle deelnemers ingezet worden.

bekend is uit de doorstroomgegevens voor de totale vmbo-populatie. Het lijkt erop dat de handicap de schoolcarrière van deze leerlingen negatief beïnvloedt. Ook een vergelijking van doorstroomgegevens van deelnemers met en zonder handicap in de bve-sector laat zien dat deelnemers met een handicap in het nadeel zijn. Ze stromen veel minder vaak met een diploma het mbo uit (35-40%) dan deelnemers zonder handicap (67%).

Anderzijds doen de resultaten van het onderzoek vermoeden dat met name de 'betere' leerlingen met een beperking de stap naar het reguliere mbo maken. Een vergelijking met landelijke cijfers liet zien dat de mbo-ers die deelnamen aan het onderzoek beschikken over meer diploma's, zeker niet vaker bleven zitten tijdens hun vooropleiding, en hogere toekomstverwachtingen hebben dan de totale mbo-populatie.

De problemen die de vmbo- en mbo-deelnemers met een beperking of handicap op school tegenkomen, liggen enerzijds op het vlak van studietempo en prestaties, en anderzijds op het vlak van de begeleiding en houding van docenten en het contact met klasgenoten. Hierbij moet opgemerkt worden dat de problemen met de begeleiding niet noodzakelijkerwijs betrekking hebben op gebrek aan didactische of pedagogische ondersteuning, maar ook kunnen wijzen op gebrek aan aandacht of begrip van docenten. Er werden door betrekkelijk weinig deelnemers problemen gesignaleerd met betrekking tot de bereikbaarheid of de toegankelijkheid van de onderwijsinstelling, en met betrekking tot de benodigde aanpassingen en voorzieningen. Dit laatste hangt nauw samen met het feit dat slechts 25% van de vmbo-steekproef en 14% van de mbo-steekproef speciale voorzieningen of leermiddelen nodig heeft. Veel meer mensen hebben behoefte aan hulp bij het volgen van onderwijs, extra begeleiding buiten de les, en aanpassingen bij activiteiten, met name bij het maken van proefwerken, tentamens en examens, het maken van werkstukken en verslagen en het bestuderen van schriftelijk materiaal. In de meeste gevallen gaat het dan om meer tijd of een aangepaste examinering.

De problemen bij het uitvoeren van de bpv vallen volgens de vragenlijst mee. Geen van de vmbo-deelnemers en slechts 9% van de mbo-deelnemers met een beperking of handicap geeft aan dat het langer dan twee maanden duurde voor een geschikte bpv plaats gevonden werd. Wel had 42% van de mbo-ers met een beperking of handicap extra hulp van anderen gehad bij het zoeken naar een bpv-plaats. Het is mogelijk dat deze groep niet goed op de hoogte is van de problemen die het vinden van een geschikte bpv-plaats met zich meebracht en de tijd die het gekost heeft. De behoefte aan speciale begeleiding en aanpassingen ligt rond de 10%.

Tenslotte werd duidelijk dat de bekendheid met regelingen en uitkeringsinstanties zoals het GAK/UWV matig is. Ongeveer de helft van de respondenten geeft aan dat ze over onvoldoende informatie beschikken over speciale studievoorzieningen. Het aanvragen van voorzieningen levert in ongeveer 45% van de gevallen problemen op.

Al met al zou men uit het vragenlijst onderzoek kunnen concluderen dat het wel meevalt met de problemen die deelnemers met een beperking of handicap ondervin-

den in het reguliere onderwijs. Een coulante opstelling ten aanzien van het studietempo, meer aandacht en begrip van docenten, en betere informatievoorziening zouden de meest in het oog springende problemen al een heel eind oplossen. Toch moet gewaakt worden voor een al te simpele voorstelling van zaken.

In de eerste plaats duidt het onderzoek er op dat alleen de beste, en vermoedelijk de meest gemotiveerde, mensen de weg van het reguliere onderwijs bewandelen. Dit geldt zeker voor het vmbo, waar immers de mogelijkheid van speciaal onderwijs nog aanwezig is, maar ook voor het mbo. Bovendien speelt de ernst van de handicap naar alle waarschijnlijkheid een rol. Hoe ernstiger de handicap, hoe kleiner de kans dat iemand zich aanmeldt voor en toegelaten wordt tot het reguliere onderwijs. Een onderzoek naar **alle** jongeren met een beperking of handicap, ook degenen die niet aan het reguliere onderwijs deelnemen, zou een vollediger blik op de onderwijsproblematiek van jongeren met een handicap geven.

In de tweede plaats was de groep deelnemers met een beperking of handicap waar het in dit onderzoek om gaat zeer divers. Zij omvatte aan de ene kant een beperkte groep mensen met ernstige lichamelijke handicaps, die veel speciale voorzieningen en leermiddelen nodig hebben, en aan de andere kant mensen die één vinger missen, en zelf te kennen gaven zich desondanks goed te redden. Daartussen zitten mensen met chronische ziekten als astma, die hun klachten met medicijnen kunnen onderdrukken, en alleen ernstige problemen krijgen als ze zich in een stoffige ruimte bevinden of bovenmatig moeten inspannen. En dan is er nog een grote groep dyslectici, waarvan enkelen zeer ernstige hinder van hun beperking ondervinden, omdat zij alle tekst voorgelezen moeten krijgen, maar anderen met relatief eenvoudige tijdsaanpassingen, geholpen zijn. Door de grote diversiteit van handicaps, en de verschillende ernst daarvan, is het moeilijk de resultaten te generaliseren. Dat de problematiek gemiddeld niet zo groot is, neemt niet weg dat ze voor een kleine groep deelnemers wel groot is. Dit wordt bevestigd in de case studies die lieten zien dat de problemen daar als veel zwaarder ervaren werden dan uit de vragenlijst naar voren kwam. Dit wijst er op dat een relatief kleine groep deelnemers met een beperking of handicap erg veel zorg en tijd vraagt. De complexiteit van de regelgeving voor deze groep vergt veel overleg met verschillende instanties en dit vraagt veel energie van de begeleiders en/of medewerkers van de steunpunten, iets waar de deelnemers zelf zich misschien niet eens van bewust zijn. Daarnaast bleek uit de gesprekken met de docenten dat zij zich veelal onvoldoende deskundig voelen om goed om te gaan met de specifieke problemen van deelnemers met een beperking. Ook het feit dat het aantal zorgleerlingen in de klas (niet alleen deelnemers met een handicap), steeds toeneemt zien zij als een enorme belasting. Er werd door de docenten dan ook veelvuldig geklaagd over tijdgebrek, waardoor zij het idee hadden dat zij ten opzichte van individuele leerlingen tekortschoten.

10.3 Knelpunten

Op grond van het onderzoek kunnen een aantal knelpunten gesignaleerd worden. De oplossing van deze knelpunten zou kunnen bijdragen aan een verbetering van de positie van deelnemers met een beperking of handicap in het reguliere onderwijs. De knelpunten worden hieronder puntsgewijs weergegeven.

1. Er is geen duidelijke definitie van het begrip ‘gehandicapt’. Doordat verschillende criteria en administratieprocedures gehanteerd worden, kan de omvang van de groep deelnemers met een beperking of handicap niet vastgesteld worden.
2. Niet alle deelnemers met een beperking of handicap komen hier bij aanvang van hun opleiding voor uit. Soms komen problemen pas in een laat stadium aan het licht.
3. Ongeveer 20-26% van de deelnemers met een beperking of handicap in het vmbo en mbo heeft tijdens een vorige opleiding of in de huidige opleiding problemen gehad met het studietempo en de behaalde prestaties.
4. Het rendement van (ernstig) gehandicapten in de bve-sector is laag (35-40%, gegevens Cfi) in vergelijking met dat van de totale bve-populatie (67%, OCenW in kerncijfers, 2002).
5. Ongeveer 10-20% van de deelnemers met een beperking of handicap heeft tijdens een vorige opleiding of in de huidige opleiding problemen gehad met de begeleiding door docenten.
6. Docenten ervaren dat zij over te weinig tijd beschikken om voldoende aandacht te geven aan de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap.
7. Alleen onderwijsinstellingen in het vo kunnen op grond van het aantal leerlingen met een handicap extra middelen verkrijgen ten behoeve van het onderwijs aan deze leerlingen. Aan deze regeling wordt echter weinig bekendheid gegeven, zodat niet alle vo-scholen op de hoogte zijn van alle mogelijkheden die er zijn.
8. In de bve-sector zijn de middelen die men krijgt, niet gerelateerd aan het aantal deelnemers met een beperking of handicap dat op het ROC bekend is. Het is voor een ROC dus in financieel opzicht ongunstig om veel deelnemers met een beperking of handicap aan te nemen.
9. Om in aanmerking te komen voor speciale, geoormerkte voorzieningen is een deskundigenverklaring vereist. De KNMG adviseert haar leden echter om geen medische verklaring af te geven.¹⁷
10. Dyslexieverklaringen kosten € 350,- tot € 470,- en in sommige regio's is een lange wachtlijst. Het is niet altijd duidelijk of de ouders of de school de kosten van een dyslexieverklaring voor hun rekening nemen, terwijl deze verklaring

---

¹⁷ De redenen hiervoor zijn a) dat de behandelend arts veelal onbekend is met de criteria welke moeten worden gehanteerd om tot een juiste afweging te komen, die nodig is om het doel waarvoor de geneeskundige verklaring wordt gevraagd, te kunnen beoordelen en b) dat de vertrouwensrelatie tussen arts en patiënt geschaad zou kunnen worden als het oordeel van de arts niet gunstig is voor de patiënt.

door de school benodigd is om een voorziening bij het Ministerie van OCenW aan te vragen.

11. De steunpunten voor gehandicapten op de ROC's beschikken meestal niet over een eigen, geormerkt budget. Hierdoor gaat veel tijd verloren met het indienen van aanvragen bij het CvB ten behoeve van individuele deelnemers.
12. Ruim de helft van de deelnemers (en hun ouders) heeft onvoldoende informatie gehad over specifieke faciliteiten en regelingen.
13. Het aanvragen van speciale voorzieningen levert in 45% van de gevallen problemen op: met name het tekort aan doventolken is groot.
14. Voor 10% van de ouders van vmbo-deelnemers met een beperking of handicap zijn de extra studiekosten aanzienlijk.
15. Er is voor deelnemers en ouders geen centraal informatiepunt, zoals dat er voor het hbo en wo wel is in de vorm van handicap + studie. De informatieverstrekking over de bve-opleidingen wordt vanuit de instellingen zelf verzorgd. De gedachte hierachter is dat het bve-opleidingsaanbod in combinatie met de handicap zoveel maatwerk vereist, dat dit beter vanuit een decentraal punt op de eigen instelling verzorgd kan worden. Het is niet duidelijk hoe de informatieverstrekking op vmbo-scholen geregeld is.
16. De deskundigheid met betrekking tot de regelgeving aangaande deelnemers met een beperking of handicap is vaak geconcentreerd bij een of twee medewerkers van de ROC's.
17. Er is geen landelijk steunpunt voor het vo, zoals dat er voor de bve wel is in de vorm van het Platform gehandicapten bve.
18. De samenwerking met leerbedrijven kan nog verbeterd worden.
19. De criteria die gelden om in aanmerking te komen voor ambulante begeleiding sluiten grote groepen deelnemers met een beperking of handicap uit, met name de deelnemers die een opleiding volgen op niveau 3 of 4, die ouder zijn dan 20 jaar, en (in de toekomst, bij uitvoering van de geplande TAB regeling) die niet afkomstig zijn van het vso.

10.4 Slotbeschouwing

Het vragenlijstonderzoek laat zien dat veel van de deelnemers met een beperking of handicap aan het reguliere vmbo en mbo het daar goed maken. De problemen die er zijn, hebben vooral te maken met het studietempo en de prestaties, de begeleiding en houding van docenten en de informatievoorziening. Toch mag hieruit niet geconcludeerd worden dat het allemaal wel meevalt. In de eerste plaats is er een groep jongeren met een beperking of handicap die het reguliere onderwijs niet bereikt, en in de tweede plaats is de aard en de ernst van de handicap van de deelnemers aan dit onderzoek zo divers, dat grote en ernstige problemen ondergaan in het gemiddelde.

De case studies hebben laten zien dat de ROC's die deelnamen aan dit onderzoek de afgelopen jaren een forse sprong voorwaarts gedaan hebben ten aanzien van gehandicaptenzorg. Door de inrichting van steunpunten gehandicaptenzorg en het werk maken van de drempelloze toegankelijkheid, ook voor gehandicapten, is er winst geboekt. Hopelijk draagt dit onderzoek er toe bij dat deze ontwikkeling zich voortzet, ook in het voortgezet onderwijs, en op de ROC's die niet deelnamen aan dit onderzoek. Door de deskundigheid met betrekking tot de begeleiding van deelnemers met een beperking of handicap te bevorderen zal een groter deel van deze doelgroep deel kunnen nemen aan het (beroeps)onderwijs. Voor veel deelnemers met een beperking of handicap zullen hierdoor de kansen op de arbeidsmarkt verbeteren, voor anderen zal de kwaliteit van het leven verbeteren. Het zal duidelijk zijn dat een succesvol beleid op dit gebied een aantrekkende werking zal hebben op de doelgroep. Steeds meer deelnemers met een beperking of handicap zullen zich inschrijven voor een vmbo- of mbo-opleiding. De begeleiding van deze deelnemers doet een zwaar beroep op de onderwijsmensen. Zonder dat daar iets tegenover staat, kan dat niet jarenlang worden verwacht. Het is zoals een woordvoerder van een van de ROC's zei: "De besten houden er ook een keer mee op". Het is zaak om dat niet op grote schaal te laten gebeuren.

Literatuur

- Broenink, N. & K. Gorter (2001). *Studeren met een handicap. Belemmeringen die studenten met een lichamelijke beperking, psychische klachten of dyslexie in het hoger onderwijs ondervinden*. Verwey-Jonker Instituut.
- Erp, N. van & H. Kroon (2002). *Een sterke ketting met zwakke schakels. Onderzoek naar begeleid leren voor mensen met psychische beperkingen*. Utrecht: Trimbos instituut.
- Gaalen, I. van, T. Huisman, E. Jansens & W. de Vries (1999a). *EBG-monitor. Leerlingen met een beperking in het beroepsonderwijs. Voortgangsonderzoek studiejaar 1997-1998*. Den Bosch: CINOP.
- Gaalen, I. van, T. Huisman, E. Jansens & W. de Vries (1999b). *EBG-monitor. Leerlingen met een beperking in het beroepsonderwijs. Instroomonderzoek studiejaar 1998-1999*. Den Bosch: CINOP.
- GAK Nederland (2001). *Matrix Onderwijsvoorzieningen*. Een uitgave van GAK Nederland bv.
- Klerk, M.M.Y. de (2000). *Rapportage gehandicapten 2000. Arbeidsmarkt en financiële situatie van mensen met een beperking en/of chronische ziekten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, M.M.Y. de (2002). *Rapportage gehandicapten 2002. Maatschappelijke positie van mensen met lichamelijke beperkingen of verstandelijke handicaps*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Klerk, M.M.Y. de & J.M. Timmermans (1998). *Rapportage gehandicapten 1997. Leefomstandigheden van mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 198 (Cahier 147).
- Oudenhoven, D. & F. Baarveld. (1999). *De opvang van gehandicapte leerlingen in het reguliere basis- en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ITS.
- Rapport ODIN (2001). *De nieuwe JOB-Norm*. Amsterdam: JongerenOrganisatie Beroepsonderwijs.

Tilborg, L. van & van Es (2000). Dieptestudie voortijdig schoolverlaten. Overzicht 2000. Utrecht: Sardes.

Visser, J. (2001). Als leren stagneert. Den Bosch: KPC Groep.

Vrieze, G., M. Laemers & T. Pelkmans (2001). *Vernieuwingsmonitor BVE 1999/2000*. Nijmegen: ITS.

Bijlagen

Bijlage 1. Lijst van geïnterviewden

ROC Koning Willem I

Ton van den Bersselaar, Steunpunt student en handicap
Helma Willems, Ad van der Heide, Jan Eijkemans, bpv-coördinatoren
Tonnie van Dijk, Josee Boekelmans, docenten
Nannie van Berkum, directeur trajectbureau

Arcuscollege

Anita van Suylen, adjunct directeur kwaliteitszorg
Jan de Knijff, centraal servicepunt gehandicapten
Frans Rademakers en Tij Wenmakers, bpv-coördinatoren
Ger Weckseler en Huub van Weersch, docenten

ROC ASA

Jacco Ermstrang, leerlingbegeleider
Ayse Babur, bpv-coördinator

ROC Oost-Nederland

Anneke Beukers, directeur techniek
Rosa Saalbrink en Elly Lammertink, Steunpunt Opleiding en Handicap
Resi Stroet, Heleen van Bussel, Harrie Freriks, Gea Spiegelenberg, docent-coördinatoren gehandicapten
Eric Bloemberg, Renee Bijvank, Hennie de Graaff, Geertje Mulder, Huub Overkamp, Sjors Reeder, Roelof de Rouw, Joep Wiggers, docenten
Trees Geerdink, Jaap Neutkens, Frank Plettenburg, Herman Tijhuis, bpv-coördinatoren

Alfa-college Groningen

Margot Langedijk, directeur studentendienst
Petra Elzes en Hermi Jansen, coördinatoren Acting (Steunpunt gehandicapten)
Rita van Oosterom, contactpersoon Acting
Gijs Heijbroek, Harmanna Boelens, docenten

Zadkine en Albeda

Tineke Melis, coördinator gehandicapten
Carla Kathmann, hoofd trajectbureau; Paul de Bruin, hoofd servicecentrum
Jolanda Kluit, arbeidsconsulent
Caroline Verboom, intaker BLG

Bijlage 2. Voorbeeld van doorstroomdossier voortgezet onderwijs/ ROC/AOC

Case D

Zijn er handicaps waarvan je vindt dat de school deze moet kennen en zo ja welke zijn dat?

ja: namelijk

- dyslectisch (met verklaring)
- dyslectisch zonder verklaring
- blind
- slechtziend
- kleurenblind
- doof
- slechthorend
- PDD/NOS
- rolstoeler
- rugklachten
- andere motorische handicap, namelijk...
- epileptisch
- last van hoogtevrees
- chronische aandoening nl
astma
diabetes
anders .....
- allergisch
- onder psychologische behandeling geweest
- spraak-/taalproblemen
- moeilijk lerend
- aangeboren hersenletsel (ADHD)
- niet aangeboren hersenletsel
- anders nl. ....

En voorts wordt gevraagd:

- Heb je op dit moment ambulante begeleiding?
- Heb je op dit moment een uitkering? Wa-jong of REA
- Zijn er door de handicap/ziekte bepaalde voorzieningen nodig of gewenst op de school waarvoor je je aanmeldt?
- Is door deze handicap/ziekte nog speciale begeleiding nodig of gewenst op deze school?
- Is er door deze handicap/ziekte nog een bepaalde voorziening nodig als je stage gaat lopen bij de opleiding op deze school?

Case C

Zijn er bijzondere omstandigheden die uw studie (kunnen) beïnvloeden?

1. Bent u topsporter/topartiest?
2. Medische beperkingen
  - Motorisch (o.a. rug, knie, benen, whiplash, MS)
  - Visueel ((kleuren)blind, slechtziend)
  - Auditief (slechthorend, doof)
  - Psychisch (o.a. autisme, ADHD)
  - Overig (o.a. eczeem, epilepsie, nieren)
  - Dyslexie

Beschikt u over een onderzoeksrapport?

3. Andere Beperkingen?
4. Wilt u dat het ROC hier rekening mee houdt?

Bijlage 3. Lijst van afkortingen

AB	Ambulante begeleiding
ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder (Aandachts-Tekort-Stoornis- met Hyperactiviteit)
AOC	Agrarisch Opleidings Centrum (Groenschool)
Bbl	Beroepsbegeleidende leerweg
Bol-dt	Beroepsopleidende leerweg-deeltijd
Bol-vt	Beroepsopleidende leerweg-voltime
Bpv	Beroepspraktijkvorming
Bve	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
CARA	Chronische Aspecifieke Respiratoire Aandoeningen (longaandoening)
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek
Cfi	Centrale financiële instellingen
CvB	College van Bestuur
EBG	Expertise-opbouw Beroepsopleiding Gehandicapten (project 1997-2000)
GAK	Gewestelijk Arbeidskantoor
GGZ	Geestelijke Gezondheidszorg
Havo	Hoger algemeen vormend onderwijs
Hbo	Hoger beroepsonderwijs (hogescholen)
KNMG	Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Genees- kunst
Lbo	Lager beroepsonderwijs
Lwoo	Leerwagondersteunend onderwijs
Mbo	Middelbaar beroepsonderwijs
Mlk	(Onderwijs voor) moeilijk lerende kinderen
Lom	(Onderwijs voor kinderen met) leer- en opvoedingsmoeilijkheden
NAH	Niet aangeboren hersenletsel
OCenW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
PDD-NOS	Pervasive Developmental Delay - Not Otherwise Specified (een vorm van autisme)
REA	Reïntegratie Arbeidsgehandicapten
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
SAD	Stichting Actie voor Dyslexie
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SLE	Systemische Lupus Erythematoses (auto-immuunziekte waarbij het eigen afweersysteem zich tegen het lichaam keert, in dit geval tegen het bindweefsel)
So	Speciaal onderwijs (voor kinderen met een handicap)
Sbo	Speciaal basisonderwijs (voorheen lom en mlk-scholen)
Svo	Speciaal voortgezet onderwijs
UWV	Uitvoeringsorgaan Werknemers Verzekeringen (voorheen GAK)

Vmbo	Voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
Vo	Voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo)
VOA	Voorbereidende en Ondersteunende Activiteiten. (Extra lessen of begeleiding voor mensen met een leerachterstand, om hen te helpen toch een diploma te halen)
Vso	Voortgezet speciaal onderwijs
Vwo	Voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
Wajong	Wet Arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Arbeidsongeschiktheidsvoorziening voor jonggehandicapten en studenten. De wet zorgt voor arbeidsongeschiktheidsuitkeringen voor personen die al arbeidsongeschikt zijn voor hun 17e jaar of die tijdens hun studie arbeidsongeschikt worden.)
WGB	Wet Gelijke Behandeling
Wo	Wetenschappelijk onderwijs (universiteiten)
Zmok	(Onderwijs voor) zeer moeilijk opvoedbare kinderen